

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ & ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Του φοιτητή Γεώργιου Αδάμου

ΘΕΜΑ

«ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΛΑΤΩΝ ΚΑΙ Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ 1964»

Επιβλέπων Καθηγητής:
ΘΕΟΧΑΡΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ

Ιωάννινα 2011

Ευχαριστώ ιδιαίτερος τον κ. Θεοχάρη Αθανασιάδη που, σε μια κρίσιμη χρονικά στιγμή, δέχθηκε να με βοηθήσει στην ανεύρεση θέματος, ανέλαβε την επίβλεψη της εργασίας και με καθοδήγησε μέχρι την ολοκλήρωσή της. Χωρίς την συμβολή του η παρούσα εργασία δε θα ήταν εφικτή.

Ευχαριστώ, επίσης, τους γονείς μου και την οικογένειά μου για την αδιάκοπη στήριξή – ψυχική, πνευματική και κάθε λογής που μου παρείχαν.

Στους γονείς μου

Νικόλαο – Γλυκερία

Πίνακας περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
I. Η οριοθέτηση του θέματος	5
II. Το υλικό της έρευνας	8
III. Η ιστορική μέθοδος	13
IV. Οι θεωρητικές παραδοχές	135
α) Το σχολείο ως ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους	15
β) Το κράτος ως συμπύκνωση κοινωνικών δυνάμεων	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	23
1.1 Η Ελλάδα κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου	23
1.2 Η κρίσιμη δεκαετία 1950 – 1960	26
1.2.1 Οι πολιτικές δυνάμεις	26
1.2.2 Γενική θεώρηση	30
1.3 Η περίοδος από το 1960 ως την κατάλυση της Δημοκρατίας	344
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	40
2.1 Η εκπαίδευση στην περίοδο 1945 –1956	40
2.2 Η επιτροπή παιδείας του 1957 και τα νομοθετικά μέτρα ως το 1962	44
2.3 Η μεταρρύθμιση του 1964	48
2.3.1 Κριτική θεώρηση	53
2.3.2 Οι αντιδράσεις	58
2.4 Οι διεθνείς εκπαιδευτικές εξελίξεις	61
2.4.1 Εκπαιδευτικά συστήματα σε χώρες της Ευρώπης	63
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ	66
3.1 Η Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων	66
3.2 Το περιοδικό Πλάτων	71
3.3.1 Η άποψη του περιοδικού για τον εθνικό ρόλο των φιλολόγων	75
3.3.2 Οι θέσεις του περιοδικού για το γλωσσικό ζήτημα	80
3.3.3 Οι θέσεις του περιοδικού για τον προσανατολισμό της εκπαίδευσης	84
3.3.4 Οι θέσεις του περιοδικού για τη δομή του εκπαιδευτικού συστήματος	87
ΣΥΝΟΨΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	92
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	95

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Η οριοθέτηση του θέματος

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η διερεύνηση των απόψεων ενός εκπαιδευτικού περιοδικού, του περιοδικού *Πλάτων*, για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964.

Η αξία της ιστορικής διερεύνησης των εκπαιδευτικών περιοδικών και της επίδρασής τους στην εκπαιδευτική πολιτική έχει αναγνωριστεί από αρκετούς ερευνητές τόσο στην Ελλάδα όσο και ευρύτερα.¹ Στις σελίδες των εκπαιδευτικών περιοδικών συναντά κανείς τα περισσότερα από τα ζητήματα που απασχολούν τους εκπαιδευτικούς, όπως παιδαγωγικές αρχές και διδακτικές μεθόδους, ζητήματα επαγγελματικής δεοντολογίας κ.τ.ό. Συχνά δημοσιεύονται άρθρα σχετικά με την ψυχολογία του παιδιού, τις ικανότητες και δυνατότητες της ηλικίας του, ακόμη και τις συγγενείς ή επίκτητες ανωμαλίες, όλα όσα υπογραμμίζουν την ανάγκη να λαμβάνεται υπόψη ο δέκτης της παρεχόμενης γνώσης, ο ίδιος δηλαδή ο μαθητής. Προτεραιότητα δίνεται, εκτός από την παροχή της γνώσης, και στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του παιδιού, κυρίως με τη θρησκευτική κατήχηση, και καταδικάζονται οι σωματικές και μειωτικές για το μαθητή ποινές. Το σχολικό κτήριο, η υγιεινή, η γυμναστική είναι επίσης θέματα που απασχολούν τους συντάκτες των άρθρων.

Συναντά όμως συχνά και κριτικές αποτιμήσεις των εκπαιδευτικών μέτρων των εκάστοτε κυβερνήσεων, καθώς και βελτιωτικές προτάσεις ή αντιπροτάσεις που έχουν ως αφετηρία διαφορετική ιδεολογία. Αντιπαραβάλλουν την ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα με την αντίστοιχη στις ευρωπαϊκές, κυρίως, χώρες. Περιέχουν επίσης άρθρα φιλολογικού, ιστορικού και άλλου περιεχομένου αλλά και αναδημοσιεύσεις από άλλα, εκπαιδευτικά και μη, έντυπα της Ελλάδας και του εξωτερικού. Στα επιτελεία των συντακτών τους συγκαταλέγονται συνήθως έγκριτοι

¹ Βλ. ενδεικτικά: Αλέξης Δημαράς, Χάρης Αθανασιάδης (επιμ.), *Ελληνικά Παιδαγωγικά Περιοδικά 1831-1991* Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας, Αθήνα 2004. Σοφία Μπαλτά, *Τα ελληνικά Παιδαγωγικά περιοδικά 1898- 1930: Από την Εθνική Αγωγή στη Νέα Αγωγή και το Σχολείο Εργασίας*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2000. Σιδηρούλα Ζιώγου - Καραστεργίου, Θεοδώρα Χασεκίδου και Βασίλειος Φούκας, *Παιδαγωγικά περιοδικά στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα*, Αδελφοί Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 2006. Pierre Caspard (dir), *La presse d' éducation et d' enseignement (siècle- 1940)*. Répertoire analytique, tom. 4 INRP, Paris 1981- 1991. Pénélope Caspard- Karidis (dir), *La presse d' éducation et d' enseignement (1941- 1990)*, Répertoire analytique, tom. 2 A-K, INRP, Paris 2000- 2003. G. Chiosso (a cura di), *Scuola e Stampa nel Risorgimento*. Giornali e riviste per l' educatione prima dell' Unita, Franco Angeli, Milano 1989.

εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων και διαπρεπείς επιστήμονες όλων των κλάδων, ενώ μεταφράζονται αποσπάσματα βιβλίων, διατριβών και άρθρα καταξιωμένων ξένων επιστημόνων.²

Από την οπτική της Ιστορίας της Εκπαίδευσης, η μελέτη των εκπαιδευτικών περιοδικών προσφέρει τη δυνατότητα στον ερευνητή να προσεγγίσει το παρελθόν και να κατανοήσει τον τρόπο σκέψης, τις απόψεις των παιδαγωγών και δασκάλων της εποχής, τις αντιθέσεις τους, τις επιρροές που δέχονται, αλλά και ασκούν. Τα εκπαιδευτικά περιοδικά είναι, δηλαδή, μια μαρτυρία για την εκπαιδευτική ζωή στην Ελλάδα και η μελέτη τους συντελεί στη γνώση της ιστορίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης και στην αποτίμηση της εκάστοτε εκπαιδευτικής πραγματικότητας. Χαρακτηριστική μελέτη αυτού του είδους είναι η μελέτη για το εκπαιδευτικό περιοδικό *Αυγή* της μεσοπολεμικής περιόδου (1923 – 1925). Καταδεικνύεται εκεί ότι το εν λόγω περιοδικό συνέβαλε στη διάδοση του εκπαιδευτικού δημοτικισμού στους δασκάλους του δημοτικού σχολείου, οι οποίοι στη συνέχεια αναδείχθηκαν σε βασικούς φορείς της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.³ Εν κατακλείδι, η μελέτη των εκπαιδευτικών περιοδικών είναι δυνατό να συμπληρώσει τη «γνώση μας για το παρελθόν του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος [τα εκπαιδευτικά περιοδικά προσφέρουν] υλικό για εκλεπτυσμένες ερμηνείες του παρόντος και, εν τέλει, για καλύτερα σχεδιασμένες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες.⁴

Στην παρούσα διπλωματική εργασία, όπως αναφέρθηκε, ενδιαφερόμαστε κυρίως για την διερεύνηση των θέσεων του περιοδικού *Πλάτων*, το οποίο εξέδιδε η Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων, για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964, καθώς και ο εντοπισμός των αιτίων που οδήγησαν σε αυτές τις θέσεις. Η διερεύνηση ξεκινά από το 1949, όταν πρωτοεκδίδεται το περιοδικό. Το έτος αυτό αποτελεί μία γενικότερα αποδεκτή τομή καθώς σηματοδοτεί την έναρξη της λεγόμενης μετεμφυλιακής περιόδου στην Ελλάδα. Ως τελικό χρονικό όριο τίθεται το έτος 1967, όχι επειδή διακόπτεται η έκδοση του περιοδικού, αλλά επειδή με την εγκαθίδρυση της δικτατορίας των συνταγματαρχών, ακυρώνεται στο σύνολό της η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964. Θα μπορούσαμε βέβαια να περιορίσουμε το χρονικό εύρος από το 1964 ως το 1967. Όμως, καθώς προηγήθηκαν και κάποιες άλλες

² Θεοδώρα Χασεκίδου – Μάρκου, *Εκπαιδευτικά και Παιδαγωγικά Περιοδικά στην Ελλάδα*, Αδελφοί Κυριακίδη Α.Ε., Αθήνα 2006, σ. 13-14

³ Χάρης Αθανασιάδης, *Δάσκαλοι και Εκπαιδευτικός Δημοτικισμός, Το περιοδικό Αυγή (1923-1925)*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2001, σ. 48-49

⁴ Αλέξης Δημαράς, Χάρης Αθανασιάδης (επιμ.), *ό.π.*, σ. 18.

μεταρρυθμιστικές προσπάθειες, κυρίως αυτή του 1957, θεωρήθηκε χρήσιμη η διεύρυνση των ορίων.

Ειδικότερα, τα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται στην παρούσα διπλωματική είναι τα ακόλουθα:

1. Ενδιαφέρθηκε το περιοδικό για τις αλλαγές που προώθησε η μεταρρύθμιση του 1964 (και την προγενέστερη προσπάθεια του 1957);
2. Ποιες ήταν οι απόψεις του τόσο συνολικά όσο και στα επιμέρους ζητήματα που ανέδειξε η μεταρρύθμιση; Προχώρησε στην διατύπωση κάποιων προτάσεων προς την πολιτική εξουσία;
3. Ποιες ήταν ειδικότερα οι απόψεις και προτάσεις του περιοδικού στα τρία πιο κρίσιμα ζητήματα που άνοιξε η μεταρρύθμιση του 1964: Το γλωσσικό ζήτημα, το ζήτημα της δομής του εκπαιδευτικού συστήματος και το ζήτημα του ιδεολογικού προσανατολισμού της εκπαίδευσης.

Γνωρίζοντας ότι το περιοδικό εκδόθηκε από την Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων, η οποία συσπείρωνε κυρίως τους αποφοίτους της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών, μπορούμε λογικά να υποθέσουμε ότι η κριτική και οι προτάσεις του περιοδικού θα σχετίζονται με τις αντιλήψεις του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος της εποχής εκείνης. Το ρεύμα, δηλαδή, που εκπροσωπούσαν διανοούμενοι όπως ο Κωνσταντίνος Γεωργούλης. Βεβαίως, αυτό χρειάζεται να καταδειχθεί συγκεκριμένα με συστηματική ποιοτική ανάλυση του περιεχομένου των τευχών του περιοδικού.

Τα ερωτήματα και η γενική υπόθεση επηρεάζουν καθοριστικά τη δομή της διπλωματικής. Έτσι, στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται σε γενικές γραμμές το ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο της περιόδου, ξεκινώντας από τα ταραγμένα χρόνια μετά τον εμφύλιο πόλεμο και φτάνοντας ως την κρίσιμη δεκαετία του '60 και την κατάλυση της δημοκρατίας, το 1967. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται μια συνοπτική καταγραφή της εξέλιξης του εκπαιδευτικού συστήματος, από τη συνταγματική κατοχύρωση του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού ως ιδεολογικού προσανατολισμού της εκπαίδευσης (Σύνταγμα 1952) ως την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 που θέσπισε η Ένωση Κέντρου με Πρωθυπουργό και Υπουργό Παιδείας τον Γ. Παπανδρέου. Όσα σχετίζονται με την μεταρρύθμιση παρουσιάζονται λεπτομερέστερα, ενώ δεν παραλείπονται και οι αντιδράσεις στα νέα μεταρρυθμιστικά μέτρα.

Το τρίτο κεφάλαιο είναι το πιο σημαντικό. Παρουσιάζονται αρχικά όσα σχετίζονται με την Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων, η οποία εξέδιδε το περιοδικό. Καταγράφονται τα πρόσωπα που την απάρτιζαν και οι επιδιώξεις τους, οι λόγοι δηλαδή που οδήγησαν στην ίδρυση της Εταιρείας. Στη συνέχεια αναλύονται συστηματικά οι κριτικές και προτάσεις του περιοδικού Πλάτων για την μεταρρύθμιση του 1964 (αλλά και των μέτρων του 1957) και ταξινομούνται σε τρεις κατηγορίες, οι οποίες απολήγουν σε αντίστοιχα υποκεφάλαια: Για το γλωσσικό ζήτημα, τη δομή του εκπαιδευτικού συστήματος και τον ιδεολογικό προσανατολισμό της εκπαίδευσης.

Ι Ι. Το υλικό της έρευνας

Το βασικό υλικό της έρευνας αποτελούν τα τεύχη του περιοδικού Πλάτων της περιόδου 1949-67. Στον ακόλουθο Πίνακα παρατίθενται αναλυτικά τα τεύχη κάθε έτους, ενώ ταυτόχρονα δίνεται μία πρώτη συνοπτική εικόνα του περιοδικού, του χαρακτήρα του, των θεματικών και των συνεργατών του. Ο Πίνακας αντλήθηκε από την εργασία υποδομής των Δημαρά και Αθανασιάδη,⁵ αλλά προσαρμόστηκε κατάλληλα για τις ανάγκες της παρούσας διπλωματικής.

<i>Πλάτων</i>	Αθήνα 1949-1967 (η έκδοση συνεχίζεται ως σήμερα)
Υπότιτλος	«Εξαμηνιαίον περιοδικόν σύγγραμμα της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων»
Μότο	«Μέτρον τοιούτων λόγων ακούειν όλος ο βίος νουν έχουσιν. Πλάτωνος Πολιτεία 405 Β»
Τόπος Έκδοσης	Αθήνα Εκδότης Ανδρέας Σιδέρης από το 1966: «Τυπογραφείο Κωνσταντίνου Νικολάου, Φυλής 32».
Υπεύθυνος	Κων. Δ. Γεωργούλης από τόμ. ΙΘ΄: Παν. Γεωργούντζος
Διάρκεια	1949 - 1967
Κόστος Συνδρομής	Ετήσια εσωτερικού: 50.000 δρχ. Εξωτερικού 15 δολ. από τχ. 21: 50 δρχ., εξωτ.: 8 δολ.

⁵ Αλέξης Δημαράς, Χάρης Αθανασιάδης (επιμ.), *ό.π.*

	1964: 60 δρχ. 1974: 150 δρχ.
Σχήμα	17x24 εκ.
Οι Τόμοι Αναλυτικά	<p>τομ. Α΄. 1949. τχ. 1-2. 344 σελ. τομ. Β΄. 1950. τχ. 3-4. τχ. 3: 176 σελ. τχ. 4: 174 σελ. τομ. Γ΄. 1951. τχ. 5-6. 368 σελ. τομ. Δ΄. 1952. τχ. 7-8. 384 σελ. τομ. Ε΄. 1953. τχ. 9-10. 368 σελ. τομ. ΣΤ΄. 1954. τχ. 11-12. 376 σελ. τομ. Ζ΄. 1955 τχ. 13-14. 388 σελ. τομ. Η΄. 1956. τχ. 15-16. 292 σελ. τομ. Θ΄. 1957. τχ. 17-18. 444 σελ. τομ. Ι΄. 1958. τχ. 19-20. 520 σελ. τομ. ΙΑ΄. 1959. τχ. 21-22. 508 σελ. τομ. ΙΒ΄. 1960. τχ. 23-24. 408 σελ. τομ. ΙΓ΄. 1961. τχ. 25-26. 444 σελ. τομ. ΙΔ΄. 1962. τχ. 27-28. 540 σελ. τομ. ΙΕ΄. 1963. τχ. 29-30. 432 σελ. τομ. ΙΣΤ΄. 1964. τχ. 31-32. 384 σελ. τομ. ΙΖ΄. 1965. τχ. 33-34. 332 σελ. τομ. ΙΗ΄. 1966. τχ. 35-36. 416 σελ. τομ. ΙΘ΄. 1967. τχ. 37-38. 412 σελ.</p> <p>Εκδόθηκαν επίσης τρία παραρτήματα.</p> <p>Παράρτημα 1. «Αι απόψεις των Ελλήνων φιλολόγων περί των εκπαιδευτικών προβλημάτων» τομ. Γ΄. 305-308 σελ.</p> <p>Παράρτημα 2. «Αι γνώμαι της Εταιρείας Ελλήνων φιλολόγων επί των πορισμάτων της επί της παιδείας επιτροπής» τομ. Ι΄. 112 σελ.</p> <p>Παράρτημα 3. «Αι ενέργειαι της Εταιρείας Ελλήνων φιλολόγων εν όψει της Εκπαιδευτικής Μεταρρυθμίσεως του 1964» τομ. ΣΤ΄ (έκτακτον αυτοτελές παράρτημα) 154 σελ.</p>

Περιοδικότητα	Εξαμηνιαίο
<p style="text-align: center;">Ο</p> <p>Προσανατολισμός του Περιοδικού</p>	<p>Το περιοδικό της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων εκφράζει κυρίως τις απόψεις της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών για τα επιστημονικά και επαγγελματικά θέματα των φιλόλογων καθώς και για την εκπαιδευτική πολιτική της περιόδου. Για την ίδρυση της Εταιρείας και την κυκλοφορία του περιοδικού δηλώνεται ότι αφορμή είναι «η διαπίστωση της ολοκληρωτικής παραμελήσεως εις την χώραν μας των σπουδών των αναφερομένων εις τα Ελληνικά και Λατινικά γράμματα» και η «κατά τας τελευταίας δεκαετίας χαλάρωσις εν τη χώρα μας των υπερχρονικών εκείνων δεσμών... [που] διασφαλίζουν την συνέχειαν της ιστορικής και πνευματικής ζωής του Έθνους μας». Από την ίδρυσή της, η Εταιρεία αποτέλεσε το βασικό αντιμεταρρυθμιστικό παράγοντα στα ζητήματα της εκπαίδευσης. Η αντίδραση των φιλόλογων ήταν αποφασιστικής σημασίας σε κάθε προσπάθεια μικρών ή μεγάλων μεταρρυθμίσεων και αλλαγών στην παιδεία, είτε αυτές προωθούνταν από τις δεξιές είτε από τις κεντρώες κυβερνήσεις της περιόδου. Δεν είναι τυχαίο ότι στις τρεις περιόδους που συζητούνταν εκπαιδευτικά νομοσχέδια εκδόθηκαν τα τρία παραρτήματα του <i>Πλάτωνα</i> με τις απόψεις της Εταιρείας. Η αναζωπύρωση των ανθρωπιστικών σπουδών και η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών και λατινικών θεωρούνται απαραίτητα για την ύπαρξη και συνέχιση του ελληνικού έθνους. Θεωρούν ότι η γνωριμία με τον ελληνικό πολιτισμό δυναμώνει την αντίσταση του έθνους «κατά των οθνείων και ανελληνιστών ιδεών και κηρυγμάτων». Η μετεμφυλιακή ελληνική κατάσταση αποτελεί ευνοϊκό πλαίσιο για την ανάπτυξη τέτοιων απόψεων, γεγονός που πυροδοτείται ακόμη περισσότερο με τον ενεργό ρόλο στις μεταρρυθμίσεις προσώπων που θεωρήθηκαν «ύποπτοι-α» κατά το παρελθόν. Αν και δεν τον ονομάζει, συνάγεται ότι αναφέρεται στον Παπανούτσο (ο οποίος εμπλέκεται περισσότερο ή λιγότερο σε όλες τις</p>

	<p>μεταρρυθμιστικές προσπάθειες): «του φυράματος των ανθρώπων οίτινες εις την χώραν μας έχουν μονοπωλήσει την διανόησιν και την πρόοδον [...] σήμερον η ιντελλιγκέντσια σύρει την παναθλίαν της ύπαρξιν ως κρυπτοφανής συνοδοιπορία». Για την ανάπτυξη της τεχνικής εκπαίδευσης, θεωρεί πως «αν δεν στηρίζεται επί καλώς λειτουργούσης γενικής και επιστημονικής μορφώσεως, ομοιάζει με δένδρον χωρίς βαθείας και ισχυράς ρίζας». Εκτός από τα θέματα των ανθρωπιστικών σπουδών και τη σπουδαιότητά τους για την εκπαίδευση και τη χώρα, η Εταιρεία ασχολείται και με τα επαγγελματικά ζητήματα των φιλολόγων. Υπό αυτήν την έννοια, έχει και μια συνδικαλιστική / επαγγελματική διάσταση. Ο Πλάτων ενδιαφέρεται κι αγωνίζεται για την «βελτίωσιν από πάσης απόψεως της θέσεως εν τη κοινωνική και πολιτειακή ιεραρχία των Ελλήνων φιλολόγων». Διαμορφώνεται το αίτημα για απόλυτη προτεραιότητα των φιλολόγων στην καθοδήγηση των σχολείων και τη στελέχωση της εκπαίδευσης και για τη μισθολογική και βαθμολογική εξίσωσή τους με τους συνδικαλιστικούς λειτουργούς. Η σχετική ισχύς της Εταιρείας και του περιοδικού οφείλεται κυρίως στην υποστήριξή τους από καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής και από μέλη της Ακαδημίας Αθηνών.</p>
<p>Ενδεικτικά περιεχόμενα</p>	<p>Στο περιοδικό δημοσιεύονται φιλολογικές, ιστορικές, φιλοσοφικές πραγματείες. Ενδεικτικά: Γ. Κουρμούλης, «Η εκπολιτιστική δύναμις της ελληνικής γλώσσης», τομ. Β'. Κ. Δ. Γεωργούλης, «Ηρακλείτεια», τομ. Γ'. Α. Χατζής, «Ο Αριστοτέλης ο Σταγειρίτης και το Περί ποιητικής έργον», τομ. Δ'. Σωτ. Λυριτζής, «Ο φόβος του θανάτου εις την Ιφιγένειαν την εν Αυλίδι του Ευριπίδου», τομ. ΣΤ'. Κων. Άμαντος, «Ιωάννης Δούκας Βατατζής», τομ. Ζ' Κ. Δ. Γεωργούλης, «Χριστιανισμός και τέχνη», τομ. Θ'. Παν. Πάλλης, «Πλάτων-Παύλος», τομ. ΙΒ'. Σ. Καλλιάφας, «Συστηματική φιλοσοφία και ιστορία της φιλοσοφίας», τομ. ΙΔ'. Επίσης, υπάρχουν</p>

	<p>άρθρα που αναφέρονται στην εκπαίδευση, όπως: Ευρ. Σούρλας, «Ο ρόλος των φιλολόγων εις τα κλασσικά γυμνάσια», τομ. Β΄. «Αι ενέργειαι της εταιρείας αι σχετικά με το αναλυτικόν πρόγραμμα του κατωτέρου κύκλου του γυμνασίου», τομ. ΙΓ΄. «Η διδασκαλία της Ελληνικής γλώσσης εις τα σχολεία», (υπογράφεται από εκπαιδευτική επιτροπή), τομ. ΙΕ΄. Παν. Γεωργούντζος, «Προβλήματα ανακύπτοντα εκ της διδασκαλίας των Αρχαίων Ελληνικών», τομ. ΙΣΤ΄.</p> <p>Υπάρχει στήλη με τίτλο «Η κίνησις της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων» στην οποία αναφέρονται οργανωτικά θέματα και οι δραστηριότητες και οι συνελεύσεις της Εταιρείας. Η στήλη «Από την ζωήν και την κίνησιν» ασχολείται με επιστημονικά και εκπαιδευτικά ζητήματα σε μορφή ειδήσεων και σχολίων. Σημαντικές σε αριθμό και επιμέλεια είναι οι νεκρολογίες που υπάρχουν σε κάθε τεύχος και μπορούν να αποτελέσουν σημαντική πηγή βιογραφιών (στον τομ. ΙΖ΄, νεκρολογία του ιδρυτή του περιοδικού Σπ. Καλλιάφα από τον Γ. Κουρμούλη). Υπάρχουν επίσης βιβλιοκρισίες, πίνακας συνδρομητών, πίνακας κυρίων ονομάτων και λέξεων κάθε τόμου, κατάλογοι βιβλίων και περιοδικών που έλαβε το περιοδικό και πίνακας περιεχομένων.</p>
Εικονογράφηση	Υπάρχουν λίγες φωτογραφίες προσώπων και εικόνες από ευρήματα αρχαιολογικών ανασκαφών (κυρίως επιγραφές).
Συνεργάτες	Χαρίτων Χαριτωνίδης, Κων. Γεωργούλης, Παν. Γεωργούντζος, Μ. Βρυχέας, Γ. Κουρμούλης, Γ. Καλαματιανός, Β. Δεδούσης, Γ. Παλαιολόγος, Ν. Σκουτερόπουλος, Α. Ατσαβές, Κ. Βουρβέλης, Ευρ. Σούρλας, Γ. Μέγας, Ε. Σταμάτης, Θ. Τζαννετάκος, Κ. Γρόλιος, Στυλ. Κορρές, Σ. Μαγγίνας, Δ. Χατζής, Κ. Μερεντίτης, Δ. Τσιρίμπας, Αντ. Κατσουρός, Κων. Λογοθέτης, Σωτ. Λυριτζής, Άννα Τριανταφυλλίδου, Ευαγ. Φωτιάδης, Αχ. Γεροκωστόπουλος, Κων. Άμαντος, Δ. Κουρέτας, Αθ. Παπαχαρίσης, Λ. Λουζίδης, Αλκ. Οικονομίδης, Κων. Σπετσιέρης, Χρ. Αξελός, Βασ. Αιγινίτης, Αθ. Φλώρος,

	Παν. Πάλλης, Β. Καλογεράς, Σ. Καλλιάφας, Καλλ. Γιαννουλίδου, Σταμ. Σταματάκος, Δημ. Κουτσογιαννόπουλος
Βιβλιοθήκες στις οποίες απόκειται	ΦΣΑ (πλήρης σειρά) ΓΕΝ (τομ. Α΄) ΑΠΘ (πλήρης σειρά) Δημοτική Βιβλιοθήκη Θεσσαλονίκης (πλήρης σειρά)

III. Η ιστορική μέθοδος

Εφόσον αντικείμενο της διπλωματικής είναι μία πτυχή του ελληνικού εκπαιδευτικού παρελθόντος, ως κατάλληλη μέθοδος δεν μπορεί παρά να προκριθεί η ιστορική μέθοδος. Η λογική της μεθόδου και οι τεχνικές που αξιοποιεί περιγράφονται λεπτομερέστατα στα ειδικά εγχειρίδια, όπως για παράδειγμα το κλασικό πεντάτομο έργο «Η Ιστορία και οι μέθοδοί της».⁶ Από τις πολλές πτυχές του ζητήματος ενδιαφέρει εδώ, κυρίως, η λεγόμενη εσωτερική κριτική των κειμένων. Η εξωτερική κριτική, δηλαδή, η αποκατάσταση της αυθεντικότητας των μελετώμενων κειμένων είναι στην περίπτωσή μας αυτονόητη, εφόσον πρόκειται για κείμενα δημοσιευμένα σε περιοδικό η ύπαρξη του οποίου δεν αμφισβητείται.

Σχετικά με την εσωτερική κριτική ενδιαφέρον για την περίπτωσή μας παρουσιάζουν οι ακόλουθες πτυχές. Η χρονικότητα και η γλώσσα καταρχάς. Για να κατανοήσουμε ένα κείμενο θα πρέπει να έχει καθοριστεί ο χρόνος της συγγραφής του και να είναι γραμμένο σε μια γλώσσα την οποία γνωρίζουμε.⁷ Ο χρόνος προσδιορίζεται με σαφήνεια από την ημερομηνία έκδοσης του κάθε τεύχους του περιοδικού. Η γλώσσα ενέχει ορισμένες, μικρές ωστόσο, δυσκολίες καθώς είναι η καθαρεύουσα, η επίσημη γλώσσα του κράτους κατά την περίοδο που μελετάμε. Μάλιστα, η ίδια η γλώσσα θα αποτελέσει πηγή διαφωνιών και συγκρούσεων, σχετικά με το αν θα εξακολουθήσει να είναι η γλώσσα που θα διδάσκονται τα παιδιά στο σχολείο. Έτσι, μέσα από τη μελέτη της γλώσσας των κειμένων μπορούμε, εκτός από τις πληροφορίες που μας

⁶ *Encyclopédie de la Pléiade, Ιστορία και Μέθοδοί της*, τ. Δ΄, MIET, Αθήνα 1980

⁷ *ό.π.*, σ. 183

ενδιαφέρουν άμεσα, να διακρίνουμε και γενικότερα τρόπους σκέψης ή πνευματικές και συναισθηματικές διαστάσεις.⁸

Επομένως, η εσωτερική κριτική μας επιτρέπει να κατανοήσουμε ένα κείμενο, να προσδιορίσουμε την προσωπικότητα του συγγραφέα του⁹ και τις στοχεύσεις του. Για παράδειγμα, οι φιλόλογοι που εκδίδουν το περιοδικό φαίνεται να εκπροσωπούν το συντηρητικό εκπαιδευτικό ρεύμα της περιόδου και συνεπώς γράφουν την ιστορία της εποχής τους από τη δική τους σκοπιά.¹⁰ Χρειάζεται, λοιπόν, ο ερευνητής να μπορέσει να συναγάγει τα «γεγονότα» από το τακτοποιημένο, ξεκαθαρισμένο κείμενο, να περάσει από τη μαρτυρία στην πραγματικότητα, από το σημαίνον στο σημαινόμενο. Να διαπιστώσει κατά το δυνατόν την ειλικρίνεια και την ακρίβεια του κειμένου, να αποκαταστήσει τα ιδιαίτερα γεγονότα και φαινόμενα που το χαρακτηρίζουν.¹¹

Αναμφίβολα, τελικός στόχος της ιστορικής έρευνας είναι η ανασύνθεση μιας κατά το δυνατόν «αληθινής» εικόνας του παρελθόντος. Πώς, όμως, επιτυγχάνεται η «επιστημονική αλήθεια» στην ιστορία; Η συζήτηση εδώ είναι τεράστια και δεν γίνεται να συνοψισθεί εδώ.¹² Χρειάζεται, ωστόσο, να τονισθεί ότι ο ιστορικός, πάντοτε, συνειδητά η ασυνειδητά, μελετά το παρελθόν σε σχέση με το παρόν· το παρόν είναι που του βάζει τα ερωτήματα, ερωτήματα που ανακαλύπτουν συνεχώς καινούργιες πλευρές του παρελθόντος.¹³ Αυτό, όμως, εμπεριέχει και τον κίνδυνο του αναχρονισμού: Να μην προβάλλονται σημερινές λογικές και εκτιμήσεις σε συνθήκες του παρελθόντος. Ο ιστορικός οφείλει να κινηθεί με ευελιξία ώστε να αξιοποιήσει τα προτερήματα της χρονικής απόστασης χωρίς να περιπέσει σε αναχρονισμούς. Φυσικά αυτό αποτελεί πάντοτε ένα στοίχημα.

⁸ *Encyclopédie de la Pléiade*, ό.π., σ. 193

⁹ ό.π., σ. 212

¹⁰ ό.π., σ. 207

¹¹ ό.π., σ. 213

¹² ό.π., σ. 214

¹³ ό.π., σ. 226

IV. Οι Θεωρητικές παραδοχές

Τη δεκαετία του 1970 στο πλαίσιο της μαρξιστικής σκέψης δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο που διαδραματίζει το σχολείο στην αναπαραγωγή των ταξικών σχέσεων εξουσίας. Η έμφαση αυτή δεν είναι τυχαία, αλλά εντάσσεται στην απόπειρα ορισμένων θεωρητικών του μαρξισμού της εποχής εκείνης να περιγράψουν, να ερμηνεύσουν και ως ένα βαθμό να αναπροσδιορίσουν τον ιδιαίτερο ρόλο του κράτους και γενικότερα της «υπερδομής» στην αναπαραγωγή της «βάσης», δηλαδή των παραγωγικών δυνάμεων και των παραγωγικών σχέσεων. Από τους βασικότερους θεωρητικούς που καταπιάστηκαν με το συγκεκριμένο έργο θεωρούνται οι Λουί Αλτουσέρ και Νίκος Πουλαντζάς, που έζησαν και έγραψαν εκείνη την εποχή στη Γαλλία.

α) Το σχολείο ως ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους

Ο Αλτουσέρ (1983) αποδέχεται το σχήμα του Μαρξ για το οικοδόμημα υποδομής/ οικονομίας και υπερδομής/ πολιτικού-νομικού συστήματος και ιδεολογίας, όπου το δεύτερο βασίζεται στο πρώτο και καθορίζεται από αυτό. Θεωρεί, μάλιστα, ότι τα πατώματα της υπερδομής γίνονται καθοριστικά μόνο ως ήδη καθορισμένα από την οικονομική βάση. Επισημαίνει, όμως, πως αν θέλουμε να κατανοήσουμε τη λειτουργία της υπερδομής πρέπει να θέσουμε το ερώτημα της αναπαραγωγής της βάσης. Τοποθετείται, έτσι, κριτικά απέναντι στην παραδοσιακή μαρξιστική θέση ότι το κράτος αποτελεί μονοδιάστατα έναν καταπιεστικό μηχανισμό που εξασφαλίζει την κυριαρχία των αστικών δυνάμεων και των μεγαλογαιοκτημόνων πάνω στην εργατική τάξη και επιχειρεί να τη διευρύνει τονίζοντας τη θεμελιώδη συμβολή του κράτους στην αναπαραγωγή των τάξεων.

Σύμφωνα με τον Αλτουσέρ, το κράτος περιλαμβάνει δύο ειδών θεσμούς που δουλεύουν για την αναπαραγωγή της ταξικής ανισότητας. Δίπλα στον καταπιεστικό μηχανισμό του κράτους, που περιλαμβάνει την κυβέρνηση, τη διοίκηση, το στρατό, την αστυνομία, τα δικαστήρια και τις φυλακές, βρίσκονται οι παρακάτω θεσμοί, που μπορούν να ονομαστούν ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους, καθώς λειτουργούν υπό και με σκοπό την επιβολή της κυρίαρχης ιδεολογίας, δηλαδή της ιδεολογίας της

κυρίαρχης τάξης: ο θρησκευτικός, ο σχολικός, ο οικογενειακός, ο νομικός, ο πολιτικός, ο συνδικαλιστικός, ο πολιτιστικός θεσμός και τα ΜΜΕ.

Δύο είναι οι βασικές διαφορές μεταξύ καταπιεστικού και ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους. Πρώτον, οι ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους (IMK) ανήκουν συχνά στον ιδιωτικό τομέα, ενώ ο καταπιεστικός μηχανισμός στο δημόσιο τομέα - αυτό, όμως, δεν τους εμποδίζει να λειτουργούν ως IMK. Η σημαντικότερη, όμως, διαφορά καταπιεστικών και ιδεολογικών μηχανισμών είναι ότι «οι IMK λειτουργούν «με ιδεολογία», ενώ ο καταπιεστικός κυρίως με βία και δευτερευόντως με ιδεολογία - οι IMK το αντίθετο». ¹⁴

Με ποιο τρόπο, όμως, εξασφαλίζουν οι μηχανισμοί του κράτους την αναπαραγωγή της ταξικής ανισότητας; Σύμφωνα με τον Αλτουσέρ, ο καταπιεστικός μηχανισμός του κράτους, του οποίου την εξουσία κατέχει η κυρίαρχη τάξη, δημιουργεί μέσω της άσκησης βίας (που μπορεί να κυμαίνεται από τη στυγνή φυσική βία ως τη λογοκρισία) τις πολιτικές προϋποθέσεις λειτουργίας των IMK, οι οποίοι με τη σειρά τους δεν είναι ταξικά ουδέτεροι. Αντίθετα, τους IMK ενοποιεί η λειτουργία τους υπό την κυρίαρχη ιδεολογία. Συγκεκριμένα, η κυρίαρχη τάξη είναι δραστήρια μέσα στους IMK μέσω της ιδεολογίας της, έχοντας ως σκοπό την αναπαραγωγή της κυρίαρχης θέσης της. Μάλιστα, αυτή η «δραστηριοποίηση» της κυρίαρχης τάξης μέσα στους IMK είναι απαραίτητη για την εδραίωση της ταξικής υπεροχής της, αφού «... καμιά κοινωνική τάξη δεν είναι σε θέση να διατηρηθεί στην πολιτική εξουσία αν δεν ασκεί συγχρόνως την ηγεμονία της μέσα στους IMK». ¹⁵ Ωστόσο, για τον Αλτουσέρ η άσκηση της εξουσίας από μέρους της κυρίαρχης τάξης στο επίπεδο των IMK δεν είναι απλό ζήτημα, αφού «οι IMK δεν αποτελούν μόνο το αντικείμενο αλλά και το πεδίο ταξικής πάλης», ¹⁶ στο οποίο οι εκμεταλλεζόμενες τάξεις βρίσκουν τα μέσα και την ευκαιρία να εκφραστούν. Έτσι, η ενότητα των IMK είναι συχνά αντιφατική και διαρκώς υπό διαπραγμάτευση.

Στο πλαίσιο της παραπάνω λειτουργίας των IMK ο ρόλος του σχολείου είναι θεμελιώδης για την αναπαραγωγή των ταξικών σχέσεων εξουσίας. Ο Αλτουσέρ υποστηρίζει ότι σε αντίθεση με ό,τι συχνά πιστεύεται σήμερα, τη θέση της εκκλησίας, που αποτελούσε τον βασικό ιδεολογικό μηχανισμό στο φεουδαρχικό καθεστώς, δεν έχει πάρει ο πολιτικός IMK, δηλαδή η κοινοβουλευτική δημοκρατία, αλλά ένας άλλος

¹⁴ Λούι Αλτουσέρ, *Θέσεις (1964 – 1975)*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σ.85

¹⁵ ό.π., σ. 86

¹⁶ ό.π.

νέος θεσμός, το σχολείο, «... έστω κι αν δεν ακούει κανείς τη μουσική του: είναι τόσο αθόρυβος!». ¹⁷ Παρόλο που το σχολείο παρουσιάζεται ως ουδέτερο, χωρίς επίσημη ιδεολογία, στην πραγματικότητα ενσταλάσσει την κυρίαρχη ιδεολογία στους μαθητές και τις μαθήτριες μέσα από τη μακρόχρονη εκπαίδευση, που όχι μόνο αρχίζει σε μικρή, τρυφερή, ηλικία, αλλά απευθύνεται στο σύνολο του πληθυσμού και, επιπλέον, είναι και «δωρεάν». Μέσω του σχολείου, μέσω των διάφορων «σαβουάρ φαιρ», στα οποία εκπαιδεύονται τα παιδιά και τα οποία φέρουν την κυρίαρχη ιδεολογία, και μέσω της ίδιας της «κατήχησης» στην κυρίαρχη ιδεολογία, ο μαθητικός πληθυσμός αρχικά «μυείται» σε αυτή, και, επιπλέον, κατανέμεται στην ιεραρχία της εργασίας και των παραγωγικών σχέσεων ανάλογα με τη διάρκεια της παραμονής του στην εκπαιδευτική διαδικασία και τον βαθμό της «μύησης» του στην κυρίαρχη ιδεολογία. Η μεγάλη μάζα των παιδιών πέφτει νωρίς στην εφηβεία στην παραγωγή, στις χαμηλότερες ιεραρχικά θέσεις, κάποιοι άλλοι συνεχίζουν τις σπουδές τους για λίγο ακόμα καταλήγοντας σε μικρο-μεσαίες υπαλληλικές θέσεις, ενώ ορισμένοι λίγοι φτάνουν στην κορυφή και γίνονται ημι-άνεργοι διανοούμενοι ή, από την άλλη, κεφαλαιοκράτες, διευθυντές, «πράκτορες της βίας» ή επαγγελματίες ιδεολόγοι, κυρίως φανατικοί «λαϊκοί». Ανάλογα, όμως, με το επίπεδο σπουδών τους, οι μαθητές και οι μαθήτριες έχουν λάβει την απαραίτητη για την κοινωνική θέση για την οποία προορίζονται ιδεολογική «κατάρτιση»: εκείνη του εκμεταλλεζόμενου («ηθικές αρχές», «εθνικά αισθήματα» κλπ) ή εκείνη του εκμεταλλευτή (δημαγωγία, επιβολή στους κατώτερους κτλ). Το σχολείο, δηλαδή, συμβάλλει ώστε τα παιδιά να γίνουν πιστά στην κυρίαρχη ιδεολογία υποκείμενα, που ακολουθούν χωρίς αντίρρηση ή αμφισβήτηση το ρόλο που τους έχει δοθεί στο πλαίσιο των άνισων παραγωγικών σχέσεων, και έτσι να αναπαράγονται οι ταξικές σχέσεις εξουσίας χωρίς την ανάγκη διαρκούς χρήσης άμεσης, φυσικής, βίας.

Η ανάλυση του Αλτουσέρ, λοιπόν, μας βοηθά να κατανοήσουμε την μεγάλη ανάγκη για έλεγχο από μέρους της κυρίαρχης τάξης της εκπαίδευσης, αφού μέσω αυτής όχι μόνο εκπαιδεύει το εργατικό δυναμικό για τις θέσεις στην κατανομή της εργασίας και στην αναλογία που χρειάζεται, αλλά και επιβάλλει ταυτόχρονα την ιδεολογία της με σκοπό την αναπαραγωγή των υφιστάμενων άνισων παραγωγικών σχέσεων.

¹⁷Λουί Αλτουσέρ, *ό.π.*, σ. 93

Πώς, όμως, μπορεί να επιτύχει έναν τέτοιο έλεγχο της εκπαίδευσης η κυρίαρχη τάξη; Είναι αρκετή η πολιτική της εξουσία σε κοινοβουλευτικό επίπεδο; Ο Αλτουσέρ μας έδωσε ήδη μια ιδέα για τη μεγάλη σημασία του ελέγχου των ευρύτερων ΙΜΚ για την επιβολή της κυριαρχίας της ανώτερης τάξης. Ο Πουλαντζάς διερευνά σε ακόμη μεγαλύτερο βάθος τον ρευστό χαρακτήρα της κρατικής εξουσίας που διακυβεύεται συνεχώς υπό συνθήκες ταξικής πάλης και αγώνων.

β) Το κράτος ως συμπύκνωση κοινωνικών δυνάμεων

Ο Πουλαντζάς επιχειρεί να διερευνήσει τη σχέση ανάμεσα στο κράτος, την εξουσία και τις κοινωνικές τάξεις. Απορρίπτει την παραδοσιακή μαρξιστική αντίληψη για τον εργαλειακό χαρακτήρα του κράτους, δηλαδή την αντίληψη ότι η κυρίαρχη τάξη φτιάχνει το κράτος που της ταιριάζει και που τη βολεύει. Απορρίπτει, επίσης, την αντίληψη για το «διπλό» χαρακτήρα του κράτους, που θέλει το κράτος από τη μια, προϊόν των παραγωγικών δυνάμεων και από την άλλη, κράτος ταξικό, δηλαδή προϊόν της ταξικής πάλης. Τι είναι, λοιπόν, το κράτος σύμφωνα με τον Πουλαντζά; Ο Πουλαντζάς τονίζει ότι το κράτος φυσικά και έχει ταξικό χαρακτήρα. Διαφωνεί, όμως, με τις προηγούμενες μαρξιστικές ερμηνείες για τη σχέση του κράτους με τις παραγωγικές σχέσεις. Διαφωνεί, δηλαδή, τόσο με την οικονομίστικη αντίληψη ότι το κράτος είναι αντανάκλαση της δομής όσο και με την αυτονομίστικη αντίληψη ότι το κράτος και η ιδεολογία (τα στοιχεία της υπερδομής) έχουν αυτόνομο χαρακτήρα δίπλα στην οικονομία. Σύμφωνα με τον Πουλαντζά, «το κράτος έχει ρόλο οργανικό στις σχέσεις παραγωγής και στην οριοθέτηση - αναπαραγωγή των κοινωνικών τάξεων»,¹⁸ δεν περιορίζεται στο ζεύγμα καταστολή - ιδεολογία, όπως υποστηριζόταν ως τότε στο πλαίσιο της μαρξιστικής θεωρίας.

Σε ότι αφορά τη σχέση κράτους και κυρίαρχης ιδεολογίας, ο Πουλαντζάς μας καλεί να υπερβούμε την αντίληψη για την «αρνητική» δράση του κράτους. Συγκεκριμένα, αποδέχεται την άποψη του Αλτουσέρ ότι η κυρίαρχη ιδεολογία, η οποία νοείται όχι απλώς ως ένα σύστημα ιδεών, αλλά ως ένα σύνολο υλικών πρακτικών που απλώνονται στα ήθη, στα έθιμα, στον τρόπο ζωής, στις πολιτικές και οικονομικές πρακτικές, συμβάλλει στη «θεμιτοποίηση» της βίας του κράτους και στην οργάνωση της συναίνεσης των κατώτερων κοινωνικών τάξεων. Ωστόσο, θεωρεί

¹⁸ Νίκος Πουλαντζάς, *Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός*, Θεμέλιο, Αθήνα 2008, σ. 39

ότι η παραπάνω αντίληψη, που υποστηρίζει ότι κράτος παρεμβαίνει αρνητικά μέσω της καταστολής για την εξασφάλιση της ομαλής λειτουργίας των οικονομικών σχέσεων, δεν είναι επαρκής για να εξηγήσει το ρόλο του κράτους στη συγκρότηση των σχέσεων παραγωγής. Σύμφωνα με τον Πουλαντζά, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι «το κράτος χώνει την ουρά του ως την καρδιά της αναπαραγωγής του κεφαλαίου... το κράτος δρα και με θετικό τρόπο, δημιουργεί, μεταμορφώνει, φτιάχνει πραγματικότητες».¹⁹

Ο Πουλαντζάς αποδίδει ιδιαίτερη έμφαση στη σημασία της «θετικής» δράσης του κράτους υπέρ των κατώτερων κοινωνικών τάξεων για την εξασφάλιση της κοινωνικής συναίνεσης. Τονίζει ότι «η σχέση των μαζών με την εξουσία και το Κράτος, στο πλαίσιο αυτού που αποκαλούμε συναίνεση, έχει πάντα ένα υλικό υπόστρωμα».²⁰ Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι το κράτος λαμβάνει θετικά υλικά μέτρα για τις λαϊκές μάζες, έστω κι αν πρόκειται για παραχωρήσεις μετά από τον αγώνα των δυναστευομένων τάξεων. Μόνο έτσι μπορεί να εξηγηθεί η υλικότητα της σχέσης κράτους και λαϊκών μαζών, όχι μόνο με αναφορά στο ζεύγος καταστολή - ιδεολογία. Κατά συνέπεια, ο ρόλος του κράτους παραμένει ρευστός, μεταβλητός, ανάλογα με τις ταξικές συγκρούσεις και τα ταξικά συμφέροντα που καλείται να συμβιβάσει κάθε φορά. Επίσης, η πρακτική του κράτους δεν είναι πάντα ενιαία και οι δράσεις του είναι συνήθως αντιφατικές, σε αναλογία με την ταξική πάλη.

Έτσι, σύμφωνα με τον Πουλαντζά, ο ρόλος του κράτους στις σχέσεις παραγωγής και στην πάλη των τάξεων δεν είναι δευτερεύων, αλλά δεν είναι ούτε πρωτεύων - είναι *οργανικός*. Οι κρατικοί μηχανισμοί, για παράδειγμα η οικογένεια, που συμβάλλουν στην υλοποίηση των σχέσεων εξουσίας, δεν είναι απλά εξαρτήματα της εξουσίας της κυρίαρχης τάξης. Αντίθετα, έχουν οργανικό ρόλο στην εξουσία, καθώς το ίδιο το κράτος συμμετέχει ενεργά στη γέννηση και την αναπαραγωγή των ταξικών εξουσιών. Ωστόσο, στη σχέση εξουσία/μηχανισμοί και πάλη των τάξεων/μηχανισμοί, η πάλη και οι αγώνες, που έχουν ως πεδίο τις οικονομικές και τις ιδεολογικο/πολιτικές σχέσεις εξουσίας, είναι που έχουν το βασικό ρόλο, το προβάδισμα.

¹⁹ Νίκος Πουλαντζάς, *ό.π.*, σ. 43

²⁰ *ό.π.*

Σε αυτή τη γραμμή σκέψης, ο Πουλαντζάς επιχειρεί να αναδείξει την συσχέτιση του Κράτους με την πολιτική εξουσία και να το παρουσιάσει ως πεδίο ανταγωνισμού των κοινωνικών τάξεων για την απόκτηση και την διατήρηση της εξουσίας.

Το κράτος, υπογραμμίζει, είναι « η υλική συμπύκνωση ενός συσχετισμού δυνάμεων ανάμεσα σε τάξεις και μερίδες τάξεων».²¹ Δηλαδή, το κράτος αποτελεί έναν θεσμό με δική του εσωτερική λογική που διαμορφώνεται από πολιτικές δυνάμεις, και αποτελεί την έκφραση του ανταγωνισμού τους. Συνεπώς, το κράτος αποτελεί πεδίο, όπου επιλύονται οι πολιτικές συγκρούσεις και διατηρεί την εύθραυστη ισορροπία που αναταράσσεται από τον εκάστοτε συσχετισμό ταξικών δυνάμεων.

Όσον αφορά στις κυρίαρχες τάξεις, και ιδιαίτερα στην αστική τάξη, το Κράτος κατέχει βασικό οργανωτικό ρόλο. Εκπροσωπεί και οργανώνει την ή τις κυρίαρχες τάξεις και προασπίζει το πολιτικό συμφέρον του συνασπισμού εξουσίας. Για να παίξει όσο το δυνατό καλύτερα αυτό το ρόλο, οργανώνει τη συγκρουσιακή ενότητα της συμμαχίας εξουσίας και της ασταθούς ισορροπίας της υπό την ηγεμονία και διεύθυνση της ηγεμονικής τάξης. Το Κράτος συνιστά, επομένως, την πολιτική ενότητα των κυρίαρχων τάξεων· οργανώνει τις τάξεις αυτές ως κυρίαρχες τάξεις. Αυτό αφορά και στο σύνολο των μηχανισμών του.²²

Κατά συνέπεια, το κράτος για να παίξει το ρόλο της οργάνωσης και ενοποίησης της κυρίαρχης τάξης και του συνασπισμού εξουσίας έχει μια «σχετική αυτονομία» απέναντι στη μια ή στην άλλη μερίδα και συνιστώσα αυτού του συνασπισμού,²³ ωστόσο δεν είναι ούτε απολύτως αυτόνομο και ουδέτερο απέναντι στον ταξικό και κοινωνικό ανταγωνισμό ούτε ένα απλό όργανο στα χέρια της κυρίαρχης τάξης.

Το κράτος δεν είναι αποκλειστική έκφραση της πολιτικής την κυρίαρχης τάξης η μερίδας, αλλά περισσότερο πεδίο ανταγωνισμού των τάξεων, είτε κατέχουν κομμάτι της εξουσίας, είτε όχι. Η πολιτική του κράτους πρέπει να θεωρείται ως συνισταμένη των ταξικών αντιφάσεων που εντάσσονται στην ίδια του τη δομή.²⁴

²¹ Νίκος Πουλαντζάς, *ό.π.*, σ. 184

²² *ό.π.*, σ. 182

²³ *ό.π.*, σ. 183

²⁴ *ό.π.*, σ. 190

«Οι κρατικοί μηχανισμοί²⁵ καθιερώνουν και αναπαράγουν την ηγεμονία βάζοντας σε λειτουργία προσωρινούς συμβιβασμούς ανάμεσα στο συνασπισμό εξουσίας και σε ορισμένες δυναστευόμενες τάξεις». ²⁶

Το κράτος, δηλαδή, αποτελεί όχι μόνο συσχετισμό δυνάμεων ανάμεσα σε μερίδες του συνασπισμού εξουσίας, αλλά και συσχετισμό δυνάμεων ανάμεσα στις κυρίαρχες τάξεις και στις εξουσιαζόμενες τάξεις.²⁷ Από τη μια επιχειρεί να οργανώσει και να συνδέσει τις ομάδες που βρίσκονται σε θέση εξουσίας και από την άλλη να αποδιοργανώσει τις τάξεις που βρίσκονται εκτός εξουσίας και επιχειρούν να αποκτήσουν την ίδια ή μέρος της.

Όσον αφορά στην έννοια της εξουσίας, για τον Πουλαντζά, ορίζεται ως στρατηγική κατάσταση του συσχετισμού δυνάμεων μέσα σε μια δεδομένη κοινωνία. Η ικανότητα μιας τάξης να πραγματώνει τα συμφέροντά της βρίσκεται σε αντίθεση με την ικανότητα (και τα συμφέροντα) άλλων τάξεων, « το πεδίο της εξουσίας είναι επομένως αυστηρά σχεσιακό». ²⁸ Το κράτος σε σχέση με την εξουσία είναι ο τόπος και το κέντρο άσκησης αυτής, αλλά δεν κατέχει δική του εξουσία.

Αξιοποιώντας τις δυο παραπάνω θεωρητικές προσεγγίσεις στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας μπορούμε να αντιληφθούμε καλύτερα πρώτα από όλα, γιατί κοινωνικές ομάδες, στην προκειμένη οι συντηρητικοί φιλόλογοι, οργανώνονται σε συλλόγους και κατ' επέκταση επιχειρούν να ασκήσουν επίδραση στην πολιτική.

Με βάση τη θεωρία του Πουλαντζά ότι το κράτος είναι η συμπύκνωση των κοινωνικών δυνάμεων μπορούμε να υποθέσουμε ότι συνειδητά ή ασυνειδητά οι εκπαιδευτικοί κύκλοι όλων των αποχρώσεων, και πόσο μάλλον στην περίπτωσή μας που ο συντηρητικός εκπαιδευτικός κύκλος που αντιπροσωπεύει η Εταιρία Ελλήνων Φιλολόγων βρίσκεται στην ίδια ιδεολογική πλευρά με την τάξη που κατέχει την εξουσία, γνωρίζουν ότι οργανωμένοι σε έναν επίσημο όμιλο ή εταιρία μπορούν να ασκήσουν πίεση στην κρατική εκπαιδευτική πολιτική και να λειτουργήσουν υποστηρικτικά ή ακόμη και κατευθυντικά.

Στην ίδια κατεύθυνση το κομμάτι της ιδεολογίας (Αλτουσέρ) είναι πολύ σημαντικό γιατί αποτελεί την άδηλη έκφραση της κυρίαρχης εξουσίας. Μέσα από την ιδεολογία «μεταμορφώνεται» η πραγματικότητα και παρουσιάζεται ως κάτι άλλο. Ο

²⁵ Κατά τον Αλτουσέρ περιέχουν πάντα και ιδεολογία.

²⁶ Νίκος Πουλαντζάς, *ό.π.*, σ. 201

²⁷ *ό.π.*, σ. 202

²⁸ *ό.π.*, σ. 210

συντηρητικός κύκλος μέσα από την ιδεολογία του έθνους, της ιστορικής συνέχειας του ελληνισμού από την κλασική αρχαιότητα ως την περίοδο που παρουσιάζει η εργασία και της καθαρεύουσας ως καθαρού απογόνου της αρχαία ελληνικής γλώσσας, μεταφέρει στο ηθικό και πολιτιστικό πεδίο την επιχειρηματολογία του και επιχειρεί να παρουσιάσει τις θέσεις του ως έκφραση του καλού για ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο. Εξάλλου, ένα βασικό χαρακτηριστικό της ιδεολογίας είναι ότι το συμφέρον μιας (κυρίαρχης) τάξης παρουσιάζεται ως το συμφέρον όλων των τάξεων. Έτσι, ο συντηρητικός εκπαιδευτικός κύκλος προβάλλει τα συμφέροντα και επιχειρεί να διαφυλάξει την εξουσία του και ευρύτερα την εξουσία της κυρίαρχης τάξης την οποία στηρίζει συμβολικά και άρα λιγότερο επιθετικά, όχι όμως και λιγότερο αποτελεσματικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1 Η Ελλάδα κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου

Η Ελλάδα κατά τη μεταπολεμική περίοδο χαρακτηρίζονταν από τον απόηχο των γεγονότων και των ανακατατάξεων ολόκληρης της δεκαετίας του 1940. Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου κι η λήξη της ξένης κατοχής (18-10-1944) δεν επέφεραν στη χώρα την επιθυμητή ανάπτυξη, όπως συνέβη στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Αντίθετα, ανέδειξαν όλες τις τριβές που παρουσιάστηκαν στο κίνημα της Εθνικής Αντίστασης, οι όποιες προέρχονταν από τα διαφορετικά πολιτικά οράματα που είχαν για την απελευθερωμένη Ελλάδα τα δύο κοινωνικά πρότυπα της εποχής: εκείνο των δυνάμεων της Αριστεράς [Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (Ε.Α.Μ.) – Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός (Ε.Λ.Α.Σ.)] αφενός κι εκείνο των παραδοσιακών δυνάμεων της χώρας (εξόριστη κυβέρνηση) και οι Άγγλοι αφετέρου.²⁹

Την ίδια στιγμή, σε αυτήν την έκρυθμη κατάσταση προστέθηκε ο Ψυχρός πόλεμος: «η εξέλιξη της μεταπολεμικής κατάστασης, αντανακλούσε πολύ περισσότερο τις διακυμάνσεις του ανταγωνισμού της Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (Ε.Σ.Σ.Δ.) που διηύθυνε το σοσιαλιστικό κόσμο και των Η.Π.Α., παρά τον εσωτερικό συσχετισμό των κοινωνικών δυνάμεων στην Ελλάδα».³⁰

Η κορύφωση αυτών των αντιπαραθέσεων οδήγησε στα «Δεκεμβριανά», δηλαδή στα γεγονότα της 3^{ης} Δεκεμβρίου του 1944 που σηματοδότησαν την έναρξη της εμφύλιας διαμάχης. Η συμφωνία της Βάρκιζας (12-02-1945), η οποία επιχείρησε να τερματίσει θεσμικά τις πολιτικές και πολεμικές συγκρούσεις, ανέκοψε, προσωρινά μόνο, την πορεία των πραγμάτων προς την κλιμάκωση, καθώς δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Αν κι η Αριστερά σεβάστηκε αρχικά τις υποχρεώσεις της, οι κυβερνήσεις της Αθήνας δεν εκπλήρωσαν ποτέ τις δικές τους.

Το μόνο που κατάφεραν με τις ενέργειές τους ήταν να ευνοήσουν την άσκηση βίας εναντίον των αριστερών από παραστρατιωτικές, φιλοβασιλικές οργανώσεις και γενικότερα την ανάπτυξη ενός κλίματος τρομοκρατίας εναντίον

²⁹ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974: Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1995, σ. 447

³⁰ Νίκος Σβόρωνος, *Ανάλεκτα της νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1982, σ. 307

τους.³¹ Η εξάπλωση της «λευκής τρομοκρατίας», που ασκούσαν διάφορες παραστρατιωτικές φιλοβασιλικές ομάδες, αναπτύχθηκε με ραγδαίους ρυθμούς αμέσως μετά τον αποπλισμό του Ε.Λ.Α.Σ. και τον πλήρη έλεγχο της χώρας από τα βρετανικά στρατεύματα και την ανασυγκροτούμενη Εθνοφυλακή. Ταυτόχρονα, βασική επιδίωξη του κρατικού μηχανισμού ήταν η εκκαθάρισή του από όσους είχαν συνεργαστεί με το Ε.Α.Μ. στη διάρκεια της κατοχής, η ανασυγκρότηση του στρατού με αποκλεισμό των στρατιωτικών που είχαν προσχωρήσει στον Ε.Λ.Α.Σ., καθιστώντας τα μέλη του μεγαλύτερους εγκληματίες από ό,τι τους συνεργάτες των Γερμανών, που είχαν υπηρετήσει στα Τάγματα Ασφαλείας.³² Η «λευκή τρομοκρατία», η οποία καταγγέλθηκε κι από κεντρικούς πολιτικούς, ενίσχυσε τα πάθη και τα μίσση ανάμεσα στα αντιμαχόμενα στρατόπεδα.

Μετά τις εκλογές της 31^{ης} Μαρτίου 1946, και την εντεινόμενη, με κυβερνητική πλέον κάλυψη, φιλοβασιλική τρομοκρατία δεν υπήρχε πια καμιά αμφιβολία για τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος του Σεπτεμβρίου του ίδιου χρόνου που ενέκρινε την παλινόρθωση της βασιλείας. Έτσι, ξεκίνησε μια σκληρή εμφύλια σύγκρουση, η οποία διήρκησε μέχρι και τον Οκτώβρη του 1949.³³

Κατά τη διάρκεια της εμφύλιας σύγκρουσης οι κυβερνήσεις της Αθήνας επέβαλαν μια σειρά νομοθετικών μέτρων, με σκοπό να καταστείλουν τις «αντιεθνικές ενέργειες». Το Γ΄ ψήφισμα που υιοθέτησε η Βουλή τον Ιούνιο του 1946 «Περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων την Δημόσιαν τάξιν και ασφάλειαν», έθεσε ουσιαστικά την Αριστερά στο περιθώριο του νόμου που προέβλεπε από τη μια μεριά τη γενικευμένη εφαρμογή του θεσμού της διοικητικής εκτόπισης κι από την άλλη τη θανατική καταδίκη για μια σειρά αδικημάτων, η διασταλτική ερμηνεία των οποίων έγινε αμέσως αντιληπτή. Με βάση το Γ΄ ψήφισμα ξεκίνησε η δίωξη της δράσης των οπαδών του Κουμμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (Κ.Κ.Ε.) και του εαμικού κινήματος. Ο Α.Ν. 509/47 έθετε εκτός νόμου το Ε.Α.Μ. και το Κ.Κ.Ε., καθώς αποτελούσε την αρχή μιας εκδικητικής αντεπίθεσης που στόχευε στη νίκη της «εθνικόφρονος παράταξης» από τη μία και στη δημιουργία μιας νέας συνταγματικής τάξης από την άλλη, όπου το Κ.Κ.Ε. δε θα είχε καμιά θέση. Ήταν η περίοδος της Μακρονήσου, των συνοπτικών δικών και των μαζικών εκτελέσεων.³⁴

³¹ Νίκος Αλιβιζάτος, *ό.π.*, σ. 453-454

³² Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία: κόμματα και εκλογές 1946-1967*, Πατάκης, Αθήνα 2001, σ. 56

³³ *ό.π.*, σ. 64-65

³⁴ Νίκος Αλιβιζάτος, *ό.π.*, σ. 495-496 και Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 64

Το πιο σημαντικό ήταν ότι τα λεγόμενα «έκτακτα» νομοθετικά μέτρα του εμφυλιακού κράτους δε θα λάμβαναν τέλος μετά τον εμφύλιο πόλεμο, αλλά θα συνέχιζαν να ισχύουν μέχρι και την πτώση της δικτατορίας το 1974 - αν κι ορισμένα από αυτά είχαν αρχίσει να φθίνουν ήδη κατά το '60. Η νομιμοποίηση των παρατεταμένων διώξεων επιχειρήθηκε από το Συμβούλιο της Επικρατείας και το Ποινικό δικαστήριο με τις θεωρίες – θέσεις της «μη λήξεως της ανταρσίας» και του «διαρκούς πολέμου».³⁵

Τα «Δεκεμβριανά», οι κοινοβουλευτικές εκλογές και το δημοψήφισμα για την επαναφορά της βασιλείας (Γεώργιος Β'), το Μάρτιο και το Σεπτέμβριο του 1946 αντίστοιχα, η διετής ένοπλη τρομοκρατία που εγκαθίδρυσαν στη χώρα ακροδεξιές ημιπαράνομες ομάδες και, κυρίως, ο Εμφύλιος Πόλεμος (1946-1949), ο οποίος κανένας μελετητής δεν αμφιβάλλει πλέον ότι για την κομμουνιστική αριστερά ήταν περίπου υποχρεωτικός, δεν ήταν παρά εκφράσεις μιας ενιαίας πολιτικής τακτικής της Αγγλίας (και κατόπιν των ΗΠΑ) και της ελληνικής ανακτορικής δεξιάς, προκειμένου να ανακοπεί η πορεία προς τη διαμόρφωση ανεπιθύμητων κοινωνικών σχέσεων μέσω της διαρκούς απελευθέρωσης λαϊκών κοινωνικών δυνάμεων που είχε αρχίσει στο χώρο της Αντίστασης κατά την Κατοχή.

Αυτή η πολιτική τακτική, κυριότατα όμως ο Εμφύλιος, πρέπει να θεωρείται ως στοιχείο της παγκόσμιας στρατηγικής των δυτικών δυνάμεων γνωστής ως «Ψυχρός Πόλεμος». Έτσι, η χώρα εντάχθηκε πλήρως στους μηχανισμούς αυτής της στρατηγικής, προτού ενταχθεί τυπικά σε οργανισμούς που την υπηρετούσαν. Η τέτοια διεθνοποίηση του ελληνικού Εμφυλίου, προδίκιζε ίσως και την κατάληξή του.

Τη λήξη του Εμφυλίου (1949) και την ήττα της κομμουνιστικής αριστεράς ακολούθησε μια σχετικά μακρά περίοδος κυριαρχίας της Δεξιάς -μάλιστα της Ακροδεξιάς- και ταλαιπωρίας, σε βαθμό βασανισμού, και πάντως πλήρους και με κάθε μέσο κοινωνικής εξουθένωσης και πολιτικής εξουδετέρωσης κάθε, όχι μόνον αριστερού, αλλά και απλώς φιλελεύθερου στοιχείου.³⁶

Όπως όλοι οι εμφύλιοι πόλεμοι, έτσι κι αυτός αναπόφευκτα δημιούργησε πρωτοφανή σχίσματα ανάμεσα στους νικητές και τους ηττημένους, εξαφάνισε κάθε ανεκτικότητα και οδήγησε σε εκτεταμένη καταπίεση. Ταυτόχρονα, θεσμοποίησε την ιδεολογική και πολιτική πόλωση που οριοθέτησε όλους τους τομείς της κοινωνικής

³⁵ Νίκος Αλιβιζάτος, *ό.π.*, σ. 583-586

³⁶ Βασίλης Κρεμμυδάς, «Η Ελλάδα του 1945-1967: Το ιστορικό πλαίσιο» στο: *Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, 4^ο Επιστημονικό Συνέδριο, Παντείου Πανεπιστημίου Ίδρυμα Σ. Καραγιώργα, Αθήνα 1994, σ. 15-17

ζωής. Αντίθετα, όμως, από τις περισσότερες παρόμοιες συγκρούσεις, τουλάχιστον του 20^{ου} αιώνα, οι θεσμοί του ελληνικού εμφυλίου γεννήθηκαν και λειτούργησαν στα πλαίσια ενός κράτους που, τουλάχιστον επίσημα, ήταν δημοκρατικό. Αυτή η θεσμική πρωτοτυπία που χαρακτήρισε τη μεταπολεμική πολιτισμική και ιδεολογική εξέλιξη στην Ελλάδα επηρέασε και τα συγκεκριμένα πρότυπα που κυριάρχησαν στη μεταπολεμική σκέψη και συνέβαλε στη μακροβιότητα και ανθεκτικότητά τους, παρά τις ραγδαίες και σημαντικές μεταβολές των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών. Έτσι, το κλίμα της κρίσης παρατάθηκε επί πολύ μετά την περίοδο του πολέμου.³⁷

Ο Εμφύλιος Πόλεμος αποτέλεσε την κορυφαία, ίσως, αντιπαράθεση στην ελληνική κοινωνία μέσα στον εικοστό αιώνα κι η πορεία του μεταπολεμικού κράτους αναμφίβολα καθορίστηκε με τρόπο αποφασιστικό από την εμφύλια σύγκρουση: «Ο εμφύλιος πόλεμος αποκτά σημασία που ξεπερνά κατά πολύ τη συγκεκριμένη συγκυρία για να καλύψει χώρους πολύ πιο εκτεταμένους από τα πεδία των μαχών γιατί κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου τέθηκαν οι ιδεολογικές και πολιτικές βάσεις πάνω στις οποίες λειτούργησε η «πειθαρχημένη» δημοκρατία της περιόδου 1950-1967».³⁸

1.2 Η κρίσιμη δεκαετία 1950 – 1960

1.2.1 Οι πολιτικές δυνάμεις

Κατά τα τέλη της δεκαετίας του '40 η χώρα δεν είχε συνέλθει ακόμη από τις ολέθριες συνέπειες του εμφυλίου πολέμου. Τα επόμενα χρόνια επεφύλασσαν διαρκείς ανακατατάξεις στο πολιτικό σκηνικό. Δημιουργήθηκαν νέα πολιτικά κόμματα που συμμετείχαν στις συνεχείς εκλογικές αναμετρήσεις κι αναδείχτηκαν νέα πολιτικά πρόσωπα. Πρόκειται για την εποχή που αναδύθηκε και καθιερώθηκε το τριπαραταξιακό σύστημα κομμάτων που έμελλε να καθορίσει τα πολιτικά τεκταινόμενα των μεταπολεμικών χρόνων που θα ακολουθούσαν.

Κεντρικό σημείο στη διαμόρφωση κι εμπέδωση του τριπαραταξιακού συστήματος αποτέλεσε η αυτόνομη συγκρότηση ενός συγκεκριμένου παραταξιακού

³⁷ Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950: Ένα έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σ. 561

³⁸ Νίκος Αλιβιζάτος, *ό.π.*, σ. 139

χώρου, ο οποίος χαρακτηρίστηκε ως «Κέντρο». Η ύπαρξη του «Κέντρου» καθώς κι η ανθεκτικότητα που χαρακτηρίζει, κατά τη μεταπολεμική περίοδο, την παραταξιακή του ταυτότητα δεν υπήρξε όμως μια αυτονόητη διαδικασία, αλλά συνεχώς μεταβαλλόμενο πολιτικό διακύβευμα. Ως σημείο αφετηρίας είχε κυρίως τη διπλή αντίθεση προς τη «βασιλόφρονα άκρα Δεξιά» και την «κομμουνιστική άκρα Αριστερά». Η οριοθέτηση του «Κέντρου», ως διπλή αντίθεση προς τα δυο «άκρα», έγινε, στην αρχική φάση της παραταξιακής του συγκρότησης με διαφορετικό τρόπο και σε διαφορετικό επίπεδο: ως σύνορο με την Αριστερά χρησιμοποιήθηκε η διαχωριστική γραμμή των τότε πρόσφατων εμφύλιων συγκρούσεων, ενώ για τη διαφοροποίησή του από τη Δεξιά καθοριστικό ρόλο εξακολουθούσε να διαδραματίζει η αναφορά στις πολιτικές διαίρεσεις του μεσοπολέμου, δηλαδή, σε τελευταία ανάλυση, ο Εθνικός Διχασμός.³⁹

Αμέσως μετά τον εμφύλιο πόλεμο ποικίλοι κομματικοί φορείς θέλησαν να διεκδικήσουν τη δική τους θέση στο χώρο του «Κέντρου»: το Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό κόμμα του Γ. Παπανδρέου, που ανήκε στη συντηρητική μεριά του «Κέντρου», το Κόμμα Φιλελευθέρων του Σ. Βενιζέλου κι η Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου (Ε.Π.Ε.Κ.) του Ν. Πλαστήρα. Είναι αξιοσημείωτο ότι η Ε.Π.Ε.Κ.,⁴⁰ παρά το γεγονός ήταν το νεότερο από τα άλλα δύο κεντρώα κόμματα, έπαιξε καθοριστικό ρόλο, καθώς καθιερώθηκε ως ένας κομματικός μηχανισμός στο χώρο της κεντροαριστεράς. Κύριο χαρακτηριστικό των στελεχών της Ε.Π.Ε.Κ. ήταν το γεγονός ότι δε συμμετείχαν στις κυβερνήσεις κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου. Αντίθετα, βασική τους επιδίωξη ήταν η «ειρήνευση» κι η «αλλαγή», με σκοπό να ξεπεραστούν οι συνέπειες του «μακροχρόνιου σκληρού πολέμου».⁴¹

Ο κατακερματισμός των κεντρώων δυνάμεων εμπόδιζε το σχηματισμό σταθερών κυβερνήσεων με δυνατότητες ουσιαστικής δράσης. Έτσι, μέχρι και το 1952 σχηματίστηκαν διαδοχικές κεντρώες κυβερνήσεις με τελευταία αυτή του Ν. Πλαστήρα, η οποία κυβέρνησε για έναν περίπου χρόνο. Τότε ήταν που αναδείχθηκαν οι δυσχέρειες κι οι αντιφάσεις της «εξισορροπητικής» κυβερνητικής πολιτικής. Με το νόμο 2058/1952 «περί μέτρων ειρηνεύσεως» μετατράπηκαν σε ισόβια όλες οι

³⁹ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 33-34

⁴⁰ Η Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου (Ε.Π.Ε.Κ.) ιδρύθηκε στις 14-1-1950 ως συνασπισμός του Κόμματος Προοδευτικών Φιλελευθέρων με επικεφαλής το Ν. Πλαστήρα και του Δημοκρατικού Προοδευτικού Κόμματος με αρχηγό τον Εμμ. Τσουδερό. Με την Ε.Π.Ε.Κ. συνεργάστηκαν ως ανεξάρτητοι μερικοί πολιτευτές που προέρχονταν από τις μετριοπαθείς ομάδες της Εθνικής Αντίστασης, με επικεφαλής τον Γ. Καρτάλη.

⁴¹ Γρηγόριος Δαφνής, *Τα ελληνικά πολιτικά κόμματα, 1821-1961*, Γαλαξίας, Αθήνα 1961, σ. 460

θανατικές καταδίκες που είχαν επιβληθεί στο παρελθόν κι αφέθηκε ελεύθερος ένας μεγάλος αριθμός πολιτικών κρατουμένων. Ο Αλ. Πανάγος αντέδρασε έντονα λέγοντας: «δεν έχομεν βεβαίως κυβέρνησιν κομμουνιστών, αλλά η πολιτική της εξυπηρετεί τον κομμουνισμόν περισσότερο ίσως από όσον και αυτοί οι κομμουνισταί θα ήλπιζον».⁴²

Η υπόθεση όμως, που έμελλε να στιγματίσει αρνητικά στην κυβέρνηση του Ν. Πλαστήρα, ήταν η σύλληψη του Ν. Μπελογιάννη, μέλους του Κ.Κ.Ε., που κατηγορήθηκε για κατασκοπία. Τελικά, δικάστηκε και εκτελέστηκε στις 30-03-1952.⁴³ Η εκτέλεση Μπελογιάννη κατάφερε πλήγμα στην αξιοπιστία της κεντρώας κυβέρνησης, η οποία σε ένα από τα βασικά της συνθήματα, την ειρήνευση, φάνηκε ανακόλουθη. Συνέπεια τούτου ήταν η εκλογική ήττα του 1952.

Η ήττα της Ε.Π.Ε.Κ. ήταν αποτέλεσμα, εκτός των άλλων, και της συγκρότησης του «Ελληνικού Συναγερμού» (Ε.Σ.), στο χώρο της Δεξιάς με αρχηγό τον Αλ. Παπάγο. Επρόκειτο για ένα δεξιό κόμμα στη συντηρητικότερη εκδοχή του. Μάλιστα, υποστηριζόταν από την Άκρα Δεξιά και τις Αμερικανικές υπηρεσίες και κατάφερε να εκτοπίσει όλα τα φιλελεύθερα κόμματα από την κυβέρνηση. Η ταλαιπωρία του λαού από τις εμφύλιες διαμάχες, οι επιδέξιοι χειρισμοί στην κατάρτιση εκλογικών συστημάτων, αλλά κι οι οικονομικές πιέσεις που δέχτηκε ο λαός σε συνδυασμό με τις ηθικές, εξασφάλισαν στη Δεξιά, αρχικά με τον Ε.Σ. κι από το 1955 με την «Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση» (Ε.Ρ.Ε.) του Καραμανλή τη διακυβέρνηση του τόπου επί έντεκα συνεχή χρόνια (1952-1963).⁴⁴

Βασικός στόχος της κυριαρχίας της Δεξιάς ήταν ο έλεγχος της λειτουργίας του κράτους, έλεγχος που δεν αφορούσε μόνο στην ιδεολογική και κατασταλτική του διάσταση, αλλά και στο οικονομικό και κοινωνικό πεδίο. Συνολικά εξεταζόμενη, η εκλογική δύναμη της Δεξιάς παρέμεινε καθ' όλη αυτήν την περίοδο συμπαγής κι αμετάβλητη. Κύριο μαζικό στήριγμά της στο εκλογικό πεδίο αποτελούσε ο πληθυσμός των αγροτικών περιοχών, στον οποίο στηρίχθηκε η επικράτηση της Δεξιάς το 1952 και η διατήρησή της στην εξουσία ολόκληρη την επόμενη δεκαετία.

Επίσης, κινητήρια δύναμη της ευρύτατης κοινωνική συμμαχίας, την οποία συνέθετε ο Ε.Σ. (και η Ε.Ρ.Ε.) και στην οποία στηρίχθηκε η πολιτική της ηγεμονία,

⁴² Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, Παπαζήσης, Αθήνα 1977, σ. 483

⁴³ Ηλίας Νικολακόπουλος, «Ελεγχόμενη δημοκρατία: Από το τέλος του Εμφυλίου έως τη δικτατορία» στο: Παναγιωτόπουλος Β. (επιμ), *Ιστορία του νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμος 9, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003. σ. 16-17

⁴⁴ Νίκος Σβορώνος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σ. 144

ήταν τα νέα μεσαία αστικά στρώματα, που αναδείχθηκαν πλουτίζοντας στη δεκαετία του '40 και τα οποία επιζητούσαν να διαχειριστούν οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά την «ανασυγκρότηση» και την «ανάπτυξη».⁴⁵

Έτσι, χάρη στη διεύρυνση του δημοσίου τομέα και στο ρόλο που έπαιζαν, τα μεσαία αστικά στρώματα, σταθεροποιήθηκαν κι αποτέλεσαν βασικό στήριγμα της κυριαρχίας της Δεξιάς ως τις αρχές της δεκαετίας του '60.⁴⁶ Όλη εκείνη την περίοδο το πολίτευμα, επιφανειακά μόνο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί «Βασιλευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία», καθώς η πραγματική εξουσία ήταν στα χέρια εξωκοινοβουλευτικών δυνάμεων (στρατός, βασιλιάς και το περιβάλλον του, ΝΑΤΟ, μυστικές υπηρεσίες).

Στο χώρο της Αριστεράς, το 1950 συναντάμε τη «Δημοκρατική Παράταξη» (Δ.Π.), η οποία αποτελούνταν από τρία μικρά κόμματα: το «Σοσιαλιστικό Κόμμα Λαϊκής Δημοκρατίας» με πρόεδρο τον Αλ. Σβώλο, τους «Αριστερούς Φιλελεύθερους» και το «Αγροτικό κόμμα» του Ι. Σοφιανόπουλου. Σημαντικό ρόλο στη δημιουργία της Δ.Π. έπαιξε η ηγεσία του Κ.Κ.Ε. στην Ελλάδα με επικεφαλής τον Ν. Πλουμίδη. Στις 1-08-1951 ιδρύθηκε η «Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά» (Ε.Δ.Α.) που αφομοίωσε, σχεδόν εξολοκλήρου, τους μικρούς κομματικούς σχηματισμούς της Αριστεράς με την πρωτοβουλία του εκτός νόμου τότε τελούντος Κ.Κ.Ε., με πρόεδρο τον Ιωάννη Πασαλίδη. Η Ε.Δ.Α. εκπροσωπούσε τον ίδιο χώρο με τα κόμματα που συνεργάζονταν στενά με το Ε.Α.Μ.⁴⁷

Η εαμική αντίσταση κι ο Εμφύλιος πόλεμος που ακολούθησαν διαμόρφωσαν τα πολιτικά σύμβολα της Αριστεράς, με αποτέλεσμα οποιαδήποτε αναφορά στην Αντίσταση και τον Εμφύλιο να αποτελεί το κύριο ενοποιητικό της στοιχείο. Η δημιουργία από τις δυνάμεις του Κέντρου ενός δεύτερου «Εθνικού» κόμματος το οποίο να αποτελεί εναλλακτική λύση εξουσίας, έδινε στην Ε.Δ.Α. τη δυνατότητα, όχι μόνο να επεκταθεί, αλλά και να καλύψει σχεδόν ολόκληρο τον πολιτικό χώρο που καθόριζε η διαιρετική τομή της Αντίστασης και του Εμφυλίου. Αυτό πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά στις δημοτικές εκλογές του 1954 και συνεχίστηκε σε διάφορες εκλογικές διαδικασίες μέχρι το 1962.

Αξίζει να σημειωθεί το εκλογικό αποτέλεσμα του 1958 όπου η Ε.Δ.Α., όχι μόνο αναδείχτηκε πρώτο κόμμα στα μεγαλύτερα αστικά κέντρα, αλλά επιπλέον

⁴⁵ Ηλίας Νικολακόπουλος, «Ελεγχόμενη δημοκρατία...», *ό.π.*, σ. 40-41

⁴⁶ Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Κράτος κοινωνία και εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1996, σ. 91-102

⁴⁷ Ηλίας Νικολακόπουλος, «Ελεγχόμενη δημοκρατία...», *ό.π.*

διέθετε σχεδόν παντού, αξιόλογη επιρροή – που σε ελάχιστες περιπτώσεις ήταν κατώτερη από 20%. Συγκεκριμένα, κατάφερε να αποσπάσει το 24,42% των ψήφων.⁴⁸

Αυτή η επιτυχία της, η οποία είναι η μεγαλύτερη εκλογική επιτυχία ελληνικού αριστερού κόμματος μέχρι σήμερα, προκάλεσε ανησυχία στα επιτελεία του στρατού και του «παρακράτους», τα οποία επανενεργοποίησαν και αναθεώρησαν το σχέδιο «Περικλής», με στόχο να περιορίσουν τις δυνάμεις της Ε.Δ.Α. Το σχέδιο τέθηκε σε εφαρμογή στις εκλογές του 1961 που έμειναν γνωστές σαν «εκλογές βίας και νοθείας». Στις εκλογές αυτές η Ε.Δ.Α. έλαβε μέρος ως Πανδημοκρατικό Αγροτικό Μέτωπο Ελλάδας - ΠΑΜΕ. Κατά την προεκλογική περίοδο τα μέλη και οι οπαδοί της έγιναν αντικείμενο διώξεων από στρατιωτικούς, χωροφύλακες και υποκινούμενους πολίτες. Σημειώθηκαν κατ' επανάληψιν βίαια επεισόδια με νεκρούς, ενώ αντικείμενα επιθέσεων και διώξεων έγιναν και οι υποψήφιοι βουλευτές της. Έκτοτε, η Ε.Δ.Α. περιόρισε αυτοβούλως τη συμμετοχή της στις εκλογές με σκοπό να ενισχυθεί η Ένωση Κέντρου και να ανέλθει στην εξουσία.

Γενικά, η Ε.Δ.Α. σε λιγότερο από δέκα χρόνια μετά το τέλος του Εμφυλίου πολέμου, κατόρθωσε, παρά τις αντίξοες συνθήκες του παρακράτους και του παρασυντάγματος, να αναδειχθεί σε κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης με ό,τι αυτό μπορούσε να σημαίνει εν μέσω ψυχρού πολέμου.

1.2.2 Γενική θεώρηση

Το 1949, η Δεξιά αντιμετώπιζε ακόμη προβλήματα ταυτότητας, αξιοπιστίας και ηγεσίας, σχεδόν τόσο σοβαρά όσο εκείνα που είχε αντιμετωπίσει το 1945. Έχοντας ήδη υποστεί μείωση κατά τη δικτατορία του Μεταξά, οι προπολεμικοί πολιτικοί και ιδεολογικοί εκπρόσωποι της άρχουσας τάξης υπέστησαν άλλη μία αμαύρωση της εικόνας τους στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής. Με ελάχιστες αξιοσημείωτες εξαιρέσεις, οι περισσότεροι από τους προπολεμικούς πολιτικούς είχαν παραμείνει αδρανείς σε όλη την Κατοχή, ενώ από εκείνους της νέας γενιάς, που είχαν δράσει στη Μέση Ανατολή, λίγοι μπορούσαν να καυχηθούν για το εθνικό τους έρεισμα. Ακόμη, η αμφίσημη στάση των περισσοτέρων εκπροσώπων της παραδοσιακής αστικής τάξης προς την αντίσταση προκάλεσε γενική δυσπιστία κατά του παλαιού κατεστημένου. Έτσι, παρά την ήττα των κομμουνιστών, δεν πρέπει να

⁴⁸ Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία...*, ό.π., σ. 245

μας εκπλήσσει το γεγονός ότι η λαϊκιστική, αντι-αστική, ενάντια στο κατεστημένο, ριζοσπαστική ιδεολογία που εμφανίστηκε στην Κατοχή και βρήκε την πλήρη έκφραση της στο Ε.Α.Μ., κάθε άλλο παρά είχε εξαφανιστεί.⁴⁹

Για πρώτη φορά στη σύγχρονη ελληνική ιστορία η μαζική λαϊκή αντίσταση έγινε μέσα σε ένα πνεύμα γενικής συμμετοχής στη διαμόρφωση των εθνικών πεπρωμένων. Για πρώτη φορά, οι μάζες επενέβαιναν άμεσα στον πολιτικό και κοινωνικό τομέα και καλούνταν να αναμειχθούν ενεργά στην οικοδόμηση πολλών θεσμών. Οι λειτουργίες που πριν αποφασίζονταν και οργανώνονταν στα μυστηριώδη και άπιαστα βασίλεια των απόμακρων «αρχών», γίνονταν τώρα αντικείμενο ζοηρών συζητήσεων και συναίνεσης ανάμεσα στον ίδιο το λαό. Και ήταν αυτή η άμεση εμπειρία συλλογικής δράσης που οδήγησε τις μάζες σε ανταγωνισμό με τους πολιτικούς εκπροσώπους της αστικής τάξης. Η εαμική εμπειρία συνέτριψε ολόκληρο το παραδοσιακό πλαίσιο που περιβάλλει τη συμβολική παραμόρφωση της εικόνας που έχουν οι μάζες για την καθημερινή ζωή. Το κυρίαρχο μικροαστικό πελατειακό σύστημα, που επικράτησε μέχρι το ξέσπασμα του πολέμου, διαλύθηκε. Αυτό το καινούριο συναίσθημα της συλλογικής δύναμης, η νέα σπίθα της αγωνιστικής εκπροσώπησης, το νέο πνεύμα λαϊκού αυθορμητισμού και πρωτοβουλίας -το οποίο μάλλον είχε προχωρήσει πέρα από το σημείο που ήθελε η κομμουνιστική ηγεσία- έπρεπε οπωσδήποτε να εξουδετερωθεί.⁵⁰

Η εξουδετέρωση, λοιπόν, αυτών των τάσεων είχε για τη Δεξιά άμεση προτεραιότητα, ιδιαίτερα αφού είχε καταστεί πλέον φανερό ότι η νομιμοποίηση του καθεστώτος δεν είχε ολοκληρωθεί. Αν και η πλειονότητα του λαού ήταν τώρα μάλλον κατά των κομμουνιστών, η μεταστροφή τους σε ανεπιφύλακτους πιστούς των «Σωτήρων του Έθνους» δεν είχε ακόμη επιτευχθεί, γι' αυτό και χρειαζόταν μακρόχρονη ιδεολογική διεργασία. Έπρεπε πρώτα να απομονωθεί μια για πάντα η μικρή μειοψηφία των ανεπιφύλακτων κομμουνιστών και αυτό ήταν σχετικά εύκολο. Σημαντικότερο, όμως, ήταν να πειστούν οι μεγάλες μάζες να εγκαταλείψουν κάθε διάθεση μετριοπάθειας και συμφιλίωσης και να δεχτούν την πραγματική κυριαρχία της Δεξιάς. Έτσι, η ολοκληρωτική πόλωση φάνηκε πως ήταν η μακροπρόθεσμη πολιτική και ιδεολογική βασική αρχή.

Ο κυριότερος φορέας διαμέσου του οποίου εφαρμόστηκε αυτή η διεργασία ήταν το ίδιο το κράτος, όπου είχε γίνει μία πλήρης μετατόπιση ισχύος. Η

⁴⁹ Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Η Ελλάδα στη δεκαετία ό.π.* σ. 570

⁵⁰ ό.π., σ. 571-572

σπουδαιότητα του κρατικού μηχανισμού σε αυτήν τη διαδικασία ιδεολογικού πειθαναγκασμού ενισχύθηκε εξαιτίας της αδυναμίας της κοινωνίας των πολιτών, της εξάρθρωσης και ανασφάλειας των παραδοσιακών πολιτικών κομμάτων, της αναξιοπιστίας των περισσότερων εκλεγμένων σωμάτων και συλλόγων, και της πρωτόγονης μορφής του εργατικού κινήματος.

Η διαδικασία της «απο-εαμοποίησης» του πληθυσμού, που ήταν και η πιο σπουδαία πλευρά της μακροχρόνιας ιδεολογικής επίθεσης, μπορούσε να μεθοδευτεί μόνο υπό την αιγίδα του κράτους.⁵¹

Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1950-1960 διατηρήθηκαν τα λεγόμενα «έκτακτα» μέτρα, τα οποία είχαν νομοθετηθεί κατά τον Εμφύλιο πόλεμο. Τα μέτρα αυτά συγκροτούσαν το «παρασύνταγμα» με σκοπό τη χειραγώγηση των «μη εθnikοφρόνων πολιτών».⁵²

Η ίδια η εθnikοφροσύνη σαν ιδεολογία δεν προϋπάρχει του Εμφυλίου Πολέμου. Δεν υπάρχει καν ο όρος εθnikόφρων παράταξις και εθnikοφροσύνη. Είναι ο Εμφύλιος, οι διαδικασίες και η δυναμική της εμφύλιας, εμπόλεμης σύγκρουσης που οδηγούν προοδευτικά στη συνάρθρωση πολλών ιδεολογικών στοιχείων σε ένα συνεκτικό μόρφωμα το οποίο συνενώνει, δραστηριοποιεί και εμψυχώνει το σύνολο των δυνάμεων που αντιπαρατάσσονται στην αριστερή παράταξη, στην εαμική και εαμογενή παράταξη.

Η ιδεολογία της εθnikοφροσύνης, όπως κάθε ιδεολογία, εγκαλεί τους χρήστες της να υιοθετήσουν και να υπηρετήσουν πιστά ένα σκοπό: την ηθική, πολιτική, ιδεολογική, κοινωνική και εντέλει φυσική εξόντωση των αντιπάλων, των δυναμικών στοιχείων της αντίπαλης παράταξης και να τρομοκρατήσει τους υπόλοιπους. Ο κόσμος οργανώνεται διχοτομικά με σαφέστατες διαχωριστικές γραμμές με βάση την αρχή πας μη Έλλην βάρβαρος, πας μη εθnikόφρων είναι κομμουνιστής (ή συνοδοιπόρος, το ίδιο κάνει).

Το κύριο μέλημά της δεν ήταν ν' αντικρούσει τη θεωρία και την ιδεολογία του κομμουνισμού, μάλιστα οι επίσημοι ιδεολόγοι της ή οι διαχειριστές - κέρβερροι της ιδεολογίας ελάχιστα και πάντα χονδροειδέστατα, ασχολήθηκαν μ' αυτήν την

⁵¹ Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Η Ελλάδα στη δεκαετία...*, ό.π., σ. 570-571

⁵² Νίκος Αλιβιζάτος, ό.π., σ. 523, 578

πλευρά. Κυρίως, προσπάθησαν να καταστήσουν ηθικά και εθνικά αφερέγγυους τους κομμουνιστές και τους συνοδοιπόρους αυτών.⁵³

Τα έκτακτα νομοθετικά μέτρα του εμφυλιακού κράτους στράφηκαν όχι μόνο εναντίον των κομμουνιστών, αλλά προεκτάθηκαν και προς κάθε διαφωνούντα. Άλλωστε, το ίδιο το κράτος είχε απομονώσει τον κομμουνισμό ως πολιτική εκτός συναναστροφής.

Οι θεωρίες της μη λήξεως της ανταρσίας και του «διαρκούς εμφυλίου πολέμου» νομιμοποιούσαν τις συνεχείς διώξεις των ομάδων του πληθυσμού που δεν ήταν «εθνικόφρονες».⁵⁴ Το νομοθετικό οπλοστάσιο της περιόδου 1946-1949 εξακολουθούσε να εφαρμόζεται σχεδόν στο σύνολό του, ενώ τα «μέτρα ασφαλείας» αποτελούσαν το νομοθετικό κατασταλτικό οπλοστάσιο της δεκαετίας του '50.⁵⁵ Μερικά από τα «μέτρα ασφαλείας» είναι τα εξής: η καταδίκη αυτών που πήραν μέρος στον Εμφύλιο πόλεμο, οι συλλήψεις, οι εκτοπίσεις πολιτών, τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων, η στέρηση ιθαγένειας, η συστηματοποίηση της αστυνομικής καταπίεσης, η πολιτική δραστηριότητα των Ταγμάτων Εθνικής Ασφαλείας (Τ.Ε.Α.), καθώς κι οι περιορισμοί στην άσκηση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι και του δικαιώματος της απεργίας των εργαζομένων.⁵⁶

Το Σύνταγμα του 1952 «ρύθμιζε το επιφανειακό μέρος των σχέσεων των πολιτών με το κράτος: το άλλο μέρος των σχέσεων αυτών, το πιο ουσιαστικό ενέπιπτε στην “έκτακτη” νομοθεσία, δηλαδή στο παράλληλο συνταγματικό οπλοστάσιο, το παρά ή αντισυνταγματικό».⁵⁷

Συνεπώς, το Σύνταγμα αυτό ρύθμιζε τις σχέσεις μεταξύ κράτους και «εθνικοφρόνων πολιτών». Αντίθετα, τα «έκτακτα» μέτρα συνιστούσαν ένα δεύτερο σύνταγμα (παρασύνταγμα) που αφορούσε στους μη εθνικόφρονες. «Το καθεστώς των ελευθεριών υπό το κράτος των δύο συνταγμάτων του 1952 αντανακλούσε τη διάκριση των πολιτών με βάση τις πολιτικές τους πεποιθήσεις (εθνικόφρονες και μη εθνικόφρονες)».⁵⁸

⁵³ Άγγελος Ελεφάντης «Εθνικοφροσύνη: Η ιδεολογία του τρόμου και της ενοχοποίησης» στο: *Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, 4^ο Επιστημονικό Συνέδριο Παντείου Πανεπιστημίου, Ίδρυμα Σ. Καράγιωργα, Αθήνα 1994, σ. 646-648

⁵⁴ Νίκος Αλιβιζάτος, *ό.π.*, σ. 583-586

⁵⁵ Jean Meynaud, Π. Μερλόπουλος, Γ. Νοταράς, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα 1946-1965*, Τ.Α', Σαββάλας, Αθήνα 2002, σ. 172-181

⁵⁶ Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Η Ελλάδα στη δεκαετία...*, *ό.π.*, σ.32

⁵⁷ Νίκος Αλιβιζάτος, *ό.π.*, σ. 598

⁵⁸ *ό.π.*, σ. 677

Στην ουσία, το κριτήριο διάκρισης των πολιτών ήταν το φρόνημα κι όχι οι πράξεις τους. Η ιδεολογία της εθνικοφροσύνης «η μόνη συλλεκτική ιδεολογία» του μεταπολεμικού κράτους οριζόταν ως «ιδεολογία του τρόμου και της ενοχοποίησης».⁵⁹

1.3 Η περίοδος από το 1960 ως την κατάλυση της Δημοκρατίας

Η ελληνική δεκαετία του '60 καταγράφεται στην ιστορική συνείδηση σαν μια περίοδος ανάπτυξης δραστικών πολιτικών συσπειρώσεων και συλλογικών παθών. Οι μορφές κάθετης πολιτικής κινητοποίησης και κινητοποίησης των μαζών γύρω από τα κρίσιμα ζητήματα εκδημοκρατισμού σημάδεψαν ανεξίτηλα αυτήν την περίοδο. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, η δεκαετία του 1960 να συνεχίσει τον εντατικό πολιτικοκοινωνικό ανταγωνισμό των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων και τη μετεμφυλιακή «στρατοπέδευση».

Δίπλα στις διεκδικήσεις αυτής της πρωταρχικής πολιτικοποίησης προσκολλήθηκαν, δειλά στις αρχές της δεκαετίας, πιο έντονα αργότερα, τα πρώτα «μετα-υλιστικά αιτήματα». Αυτή η διεκδίκηση κοινωνικού εκσυγχρονισμού εντοπιζόταν περισσότερο στο χώρο της νεολαίας, όπου οι νέοι διεκδικούσαν αυτοπροσδιορισμό των ταυτοτήτων και πολιτιστικό πλουραλισμό. Όμως, εμφανιζόταν και πιο σποραδικά γύρω από το αίτημα εκσυγχρονισμού των σχέσεων κράτους – πολίτη και συγκεκριμένα της προστασίας από τους κινδύνους που εγκυμονούσε η βιομηχανική κοινωνία, η τεχνολογική ανάπτυξη κι η ζωή στην πόλη. Αυτά τα στοιχεία ενός καινοφανούς για την Ελλάδα μετα-υλιστικού διεκδικητικού πλαισίου, που αναδύθηκε τη δεκαετία του '60, αλληλοτροφοδοτούνταν και διεύρυναν τους μεταπολεμικούς αγώνες πέραν της στενής πολιτικής διαμάχης.

Γενικά, διατυπώνονταν αιτήματα, όπως ηθικοποίηση του πολιτικού προσωπικού, εμπιστοσύνη κράτους – πολίτη, οικονομική ισονομία, διαφάνεια των κρατικών πολιτικών, ατομικά δικαιώματα. Έτσι, η Ελλάδα του τέλους της δεκαετίας του 1960 έμοιαζε να μην υστερεί σημαντικά των προηγούμενων δυτικών δημοκρατιών στην οργάνωση διεκδικητικών φορέων για την ασφάλεια του πολίτη και την εκδίπλωση παρόμοιων μετα-υλιστικών αιτημάτων.⁶⁰

⁵⁹ Άγγελος Ελεφάντης, «Εθνικοφροσύνη...», *ό.π.*, σ. 645

⁶⁰ Αθηνά Καρτάλου, Παναγιωτόπουλος Παναγής, «Όψεις κοινωνικού εκσυγχρονισμού: η ταυτότητα του θύματος, η δημόσια καταγγελία και η επιχειρηματική δημιουργικότητα με αφορμή το ναυάγιο του

Στο μεταίχμιο των δύο δεκαετιών η κυβέρνηση Καραμανλή κατέφυγε σε πιο αυταρχικές μορφές διακυβέρνησης, οι οποίες εκφράζονταν από την ενίσχυση παρακρατικών οργανώσεων, την άσκηση προεκλογικής βίας και τις διώξεις εναντίον της Αριστεράς.

Στις 19-09-1961 ιδρύθηκε η «Ένωση Κέντρου» (Ε.Κ.) με αρχηγό τον Γ. Παπανδρέου. Η Ε.Κ. συμπεριλάμβανε πολιτικούς σχηματισμούς που εκπροσωπούσαν τους φιλελευθέρους και τους μετριοπαθείς, αλλά και σοσιαλίζοντα κινήματα που είχαν πάρει μέρος στο Ε.Α.Μ.⁶¹

Η ίδρυση της Ε.Κ. συνέπεσε με την ημερομηνία διεξαγωγής των εκλογών του 1961. Στις εκλογές αυτές η Ε.Π.Ε. αναδείχθηκε πρώτο κόμμα συγκεντρώνοντας το 50,81% των ψήφων. Οι κατηγορίες για «νοθεία» άρχισαν να διατυπώνονται αμέσως μετά τις εκλογές από τα κόμματα της αντιπολίτευσης κι αποτέλεσαν κεντρικό επιχείρημα για την απόδειξη της διαβλητότητας των εκλογικών αποτελεσμάτων. Η δεύτερη μεγάλη κατηγορία αφορούσε στη «βία» που ασκήθηκε, κυρίως στην επαρχία, και για την οποία προσκομίστηκαν, τόσο προεκλογικά όσο και μετεκλογικά, πάμπολλες αποδείξεις.⁶²

Έτσι, το κρίσιμο ζήτημα για την έντονη και τεκμηριωμένη αμφισβήτηση από την Ε.Κ. και την Ε.Δ.Α. του εκλογικού αποτελέσματος παρέμενε. Μάλιστα, ο Γ. Παπανδρέου, το αποτέλεσμα αυτό των εκλογών το χαρακτήρισε ως «εκλογικό πραξικόπημα». Η αμφισβήτηση αυτή δεν περιορίστηκε σε στιγμιαία και παροδική καταγγελία, αλλά αποτέλεσε μόνιμο στοιχείο μιας συνολικής αντιπολιτευτικής στρατηγικής, την οποία υιοθέτησε ομόφωνα η Κοινοβουλευτική Ομάδα της Ε.Κ. στις 14-11-1961 κι ονομάστηκε επιγραμματικά από τον Γ. Παπανδρέου «ανένδοτος αγώνας».

Πρώτη συμβολική εκδήλωση του «ανένδοτου αγώνα» ήταν η απόφαση της Ε.Κ. και της Ε.Δ.Α. να μην προσέλθουν στην εναρκτήρια συνεδρίαση της Βουλής (04-12-1961), στην οποία εκφωνήθηκε ο καθιερωμένος Λόγος του Θρόνου, να μην πάρουν μέρος στην εκλογή του προεδρείου της Βουλής, ούτε να παραστούν στη συζήτηση για τις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης. Αμφισβητώντας με τον τρόπο αυτό, τη νομιμότητα της Βουλής και της κυβέρνησης, η Ε.Κ. απευθυνόταν ταυτόχρονα και στο βασιλιά επιζητώντας την άμεση παρέμβασή του. Για το λόγο

F/B “Ηράκλειον” 1966» στο: Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφερειάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η σύντομη δεκαετία του '60*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008, σ. 363-364

⁶¹ Νίκος Σβόρωνος, *Επισκόπηση...*, ό.π., σ. 148

⁶² Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία...*, ό.π., σ. 276-277

αυτό η Ε.Κ. αποφάσισε ότι οι βουλευτές της θα απείχαν στο μέλλον από όλες τις εκδηλώσεις των Ανακτόρων.

Την κοινοβουλευτική αντιπαράθεση διαδέχτηκε, το Μάρτιο του 1962, η διοργάνωση δημόσιων συγκεντρώσεων. Οι εξελίξεις αυτές και κυρίως η απήχηση που συναντούσε ο «ανένδοτος αγώνας» οδήγησαν την Ε.Κ. στην απόφαση να διοργανώσει ανοικτή συγκέντρωση στην Αθήνα στις 20 Απριλίου 1962, η οποία απαγορεύτηκε από την κυβέρνηση. Έτσι, ο «ανένδοτος αγώνας» αποκτούσε ένα νέο περιεχόμενο, προσέφερε διέξοδο στη συμπίεσμένη κοινωνική δυσαρέσκεια, διευκόλυνε τη συμπίεση της λαϊκής βάσης του Κέντρου και της Αριστεράς κι έτεινε να παγιώσει το χάσμα μεταξύ Δεξιάς κι αντιδεξιών δυνάμεων.

Ο χώρος που πρώτος έδωσε το έναυσμα για να εκφραστεί με ιδιαίτερη ένταση η υποβόσκουσα κοινωνική δυσαρέσκεια ήταν αυτός της Παιδείας με κεντρικό σύνθημα να δοθεί το 15% του προϋπολογισμού για την Παιδεία. Το αίτημα αυτό κορυφώθηκε με απεργιακές κινητοποιήσεις, ενώ χαρακτηριστική ήταν η ανασυγκρότηση και μαζικοποίηση του συνδικαλιστικού κινήματος.

Τέλος, το γεγονός που αποτέλεσε τον καταλύτη για την κορύφωση της πολιτικής κρίσης ήταν η δολοφονία του βουλευτή της Ε.Δ.Α. Γρ. Λαμπράκη, στις 22 Μαΐου 1963, στη Θεσσαλονίκη. Η επίθεση έγινε από αντικομμουνιστικές ομάδες, με τη συνδρομή στελεχών της Χωροφυλακής. Το γεγονός που αποτυπώθηκε ήταν η μετατροπή της κηδεΐας του στη μαζικότερη πολιτική διαδήλωση μετά το τέλος του Εμφυλίου.⁶³

Η γενική αποδοκιμασία που προκάλεσε η δολοφονία συνέβαλε στην ανυποληψία της δεξιάς και στην ένταση της πάλης των δημοκρατικών δυνάμεων που απαιτούσαν την παραίτηση της κυβέρνησης και την προσφυγή σε εκλογές. Ύστερα από μερικούς ανεπιτυχείς ελιγμούς, το Παλάτι χρειάστηκε τελικά να υποχωρήσει.⁶⁴

Η Ε.Κ. επικράτησε στις εκλογές του 1963, όμως τη 16^η Φεβρουαρίου 1964 ο εκλογικός θρίαμβος της Ε.Κ. ανέτρεψε την παγιωμένη, επί σχεδόν μια δεκαπενταετία ιδεολογική κυριαρχία της μετεμφυλιοπολεμικής «εθnikοφροσύνης» και για το λόγο αυτό υπερέβαινε ως κοινωνική δυναμική το πλαίσιο μιας τυπικής κυβερνητικής εναλλαγής. Τη δυναμική αυτή, απόρροια και προέκταση των πολιτικών

⁶³ Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία...*, ό.π., σ. 293-298

⁶⁴ Νίκος Σβορώνος, *Επισκόπηση...*, ό.π., σ. 148

εξελιξέων της προηγούμενης δεκαετίας, συμπύκνωσε και συμβόλιζε ο Γ. Παπανδρέου.⁶⁵

Από τους πρώτους μήνες η κυβέρνηση προχώρησε στην κατάργηση των κυριότερων καταπιεστικών μηχανισμών που είχαν ταυτιστεί με το κράτος της Δεξιάς, ενώ παράλληλα ξεκίνησε κι η διάλυση ορισμένων παρακρατικών οργανώσεων. Επιπρόσθετα, για πρώτη φορά έπειτα από 20 χρόνια οργανώθηκαν εορτασμοί για την απελευθέρωση της Αθήνας με τη συμμετοχή οργανώσεων που αφορούσαν στην εαμική αντίσταση.

Αυτή την ελπίδα και την απέραντη ανακούφιση που αισθάνθηκε η μεγάλη πλειοψηφία του ελληνικού λαού τις δικαιολογούσαν οι δοκιμές της κυβέρνησης να ασκήσει μια κοινωνική πολιτική ανακατανέμοντας το εθνικό εισόδημα, να αναθεωρήσει προς όφελος της Ελλάδας τα προνόμια που είχαν παραχωρηθεί στα ξένα κεφάλαια, να προγραμματίσει, ύστερα από επιστημονική μελέτη, την οικονομία της οποίας εντεινόταν ο ρυθμός (ποσοστό αύξησης 8% στα 1965) και οι δομές της έτειναν να ισορροπήσουν (για πρώτη φορά η αξία της βιομηχανικής παραγωγής υπερβαίνει την αντίστοιχη της γεωργίας), να εκσυγχρονίσει και να εκδημοκρατίσει τη δημόσια εκπαίδευση και κυρίως να φιλελευθεροποιήσει το πολίτευμα (προσπάθεια να εκδημοκρατίσει το συνδικαλιστικό κίνημα, να προστατεύσει τις ατομικές ελευθερίες, να απαμβλύνει τα έκτακτα μέτρα). Βέβαια, η δράση του Κέντρου ήταν κάτι περισσότερο από δειλή. Η έλλειψη συνοχής σ' αυτόν το συνασπισμό, ο συντηρητισμός μεγάλου μέρους από τις ομάδες που τον αποτελούσαν οδηγούσαν σε μια αναποφάσιστη πολιτική που ισχυριζόταν ότι μπορεί να κυβερνήσει ταυτόχρονα εναντίον της άκρας αριστεράς και της άκρας δεξιάς και εμπόδιζε την κάθαρση του κρατικού μηχανισμού, κυρίως του στρατού, της αστυνομίας και της χωροφυλακής από τα φιλοφασιστικά στοιχεία που κρατούσαν τις καίριες διοικητικές θέσεις. Ωστόσο, παρ' όλη τη διστακτικότητά της, θεωρήθηκε από την ελληνική ολιγαρχία ότι άνοιγε δυνατότητες προς μια πολιτική εξέλιξη που, μακροπρόθεσμα, θα έθετε τέρμα στα προνόμιά της. Από το άλλο μέρος, κάποιες τάσεις που εκδηλώνονταν (κυρίως από την αριστερή πτέρυγα του συνασπισμού) προς μια πληρέστερη ανεξαρτησία στην εθνική πολιτική ανησυχούσαν τις Ηνωμένες Πολιτείες.⁶⁶

Η ανοιχτή επίθεση εναντίον της νόμιμης κυβέρνησης της χώρας αρχίζει μόλις ο Γ. Παπανδρέου αποφασίζει, κάπως αργά, να εκκαθαρίσει το στρατό.

⁶⁵ Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία...*, ό.π., σ. 339

⁶⁶ Νίκος Σβορώνος, *Επισκόπηση...*, ό.π., σ. 148-149

Ανακαλύπτεται τότε η ύπαρξη μιας συνωμοσίας που την είχε υποθάλψει, υποτίθεται, μια μυστική στρατιωτική οργάνωση, ο Α.Σ.Π.Ι.Δ.Α. (Αξιωματικοί Σώσατε Πατρίδα, Ιδανικά, Δημοκρατίαν, Αξιοκρατίαν), που απέβλεπε να εγκαθιδρύσει μια δικτατορία τύπου Νάσερ, και στην οποία οργάνωση υποτίθεται ότι ήταν μπλεγμένος ο Ανδρέας Παπανδρέου, ο ίδιος ο γιος του Γεωργίου και ηγέτης της αριστερής πτέρυγας του συνασπισμού καθώς και άλλοι υπουργοί.⁶⁷

Ο τότε υπουργός Εθνικής Αμύνης Πέτρος Γαρουφαλιάς, πρόσωπο που απολάμβανε της απόλυτης εμπιστοσύνης του Στέμματος, μετά την έκθεση Γρίβα και το αποτέλεσμα της ανάκρισης του Σίμου, είχε διατάξει τη συνέχιση των ανακρίσεων και την παραπομπή της σε στρατοδικείο, όταν ο Γεώργιος Παπανδρέου τον εξανάγκασε σε παραίτηση ενημερώνοντας τον Βασιλιά ότι σκοπεύει να αναλάβει το υπουργείο Εθνικής Αμύνης ο ίδιος.⁶⁸

Ο βασιλιάς, αρνούμενος να υπογράψει τα διατάγματα για την απομάκρυνση του υπουργού της Εθνικής Αμύνης και του Αρχηγού του Γενικού Επιτελείου του στρατού, ανάγκασε τον πρωθυπουργό να υποβάλει την παραίτηση του. Πρόκειται για τη βασιλική δυναμική επέμβαση της 15^{ης} Ιουλίου 1965.⁶⁹

Η παραίτηση του Γ. Παπανδρέου και τα όσα επακολούθησαν (η λεγόμενη «αποστασία του '65» ή «Ιουλιανά») αποτέλεσαν τα έναυσμα για τις μαζικότερες διαδηλώσεις από την εποχή της Απελευθέρωσης. Η πολιτική κρίση κι η κυβερνητική αστάθεια θα οδηγούσαν στο στρατιωτικό πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου 1967.⁷⁰

Τελικά, η δημιουργία της Ε.Κ., αντί να συμβάλει στη μείωση της «πόλωσης» που χαρακτήριζε την προηγούμενη περίοδο, μετέβαλε απλώς τους όρους του ανταγωνισμού, διαμορφώνοντας ένα ιδιότυπο κομματικό σύστημα που μπορεί να χαρακτηριστεί ως «πολωμένος και ασύμμετρος τρικομματισμός». Την αντίθεση «εθνικόφρονες/μη εθνικόφρονες» διαδέχτηκε ως κυρίαρχη αφαιρετική τομή του πολιτικού ανταγωνισμού η αντίθεση «Δεξιά/Αντιδεξιά» με την Ε.Κ. κύριο άξονα της αντιδεξιάς συσπείρωσης.

Την εποχή εκείνη, για να γίνει αποδεκτή η μετατόπιση του διπολικού ανταγωνισμού κι η πλειοψηφική δυναμική του αντιδεξιού χώρου, το καθεστώς της καχεκτικής δημοκρατίας έπρεπε να αυτοκαταργηθεί, ώστε να μετατραπεί σε ένα

⁶⁷ Νίκος Σβορώνος, *Επισκόπηση...*, ό.π., σ. 150-151

⁶⁸ Σωτήρης Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο: κοινοβουλευτισμός και δικτατορία*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008

⁶⁹ Νίκος Σβορώνος, ό.π., σ. 151

⁷⁰ Ηλίας Νικολακόπουλος, «Ελεγχόμενη δημοκρατία...», ό.π., σ. 34-44

πραγματικά δημοκρατικό κοινοβουλευτικό καθεστώς. Ο μετασχηματισμός αυτός προϋπέθετε μια «δημοκρατική ρήξη», η οποία θα καταργούσε περιοριστικές συνθήκες, «παρασύνταγμα» κι αποκλεισμούς.⁷¹

Με λίγα λόγια, η δεκαετία του '60 σηματοδότησε τη μετάβαση στη φιλελεύθερη ομαλότητα από το «παρασύνταγμα» στο Σύνταγμα κι από την αυταρχική κι απολυταρχική αυθαιρεσία στη Δημοκρατία.⁷²

Δώδεκα χρόνια μετά το τέλος του Εμφυλίου η ελληνική κοινωνία μπορούσε να απαιτήσει μια σειρά δικαιωμάτων κι ελευθεριών που πίστευε ότι καταπατούνταν. Από το 1960 και μετά η δυναμική του εκδημοκρατισμού ήταν τέτοια, που το παρασύνταγμα και το παρακράτος δεν ήταν εύκολο να εφαρμοστούν με την ίδια έκταση κι ένταση που είχαν εφαρμοστεί την προηγούμενη δεκαετία. Το γεγονός αυτό επέτρεψε στη χώρα να βιώσει μια πολιτιστική άνοιξη, με κύριο χαρακτηριστικό την άνευ προηγουμένου μαζικότητά της.⁷³

⁷¹ Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία...*, ό.π., σ. 50

⁷² Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Η Ελλάδα στη δεκαετία...*, ό.π., σ. 42

⁷³ Νίκος Αλιβιζάτος, «Η αδύνατη μεταρρύθμιση: Σύνταγμα και παρασύνταγμα στη δεκαετία του '60» στο: Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφερειάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η σύντομη δεκαετία του '60*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008, σ. 50

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

2.1 Η εκπαίδευση στην περίοδο 1945-1956

Ο Εμφύλιος πόλεμος παρέλυσε το ελληνικό κράτος. Τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα που άφησε ήταν τεράστια κι όπως ήταν φυσικό, επηρέασαν και το χώρο της εκπαίδευσης. Ειδικότερα, ο πολιτικός και ιδεολογικός ανταγωνισμός, από τον Εμφύλιο και μετά, θα επηρεάσει βαθύτατα τη μορφή του σχολείου και την ιδεολογική κατεύθυνση της ελληνικής παιδείας μέχρι και την περίοδο της δικτατορίας. Το σχολείο ως ιδεολογικός και αναπαραγωγικός μηχανισμός ενδιέφερε άμεσα τις πολιτικές παρατάξεις και ο ανταγωνισμός για τον έλεγχο της ήταν έντονος.

Το πρώτο μεγάλο ζήτημα είχε να κάνει με τις διώξεις των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας, της δευτεροβάθμιας και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (στο πλαίσιο της εργασίας θα περιοριστεί η αναφορά στις πρώτες δύο βαθμίδες). Μεγάλο τμήμα των εκπαιδευτικών και των δυο φύλων είχαν απολυθεί ή είχαν εξαναγκαστεί σε παραίτηση για πολιτικούς λόγους στα έτη 1935– 1944. Πρόκειται για εκπαιδευτικούς που συμμετείχαν ενεργά ή σχετίζονταν με το ΕΑΜ. Αντίστοιχο ήταν και το ζήτημα της απόλυσης των εκπαιδευτικών που είχαν συνεργαστεί με τον «εχθρό» κατά την διάρκεια της κατοχής⁷⁴.

Αν και έγινε κάποια προσπάθεια από την κυβέρνηση της «Εθνικής Ενώσεως» του Γ. Παπανδρέου το 1945 η αποκατάσταση δεν προχώρησε με ιδιαίτερα γρήγορο ρυθμό. Μάλιστα, τα χρόνια 1946–1949 (καθώς η εξουσία περνάει σε συντηρητικές κυβερνήσεις) οι διώξεις των «αριστερών» εκπαιδευτικών θα ενταθούν ξανά με μια σειρά από μέτρα, όπως δυσμενείς αποσπάσεις και μεταθέσεις φθάνοντας και στην άσκηση βίας (ιδιαίτερος σε σχολεία της επαρχίας). Ιδιαίτερος ο Α.Ν. 516/1948 «περί ελέγχου νομιμοφροσύνης» θα αποτελέσει την βάση για την απόλυση εκατοντάδων εκπαιδευτικών. Μονάχα η σύντομη «κεντρία» διακυβέρνηση το 1950 θα αποκαταστήσει ένα τμήμα των απολυμένων εκπαιδευτικών.⁷⁵ Ο έλεγχος νομιμοφροσύνης, ωστόσο, θα παραμείνει και τα επόμενα χρόνια (τα οποία

⁷⁴Χαράλαμπος Νούτσος, «Το σχολείο της εθνοφροσύνης (1945– 1952)» στο: Χρ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τ. Δ2, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2010, σ. 114

⁷⁵ ό.π., σ. 115- 118

πραγματεύεται η εργασία) και θα «ελαχιστοποιήσει τα περιθώρια ανοιχτής αμφισβήτησης του περιεχομένου και των κατευθύνσεων της επίσημης σχολικής γνώσης στην καθημερινή διδακτική πράξη».⁷⁶

Το δεύτερο ζήτημα σχετίζεται με την ιδεολογική κατεύθυνση που θα ακολουθήσει το σχολείο και η εκπαίδευση. Κυρίαρχο είναι το θέμα της γλώσσας στο σχολείο με το δίπολο καθαρεύουσα – δημοτική. Οι πρώτες προσπάθειες του 1945 για την αποκατάσταση της αποκατάσταση της δημοτική στη εκπαίδευση δεν έχουν επιτυχία. Με την κυβέρνηση του 1946 θα αρχίσουν τα μέτρα για την συρρίκνωση της διδασκαλίας της δημοτικής γλώσσας στα σχολεία. Τα νέα «Αναγνωστικά» των τριών τελευταίων τάξεων του δημοτικού, ενώ αρχικά περιλάμβαναν εξίσου κείμενα της δημοτική και της καθαρεύουσας, η δημοτική αντικαθίσταται τελικά από μια απλή καθαρεύουσα.⁷⁷ Η επίσημη καθιέρωση της καθαρεύουσας στη εκπαίδευση θα έρθει το 1951 με την επαναφορά του άρθρου 107, (του Συντάγματος του 1911) στο Σύνταγμα του 1952, που καθιέρωνε εκ νέου την καθαρεύουσα ως γλώσσα διδασκαλίας στο σχολείο⁷⁸ και παρέμεινε για όλα τα επόμενα χρόνια που μελετάμε (προσπάθεια επαναφοράς της δημοτικής έγινε μόλις το 1964 με την μεταρρύθμιση).

Στην ίδια κατεύθυνση βρίσκεται και το θέμα του ιδεολογικού προσανατολισμού των σχολικών βιβλίων. Η κυβέρνηση του κέντρου ύστερα από πιέσεις της δεξιάς πλευράς δεν προχωράει σε κάποια ανανέωση της ύλης και του ιδεολογικού περιεχομένου των βιβλίων προς μεγάλη απογοήτευση και άκαρπη, τελικά, αντίδραση των «προοδευτικών» εκπαιδευτικών και της ευρύτερης αριστεράς. Επαναφέρονται τα «Αναγνωστικά» της μεταξικής και κατοχικής περιόδου· απαλείφονται, ωστόσο, όλα τα κείμενα και η εικονογράφηση που εξυμνούσαν το καθεστώς του Ι. Μεταξά. Επίσης επαναφέρεται το «συντηρητικό» Αναλυτικό Πρόγραμμα του 1935 για τα γυμνάσια και είναι φανερή πλέον η πρόκριση «της παραδοσιακής εκπαιδευτικής ιδεολογίας για την παιδευτική προτεραιότητα του “κλασικού” παρελθόντος έναντι του κοινωνικού παρόντος».⁷⁹ Τα επόμενα χρόνια οι «συντηρητικές» κατά βάση κυβερνήσεις όπως είναι αναμενόμενο θα διατηρήσουν και θα επιτείνουν τον συντηρητικό χαρακτήρα των βιβλίων και του σχολείου. Με τον Α.Ν. 1823/1951 αναφερόταν ότι η μέση εκπαίδευση αποσκοπούσε στη «διάπλασιν

⁷⁶ Χαράλαμπος Νούτσος, *ό.π.*, σ. 118

⁷⁷ *ό.π.*, σ. 118, 121

⁷⁸ *ό.π.*, σ. 122. Επίσης, Αλέξης Δημαράς, «Σχολική Εκπαίδευση: Οι νέες μεταρρυθμίσεις», στο: Παναγιωτόπουλος Β. (επιμ), *Ιστορία του νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 9, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 175

⁷⁹ Χαράλαμπος Νούτσος, *ό.π.*, σ. 119

χρηστών πολιτών εν τω πλαισίου των ιδεωδών του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού σκοπόν έχει τούτο μεν να παράσχει την αναγκαίαν δια τον βίον γενικήν μόρφωσιν, τούτο δε να προπαρασκευάση επιστημονικώς τους αφιερωμένους να ακολουθήσωσι ανωτέρας ειδικάς σπουδάς». ⁸⁰ Το κυρίαρχο πνεύμα κι η ιδεολογία από την οποία διέπονταν ο νόμος, κατοχυρώθηκε για πρώτη φορά συνταγματικά, το 1952 και στην ουσία, στο σύνταγμα που εξέφραζε το πνεύμα της μετεμφυλιακής περιόδου, επικυρώθηκαν μέσω των διατάξεων για τα εκπαιδευτικά, οι νέες τάσεις της εξουσίας. κι ορίστηκε ο σκοπός της εκπαίδευσης (άρθρο 16), βάσει του οποίου η εκπαίδευση θα έπρεπε να στηρίζεται «επί των ιδεολογικών κατευθύνσεων του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού». ⁸¹ Έτσι, τα αναγνωστικά της εποχής διανθίστηκαν από τις βουλές της εξουσίας κι αντικατόπτριζαν το σύνολο των αρχών και των αξιών που ήθελε να μεταδώσει το εκπαιδευτικό σύστημα.

Επιπρόσθετα, επιβάλλεται το πρότυπο του δασκάλου παντογνώστη, απέναντι στο μαθητή που όφειλε να αποδέχεται και να αφομοιώνει κάθε γνώση που του παρέχονταν στο σχολείο. Στην ουσία, ο δάσκαλος αποτελούσε το μέσον με το οποίο θα περνούσαν στο σχολείο και κατ' επέκταση στους μαθητές – αυριανούς πολίτες, ιδέες κι αξίες που θα προωθούσαν την υπακοή στις αρχές της παθητικότητας, της εξάρτησης και της θρησκευτικότητας. Βασικός στόχος ήταν η προετοιμασία, ώστε να αποδεχτούν να ζήσουν σε μια κοινωνία που δε θα μπορούσαν με κανέναν τρόπο να την αμφισβητήσουν. Για την τήρηση όλων των παραπάνω, τον έλεγχο και τον τελευταίο λόγο είχε ο επιθεωρητής. ⁸²

Ο φόβος για τις συνέπειες της αρνητικής αξιολόγησης είχε ως αποτέλεσμα το διδακτικό προσωπικό να συμμορφωθεί με τις οδηγίες του υπουργείου για θέματα που αφορούσαν «στις εξετάσεις, τα διδακτικά βιβλία, τις μεθοδικές οδηγίες, καθώς και την ίδια τη μορφή της διδακτικής πράξης». ⁸³

«Η χριστιανική διδασκαλία και η ελληνική φιλοσοφία ορίζουν... την ορθή εκπαιδευτική γραμμή, δηλαδή εκφράζουν την “φυσιογνωμία της Ελλάδος”» ⁸⁴

⁸⁰ Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, τόμος Β΄ : 1895-1967, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1973, σ. 221

⁸¹ Αλέξης Δημαράς, «Σχολική Εκπαίδευση ...», *ό.π.*, σ. 175

⁸² Αθανάσιος Καραφύλλης *Νεοελληνική εκπαίδευση: Δυο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, Κριτική, Αθήνα 2002, σ. 126

⁸³ Χαράλαμπος Νούτσος, *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και Κοινωνικός Έλεγχος (1931-1973)*, Θεμέλιο, Αθήνα 1979, σ. 184

⁸⁴ Χαράλαμπος Νούτσος, «Το σχολείο της εθνοφροσύνης...», *ό.π.*, σ. 122

Το τελευταίο σημαντικό ζήτημα έχει να κάνει με την φοίτηση των μαθητών και των δυο φύλων στο σχολείο καθώς και με τον αριθμό των μαθητών που συνεχίζουν στο πανεπιστήμιο. Μόλις το 1950 ο αριθμός των εγγεγραμμένων παιδιών σε όλες τις τάξεις του δημοτικού προσεγγίζει τον αντίστοιχο αριθμό του 1939. Το ποσοστό των μαθητών που δεν ολοκλήρωνε το δημοτικό σχολείο ξεπερνούσε το 50% όσων είχα εγγραφεί στην Α΄ τάξη. Μονάχα το 47% των αγοριών και το 30% των κοριτσιών έφθαναν να φοιτήσουν στην Στ΄ τάξη ενώ ο αριθμός των εισακτέων στο πανεπιστήμιο περιοριζόνταν μόλις στο 2% που είχαν εγγραφεί στην Α΄ δημοτικού.⁸⁵

Σύμφωνα με την απογραφή του 1951, το ποσοστό των αναλφάβητων στον αγροτικό κι ημιαγροτικό πληθυσμό άνω των 10 ετών ήταν 33%, και το 60% των μαθητών του δημοτικού σταματούσαν αφού ολοκλήρωναν τη Γ΄ ή τη Δ΄ τάξη.⁸⁶ Είναι χαρακτηριστικό ότι το μεγαλύτερο ποσοστό αναλφαβητισμού εμφάνιζαν τα αγροτικά κέντρα σε σχέση με τα αστικά και μεταξύ των δύο φύλων, μεγαλύτερο ποσοστό οι γυναίκες.⁸⁷ Στο σύνολο του πληθυσμού της χώρας, το 1951, ένα ποσοστό 32,4%, ήταν αγράμματοι, ένα ποσοστό 2,9% κατείχε απολυτήριο μέσων σχολών και μόνο το 1,1% ήταν πτυχιούχοι ανώτατης σχολής.

Το σχολείο, λοιπόν, αντικατόπτριζε την κοινωνική κρίση και συγκροτείται ως αποτέλεσμα κρατικής βίας από τους πολιτικούς συνασπισμούς εξουσίας με στόχο «την συντριβή των κοινωνικοπολιτικών δυνάμεων και της ιδεολογίας της εαμικής αριστεράς»⁸⁸. Απόδειξη αποτελούσε το γεγονός ότι απομακρύνονταν από το εκπαιδευτικό σώμα οι αριστεροί, αλλά κι οι φορείς των ιδεών μιας φιλελεύθερης αστικής κοινωνίας, η καθαρεύουσα επανερχόταν ως επίσημη γλώσσα του δημοτικού σχολείου, και επιβάλλονταν το ιδεολόγημα του ελληνοχριστιανικού παρελθόντος ως μορφωτική κατεύθυνση της εκπαίδευσης, ενώ η επιλεκτική λειτουργία του σχολείου παρέμενε σταθερή. Έτσι το κράτος επιχειρούσε να διαμορφώσει μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας πολίτες αγνώμονες, χωρίς γνώση και κρίση και υποταγμένους σε μια εξουσία που ποτέ δε θα απειλούσαν και δε θα αμφισβητούσαν.⁸⁹ Η ελληνική κοινωνία όχι μόνο δεν απελευθερωνόταν, αλλά γινόταν όλο και πιο συντηρητική κι αυταρχική.

⁸⁵ Χαράλαμπος Νούτσος, «Το σχολείο της εθνικοφροσύνης (1945– 1952)», *ό.π.*, σ. 127

⁸⁶ Γεώργιος Κοσπεντάρης, *Η αγροτική οικονομία και η γεωργική εκπαίδευση, στο «Νέα Οικονομία»*, τ. 7, Αθήνα 1960

⁸⁷ Χαράλαμπος Νούτσος, *ό.π.*, σ. 128

⁸⁸ *ό.π.*, σ. 131

⁸⁹ Άννα Φραγκουδάκη, *Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού σχολείου: Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*, Θεμέλιο, Αθήνα 1979, σ. 180-195

2.2 Η Επιτροπή Παιδείας του 1957 και τα νομοθετικά μέτρα ως το 1962

Στα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη η εκπαίδευση έπαιζε πρωταρχικό ρόλο κι αποτελούσε έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες της οικονομικής ανάπτυξης. Στο πλαίσιο αυτής της διεθνούς συγκυρίας και των σοβαρών εκπαιδευτικών προβλημάτων που είχε να αντιμετωπίσει η Ελλάδα, η κυβέρνηση Καραμανλή αναγκάστηκε να συγκροτήσει το 1957 ειδική επιτροπή παιδείας με στόχο τη μελέτη κι έπειτα την αντιμετώπιση των προβλημάτων της παιδείας. Τα μέλη της επιτροπής παιδείας ήταν οι καθηγητές πανεπιστημίου: Λ. Ζέρβας (φυσικών επιστημών), Ι. Θεοδωρακόπουλος (φιλοσοφικής σχολής), Ν. Λούρος (ιατρικής), Κ. Μπόνης (θεολογικής), Αλ. Τσιριντάνης (νομικής), Δ. Πίππας (Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο), ο παιδαγωγός Ε. Παπανούτσος, ο βουλευτής Α. Λαιμός, ο Γ. Διευθυντής της Μαρασλείου Παιδαγωγικής Ακαδημίας Γ. Παλαιολόγος κι ο επίτιμος εκπαιδευτικός σύμβουλος Θ. Παρασκευόπουλος με πρόεδρο του Υ.Π.Ε.Π.Θ. Αχ. Γεροκωστόπουλο. Σύμφωνα με τη μέχρι τότε πορεία, άφηναν να διαφανεί ότι θα υιοθετούσαν μια προοδευτικότερη στάση στα εκπαιδευτικά δρώμενα.⁹⁰

Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια των εργασιών της επιτροπής, οι γνώμες των μελών συνέπεσαν σε ορισμένες γενικές αρχές, οι οποίες αποτέλεσαν και τη βάση για τις προτάσεις που ήταν οι εξής:

- Να δοθεί απόλυτη προτεραιότητα στο εκπαιδευτικό θέμα, καθόσον η αξία και η συμβολή της παιδείας είναι ανυπολόγιστη.
- Να εκδηλωθεί το ενδιαφέρον της πολιτείας για την εκπαίδευση, έμπρακτα και χωρίς αναβολή και να ικανοποιηθούν οι ανάγκες της εκπαίδευσης σε διδακτήρια, εξοπλισμό και προσωπικό.
- Να αναθεωρηθούν η οργάνωση και τα προγράμματα των σχολείων, ώστε να ανταποκρίνονται στις νέες πνευματικές, οικονομικές και κοινωνικές απαιτήσεις.
- Η ελληνική παιδεία να παραμείνει ανθρωπιστική και τα αγαθά της κλασικής παιδείας και τα μαθηματικά να κατέχουν ξεχωριστή θέση στα προγράμματα.

⁹⁰ Αλέξης Δημαράς, «Σχολική Εκπαίδευση...», ό.π., σ. 155

- Ο Ελληνισμός (αρχαίος, μεσαιωνικός και νέος) να γίνει στη συνείδηση των νέων βίωμα ζωηρό και η δημοτική και η καθαρεύουσα να διδάσκονται στους μαθητές, ως ισότιμοι κλάδοι του ίδιου εθνικού κορμού.
- Να θεμελιωθεί ορθά και να αναπτυχθεί με επιμέλεια η επαγγελματική και κυρίως η τεχνική εκπαίδευση.
- Να παρέχονται από την Πολιτεία επαρκή οικονομικά μέσα στους άπορους και ικανούς νέους για να ακολουθούν σπουδές, ανάλογα με τις κλίσεις τους και να μη χάνονται τα πολύτιμα αυτά για το Έθνος πνευματικά κεφάλαια.
- Η εκπαιδευτική πολιτική θα αποβεί επωφελής, όταν το θέμα της εκπαίδευσης παύσει να αποτελεί αντικείμενο κομματικών ή προσωπικών ανταγωνισμών, όταν τεθεί σε καθαρά εθνική και επιστημονική βάση και όταν χαραχθεί με κοινή συνεννόηση του πολιτικού κόσμου, ενιαία εκπαιδευτική πολιτική, που θα τηρηθεί σταθερά για μεγάλο διάστημα και δε θα ανατραπεί στην πρώτη κυβερνητική μεταβολή.⁹¹

Πιο αναλυτικά, τρία κείμενα για την ανώτατη παιδεία από τους Λούρο, Ζέρβα και Φραγκίστα έδωσαν το στίγμα της εποχής. Μεταξύ λίγων καινοτομιών (η «ρητορική», δηλαδή η από καθέδρας διδασκαλία να αντικατασταθεί σε μεγάλο βαθμό από εκείνη με πιο άμεση επαφή διδάσκοντος – διδασκομένου, με συζήτηση και ερωταποκρίσεις σε μικρές ομάδες φοιτητών, με την ίδρυση πανεπιστημιακών οίκων, εκδόσεων διδακτικών εγχειριδίων, καθιέρωση μεταπτυχιακών σπουδών), το πνεύμα των προτάσεων ήταν ολιγαρχικό κι αριστοκρατικό – αξιοκρατικό (μόνο οι τακτικοί καθηγητές, κατά το δυνατόν ολιγοπληθείς, να αποτελούν μέλη των συνελεύσεων, μόνο τα πανεπιστήμια να θεωρηθούν τα κατεξοχήν Ιδρύματα Ανώτατης Παιδείας και μόνο αυτών να διπλασιασθεί ο μισθός -αν κι αναγνωριζόταν η στάθμη του Πολυτεχνείου και της Ανωτάτης Γεωπονικής Σχολής-, οι καθηγητές να πλαισιώνονται από πολυπληθείς βοηθούς κι επιμελητές, η είσοδος στην ανώτατη εκπαίδευση να πραγματοποιείται όχι με εξετάσεις αλλά από τους επιτυχόντες στη φοίτησή τους σε ειδικά γυμνάσια, ο περιορισμός του αριθμού των φοιτητών, οι εξετάσεις να γίνονται κατά το κεντροευρωπαϊκό πρότυπο – προπτυχιακές μέχρι τεσσάρων μαθημάτων μετά από δύο χρόνια φοίτησης και πτυχιακές, απώλεια της ιδιότητας του φοιτητή μετά από αποτυχία δύο φορές στις προπτυχιακές). Το αίτημα που επανήλθε ήταν αυτό της οικονομικής ενίσχυσης από το κράτος που

⁹¹Σπύρος Ευαγγελόπουλος, *Ελληνική Εκπαίδευση II*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, σ. 85-86

κατηγορούνταν ότι δεν ενίσχυσε επαρκώς το πανεπιστήμιο Αθηνών, εκείνο στο οποίο κατ' αποκλειστικότητα διεξαγόταν κι έρευνα.⁹²

Πρωταγωνιστικό ρόλο στις εργασίες της επιτροπής έπαιξε ο Ε. Παπανούτσος, ο οποίος σε συνεργασία με άλλους φιλελεύθερους διανοούμενους και με βασικό άξονα το περιοδικό *Παιδεία* (μετέπειτα *Παιδεία και Ζωή*) επεδίωξε να κρατήσει ζωντανή τη δημοτική γλώσσα και την αστικοδημοκρατική λειτουργία του σχολείου συνεχίζοντας τον παλιό δημοτικιστικό αγώνα για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.⁹³

Αξίζει να σημειωθεί ότι η επιτροπή που συγκροτήθηκε το 1957 για να μελετήσει το εκπαιδευτικό πρόβλημα της Ελλάδας⁹⁴ «ασχολήθηκε σπάνια με το γλωσσικό πρόβλημα. Αντίθετα, έβρισκαν πολύ φυσικό το να διδάσκονται στο δημοτικό δύο γλώσσες, όσο η ζωή του Έθνους κινούνταν σε γλωσσικά επίπεδα. Το σχολείο που θεωρούνταν σαν γέφυρα ανάμεσα στις γενιές δεν επιτρεπόταν να λαμβάνει υπόψη του μόνο τη μια πλευρά της ζωής».⁹⁵

Λίγους μήνες μετά την υποβολή των παραπάνω πορισμάτων της επιτροπής, η ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας άλλαξε μετά τις εκλογές του 1958. Νέος υπουργός ορίστηκε ο Γ. Βογιατζής, ο οποίος κι αγνόησε εντελώς τις προτάσεις της επιστημονικής επιτροπής. Η μόνη ουσιαστική παρέμβαση στα εκπαιδευτικά θέματα ήταν τα νομοθετικά μέτρα που αφορούσαν στην οργάνωση και τη λειτουργία της τεχνικής – επαγγελματικής εκπαίδευσης. Ο νόμος 3971/1959 προέβλεπε την ίδρυση σχολών υπομηχανικών στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, τεχνικών σχολών σε έξι μεγάλες πόλεις της περιφέρειας, καθώς επίσης προέβλεπε ότι στα εξατάξια γυμνάσια θα υπήρχαν οι εξής επαγγελματικές κατευθύνσεις: τεχνική, αγροτική, οικονομική, ναυτική.⁹⁶

Οι αντιδράσεις σε όλα όσα συνέβαιναν εκείνη την περίοδο δεν άργησαν να εμφανιστούν, κυρίως από τις διάφορες εκπαιδευτικές βαθμίδες εξαιτίας των διάφορων προβλημάτων που αντιμετώπιζαν. Τα ζητήματα που τους απασχολούσαν ήταν κυρίως οικονομικά κι ακολουθούσαν οι κινητοποιήσεις με αιχμή τα εργασιακά προβλήματα, αλλά και τα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα, τα απαρχαιωμένα

⁹² Αλέξης Δημαράς, «Σχολική Εκπαίδευση...», *ό.π.*, σ. 155

⁹³ Άννα Φραγκουδάκη, *ό.π.*, σ. 193

⁹⁴ Θεοφάνης Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, Παπαδήμα, Αθήνα 1986, σ. 108

⁹⁵ D. Karajannidis, *Probleme des griechischen Schulwesens und Zusammenhang mit der deutschen Pädagogik*, Tübingen 1966, σ. 33

⁹⁶ Αθανάσιος Καραφύλλης, *ό.π.*, σ. 131

αναλυτικά προγράμματα και τις οικονομικές επιβαρύνσεις των φοιτητών (δίδακτρα, εξέταστρα, συγγράμματα). Οι αντιδράσεις αυτές εκδηλώνονταν μέσα από διαδηλώσεις, καταλήψεις, απεργίες, στάσεις εργασίας, στις οποίες συμμετείχαν μαθητές, φοιτητικές και σπουδαστικές οργανώσεις κι άλλες οργανώσεις νεολαίας, όπως κι εκπαιδευτικοί για να κορυφωθούν στα πλαίσια του Ανένδοτου αγώνα.⁹⁷

Το φοιτητικό κίνημα είχε τις ρίζες του στην εποχή της ΕΦΕΕ και των συνεδρίων της (το Α΄ Πανσπουδαστικό έγινε το Νοέμβριο του 1957, το Β΄ το Μάρτη του 1959), των Εθνικών Συμβουλίων της (το 5^ο έλαβε χώρα τον Ιανουάριο του 1967) και κορυφώθηκε το 1962. Με την έλευση της δικτατορίας η χούντα προσπάθησε με τη μέθοδο του «καρότου» και του «μαστιγίου» να τιθασει τους φοιτητές. Επέβαλλε τη συγγραφή συγγραμμάτων ή σημειώσεων των καθηγητικών παραδόσεων, την έκδοσή τους και τη δωρεάν διανομή τους στους φοιτητές. Βέβαια, οι σημειώσεις αυτές περνούσαν από λογοκρισία. Αναμφισβήτητα, η δωρεάν παροχή ενός μόνο συγγράμματος θεσμοθετούσε την προσφυγή σε ένα μόνο κείμενο. Αποφασίστηκε επίσης η χορήγηση άτοκων δανείων σε όσους φοιτητές είχαν καλή διαγωγή. Ήταν ένας τρόπος προσεταιρισμού των εγκαθέτων. Οι διοικήσεις των φοιτητικών συλλόγων άλλαξαν είτε με νόθευτες εκλογές είτε άμεσα με πρόσωπα εγκατεστημένα από τη χούντα. Οι σύλλογοι αντικαταστάθηκαν από ένα μόνο ανά σχολή, ο τίτλος του οποίου άρχιζε με τη λέξη «Εθνικός». Αργότερα, οι φοιτητές αντέδρασαν με τη δημιουργία τοπικών συλλόγων.⁹⁸

Συνολικά, το φοιτητικό κίνημα διεκδικούσε ανοιχτά ένα ορθολογικότερο και δημοκρατικότερο σύστημα διαχείρισης των κοινών, μέσα από την άμεσα πολιτική πανελλαδική του οργάνωση και την εκστρατεία «για προίκα στην παιδεία κι όχι στη Σοφία»: με το αίτημα του 15% για την παιδεία, που λειτουργούσε καταλυτικά στο χώρο των μαθητών, δημιουργώντας όρους ενός πλατιού μαθητικού κινήματος για πρώτη φορά στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα κι, ευρύτερα, ενός πολύμορφου νεολαιίστικου κινήματος ρήξης, το οποίο ορθωνόταν με δυναμικούς αγώνες, όχι

⁹⁷ Νίκος Σερεντεδάκις, «Συλλογική δράση και φοιτητικό κίνημα την περίοδο 1959-1964: δομικές προϋποθέσεις, πολιτικές ευκαιρίες κι ερμηνευτικά σχήματα» στο: Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφερειάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η σύντομη δεκαετία του '60*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008, σ. 241-263

⁹⁸ Αλέξης Δημαράς, «Σχολική Εκπαίδευση...», *ό.π.*, σ. 165

απλώς προάσπισης, αλλά κοινωνικής διεύρυνσης της δημοκρατίας, με σύνθημα το ακροτελεύτιο εκείνο άρθρο του Συντάγματος, το 1-1-4.⁹⁹

2.3 Η μεταρρύθμιση του 1964

Μετά τη νίκη της Ε.Κ. στις εκλογές του 1964 η νέα κυβέρνηση ασχολήθηκε με τα βασικά θέματα της εκπαίδευσης που ταλάνιζαν τη χώρα. Ο πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου γνωρίζοντας τις κοινωνικές κι εθνικές ανάγκες -ιδιαίτερα λόγω της επικείμενης ένταξης της χώρας στην Ε.Ο.Κ.- υπερασπιζόμενος το όραμα για «Αναγέννηση της Παιδείας» ανέλαβε προσωπικά και το Υπουργείο Παιδείας. Ως υφυπουργό διόρισε το Λουκή Ακρίτα και ως Γενικό Γραμματέα τον Ε. Παπανούτσο, δυο ιδιαίτερα φωτισμένους διανοητές της εποχής. Ο Γ. Παπανδρέου κατανοώντας τις ανάγκες που επέβαλαν μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, δήλωσε ότι σκοπός του ήταν να προβεί σε ρυθμίσεις κι αλλαγές σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης χωρίς η κυβέρνηση να «φεισθή δαπανών προκειμένου να δώσει εις το λαόν μας την παιδεία που χρειάζεται και που αξίζει».¹⁰⁰

Οι προθέσεις του Γ. Παπανδρέου ήταν απόλυτα ειλικρινείς, όπως αποδεικνύεται από την εισηγητική έκθεση του Ν.Δ. 4379/1964. Στο συγκεκριμένο νομοθετικό διάταγμα η κυβέρνηση τόνιζε την πρόθεσή της να φέρει προς ψήφιση στη Βουλή τρία εκπαιδευτικά νομοσχέδια που αφορούσαν:

- α) στη Στοιχειώδη, τη Μέση, την Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση → Ν.Δ. 4379/64 «Περί Οργανώσεως και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως»,
- β) στην Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση (Τ.Ε.Ε.) → «περί Τεχνικής Εκπαιδεύσεως»,
- γ) στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση → Ν.Δ. 4225/64 και Περί Ιδρύσεως Πανεπιστημίων → Ν.Δ. 735/64.

Το σχετικό νομοσχέδιο που αφορούσε στη Γενική Εκπαίδευση (Ν.Δ. 4379) θεωρούσε ότι η Παιδεία όφειλε να έχει «κατά βάσιν ουμανιστικό χαρακτήρα», «προϋπόθεσιν και εγγύησιν δια την οικονομικήν ανάπτυξιν της χώρας και την

⁹⁹ Άλκης Ρήγος, «Για τη “σύντομη” δεκαετία του '60: η σημαντική μιας εποχής», στο: Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφερειάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η σύντομη δεκαετία του '60*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008, σ. 444

¹⁰⁰ Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε...*, ό.π., σ. 259

πνευματικήν προκοπήν του έθνους». Η αντίστοιχη έκθεση για την Τεχνική Εκπαίδευση από την άλλη, τόνιζε ότι «η οικονομική πρόοδος της χώρας ευρίσκεται εις στενήν συνάρτησιν προς την ανάπτυξιν της Επαγγελματικής, ιδία της Τεχνικής Εκπαιδύσεως, η οποία αποτελεί μίαν από τας βασικάς προϋποθέσεις της». Η εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου για την ίδρυση Πανεπιστημίων, επεσήμανε την ανάγκη για τη δημιουργία «επιστημόνων υψηλού επιπέδου», επειδή «... ούτε η πνευματική, ούτε η οικονομική μας πρόοδος θα πραγματοποιηθεί με ταχύν ρυθμόν, εάν δεν αποκτήσωμεν περισσότερους και καλύτερους επιστήμονας».¹⁰¹ Τέλος, τονίστηκε το γεγονός ότι «το παν εκπαιδευτικόν σύστημα αντικατοπτρίζει ωρισμένην κοινωνικήν σύνθεσιν, ωρισμένας οικονομικάς ανάγκας και βλέψεις και εκφράζει τον Εθνικόν χαρακτήρα και την πνευματικήν παράδοσιν του Λαού, ο οποίος το έχει καθιερώσει».¹⁰²

Η εκπαίδευση στην Ελλάδα διαρθρώθηκε με βάση τα τρία νομοσχέδια που προαναφέρθηκαν κι έγιναν οι ακόλουθες ανακατατάξεις:

- Η στοιχειώδης εκπαίδευση παρεχόταν στο δημοτικό σχολείο που ήταν εξαετές κι υποχρεωτικό για όλα τα παιδιά από το 6^ο μέχρι το 12^ο έτος της ηλικίας τους. Η υποχρεωτική φοίτηση περιλάμβανε εκτός από το εξάχρονο δημοτικό και το τρίχρονο γυμνάσιο (γενικής ή πρακτικής κατεύθυνσης).
- Η μέση εκπαίδευση περιλάμβανε δύο αυτοτελείς τριετούς φοίτησης σχολικές μονάδες, το γυμνάσιο και το λύκειο. Στο γυμνάσιο εγγραφόταν οι απόφοιτοι του δημοτικού σχολείου χωρίς εξετάσεις. Στο γενικό γυμνάσιο, που είχε στόχο να προσφέρει «επιμελημένην θρησκευτικήν και ηθικήν αγωγήν», διδάσκονταν, ανάμεσα στα άλλα, «στοιχεία δημοκρατικού πολιτεύματος», ξένη γλώσσα (Αγγλικά ή Γαλλικά) και πρακτικές γνώσεις γύρω από τα κύρια επαγγέλματα. Τα Αρχαία Ελληνικά θα διδάσκονταν από μεταφράσεις.
- Στο τριετές τεχνικό γυμνάσιο, όπου επίσης εγγράφονταν οι απόφοιτοι του δημοτικού χωρίς εξετάσεις, χορηγούνταν ισότιμοι με το γενικό γυμνάσιο τίτλοι σπουδών. Βασικά μαθήματα του τεχνικού γυμνασίου ήταν αυτά που διδάσκονταν και στο γενικό με μικρή προσθήκη ωρών (4

¹⁰¹ Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική εκπαίδευση...*, ό.π., σ. 122

¹⁰² Ευάγγελος Παπανούτσος, *Αγώνες και Αγωνίες για την Παιδεία*, Ίκαρος, Αθήνα, 1965, σ. 330

εβδομαδιαίες ώρες στην Α΄, 5 στη Β΄, και 6 στη Γ΄ τάξη) με σκοπό την παροχή στοιχειωδών θεωρητικών και τεχνικών γνώσεων στους μαθητές.

- Ο δεύτερος τριετής κύκλος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης περιλάμβανε τρεις τύπους σχολείων, το γενικό λύκειο, το τεχνικό – επαγγελματικό λύκειο και τις σχολές εξειδικεύσεως τεχνικών. Η φοίτηση στο γενικό ή τεχνικό – επαγγελματικό λύκειο προϋπέθετε απολυτήριο γυμνασίου (γενικού ή τεχνικού) κι επιτυχείς εισαγωγικές εξετάσεις. Οι απόφοιτοι του τεχνικού – επαγγελματικού γυμνασίου μπορούσαν να εγγραφούν χωρίς εξετάσεις στις σχολές εξειδικεύσεως τεχνικών, όπου θα αποκτούσαν την ειδικότητα μηχανοτεχνιτού, ηλεκτροτεχνιτού, οικοδόμου, ξυλουργού κ.λπ.
- Στις σχολές εξειδικεύσεως τεχνικών μπορούσαν να φοιτήσουν κι οι απόφοιτοι γενικού γυμνασίου με την προϋπόθεση ότι θα παρακολουθούσαν στη Γ΄ τάξη του τεχνικού γυμνασίου, και για ένα σχολικό έτος, τα τεχνολογικά μαθήματα που διδάσκονταν σ’ αυτήν για να αποκτήσουν, μετά από ειδικές εξετάσεις, το απολυτήριο του τεχνικού γυμνασίου. Οι απόφοιτοι των σχολών εξειδικεύσεως τεχνικών, εγγράφονταν χωρίς εξετάσεις στη Β΄ τάξη των τεχνικών λυκείων.
- Οι απόφοιτοι του γενικού αλλά και του τεχνικού λυκείου εγγράφονταν μετά την απόκτηση ειδικού τίτλου -του «ακαδημαϊκού απολυτηρίου»- και εισαγωγικές εξετάσεις σε ορισμένα μαθήματα, στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Ε.Ι.), στις παιδαγωγικές ακαδημίες – σχολές νηπιαγωγών και στις σχολές υπομηχανικών. Οι κάτοχοι απολυτηρίου τεχνικού λυκείου εγγράφονταν, μετά από κατατακτήριες εξετάσεις, απευθείας στη Β΄ τάξη των σχολών υπομηχανικών και σε τμήμα που αντιστοιχούσε στην ειδικότητα που απέκτησαν στη σχολή προέλευσης.
- Καθιερώθηκαν δύο τύποι «ακαδημαϊκού απολυτηρίου». Οι κάτοχοι του πρώτου τύπου εγγράφονταν στη Θεολογική, τη Φιλοσοφική και τη Νομική σχολή των πανεπιστημίων κι οι κάτοχοι του δεύτερου στη Φυσικομαθηματική, την Ιατρική, την Οδοντιατρική, την Κτηνιατρική, τη Γεωπονική, τη Δασολογική και στις σχολές του Πολυτεχνείου (για εγγραφή στις άλλες σχολές κι οι δύο τύποι ήταν ισότιμοι). Για τη διαμόρφωση του γενικού βαθμού του «ακαδημαϊκού απολυτηρίου» συνυπολογίζονταν οι βαθμοί της Β΄ και της Γ΄ τάξης λυκείου.

- Για την εκπαίδευση διδακτικού προσωπικού των σχολείων τεχνικής – επαγγελματικής κατεύθυνσης, προβλεπόταν η ίδρυση διδασκαλείων τεχνικής εκπαίδευσης. Στα διδασκαλεία αυτά θα μπορούσαν να εγγράφονται είτε πτυχιούχοι τεχνικών σχολείων, που, μετά από διετή φοίτηση, θα δίδασκαν στα τεχνικά γυμνάσια και στις σχολές εξειδίκευσης τεχνικών, είτε πτυχιούχοι σχολών υπομηχανικών, που μετά από μονοετή επιμόρφωση, θα μπορούσαν να ασκούν διδακτικό έργο στα τεχνικά λύκεια.
- Στην εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου «Περί ίδρύσεως Πανεπιστημίων» που κατατέθηκε στη Βουλή το Μάιο του 1965, προβλεπόταν η ίδρυση στην Αθήνα ενός δεύτερου πανεπιστημίου, του «Αττικού», για να συμπεριλάβει τις σχολές Α.Σ.Ο.Ε.Ε., Γεωπονική, Πάντειο και Βιομηχανική Πειραιώς. Ακόμη, προτάθηκε η ίδρυση πανεπιστημίων στα Ιωάννινα και την Κρήτη, παραρτήματος του Πολυτεχνείου Θεσσαλονίκης στη Λάρισα και η ίδρυση της Ιονίου Ακαδημίας στην Κέρκυρα με σχολή Καλών Τεχνών και Τουριστικής Οικονομίας.

Πέρα από τη διάρθρωση των σχολείων, εισήχθησαν στην ελληνική εκπαίδευση οι παρακάτω καινοτομίες:

- Καθιερώθηκε η δωρεάν εκπαίδευση για όλα τα Ελληνόπουλα ηλικίας 6-15 ετών (δημοτικό και γενικό ή τεχνικό γυμνάσιο).
- Καθιερώθηκε η δημοτική γλώσσα σ' όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης. Προβλεπόταν ακόμη, η εξοικείωση των μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην καθαρεύουσα. Στο γυμνάσιο και το λύκειο, προβλεπόταν η παράλληλη διδασκαλία και της καθαρεύουσας.
- Αυξήθηκαν τα έτη φοίτησης στις παιδαγωγικές ακαδημίες από δύο σε τρία κι αναπροσαρμόστηκε το πρόγραμμά τους.
- Τροποποιήθηκε το πρόγραμμα των σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Στο γυμνάσιο καταργήθηκαν τα Λατινικά ως υποχρεωτικό μάθημα, η διδασκαλία των αρχαίων γινόταν από δόκιμες μεταφράσεις και θεσμοθετήθηκε η διδασκαλία

νέων μαθημάτων, όπως στοιχεία δημοκρατικού πολιτεύματος, πρακτικές γνώσεις γύρω από τα κύρια επαγγέλματα και για τις μαθήτριες νοσηλευτική και παιδοκομία. Στο λύκειο εισήχθησαν, επίσης, μαθήματα επιλογής και νέα μαθήματα, όπως στοιχεία φιλοσοφίας και ψυχολογίας, εισαγωγή στην κοινωνιολογία, στοιχεία δημοκρατικού πολιτεύματος και στοιχεία οικονομικής επιστήμης.

- Καθιερώθηκαν μαθητικά συσσίτια
- Ιδρύθηκε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο με σκοπό, ανάμεσα στ' άλλα, την επιστημονική έρευνα των εκπαιδευτικών προβλημάτων, τη μετεκπαίδευση του διδακτικού προσωπικού, την καθοδήγηση του εποπτικού προσωπικού, την καθοδήγηση του εποπτικού προσωπικού εκπαίδευσης κ.ά.¹⁰³
- Συστάθηκαν τα ακόλουθα Υπηρεσιακά Συμβούλια: Κεντρικό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (ΚΥ.Σ.Δ.Ε.), Κεντρικό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Επαγγελματικής Εκπαίδευσης (Κ.Υ.Σ.Ε.Ε.), Κεντρικό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Παιδαγωγικού Προσωπικού Παιδαγωγικών Ακαδημιών. Συστάθηκαν επίσης τα ακόλουθα περιφερειακά συμβούλια: Περιφερειακά Υπηρεσιακά Συμβούλια Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (Π.Υ.Σ.Π.Ε.), Ανώτερα Υπηρεσιακά Συμβούλια Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (Α.Υ.Σ.Π.Ε.), Περιφερειακά Υπηρεσιακά Συμβούλια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (Π.Υ.Σ.Δ.Ε.).

Φυσικά, για την υλοποίηση όλων των παραπάνω μεταρρυθμιστικών μέτρων προβλεπόταν δραστική αύξηση των δαπανών για την παιδεία.

¹⁰³ Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική εκπαίδευση...*, ό.π., σ. 124-126

2.3.1 Κριτική θεώρηση

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 δεν ήταν η πρώτη που επιχειρήθηκε στην Ελλάδα. Για τρίτη φορά (προηγήθηκαν οι μεταρρυθμίσεις του 1913-1917 και του 1929) γινόταν μια προσπάθεια να αλλάξει το πνεύμα που κυριαρχούσε την νεοελληνική εκπαίδευση από την εποχή των Βαυαρών (αρχαϊσμός, τυπολατρία, κλασικισμός, λογοκοπία κ.τ.ό.). Η σύνδεση της Ελλάδας με την Ε.Ο.Κ., το 1961, έκανε επιτακτική την ανάγκη οικονομικών αναδιαρθρώσεων που η επιτυχία τους προϋπέθετε την αντίστοιχη αναδιάρθρωση του εκπαιδευτικού συστήματος, με σκοπό να καταστεί ικανό να προμηθεύει στην παραγωγή το κατάλληλο εργατικό δυναμικό. Επρόκειτο για μια ακόμη προσπάθεια προσαρμογής της εκπαίδευσης στις νέες κοινωνικοπολιτικές πραγματικότητες του τόπου.¹⁰⁴

Τη μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1964 επιχείρησαν τα φιλελεύθερα εκείνα στρώματα της ελληνικής αστικής τάξης που «αφού συνειδητοποίησαν την αναγκαιότητα αυτών των διαρθρωτικών οικονομικών και θεσμικών αλλαγών κατόρθωσαν να εκφραστούν πολιτικά και να διεκδικήσουν την εξουσία συμμαχώντας με ένα μεγάλο τμήμα της μικροαστικής, της εργατικής και της αγροτικής τάξης».¹⁰⁵

Τα ίδια στρώματα της αστικής τάξης που επεδίωκαν κάποια ανεξαρτησία από το ξένο κεφάλαιο, ήταν εκείνα που είχαν επιδιώξει και στο παρελθόν μεταρρυθμίσεις στην ελληνική εκπαίδευση. Οι μεταρρυθμίσεις όμως αυτές καταπολεμήθηκαν και, τελικά, καταστράφηκαν από τις συντηρητικές αστικές δυνάμεις (μετά το 1922), αφού μεταρρυθμιστές κι αντιμεταρρυθμιστές, μετά το 1922, αποτελούσαν δυνάμεις του ίδιου (αστικού) μπλοκ.

Η προσπάθεια επαναπροσανατολισμού και κυρίαρχησης ενός νέου πνεύματος στην ελληνική εκπαίδευση, αποτυπώθηκε στις αλλαγές τόσο των εξωτερικών όσο και των εσωτερικών χαρακτηριστικών της. Κυρίαρχο στοιχείο στη νέα δομή των σχολικών μηχανισμών ήταν η θεσμοθέτηση ενός πολυεπίπεδου δικτύου τεχνικοεπαγγελματικών σχολείων που θα τροφοδοτούσαν την παραγωγή με διαφορετικού επιπέδου ειδίκευσης εργατικό δυναμικό.

Η στροφή στην τεχνικοεπαγγελματική εκπαίδευση κι η μεγάλη σημασία που δόθηκε σε αυτήν, υπογραμμίζεται και στην εισηγητική έκθεση «Περί Τεχνικής Εκπαιδύσεως», όπου τονιζόταν ότι η οικονομική ανάπτυξη της χώρας εξαρτιόταν

¹⁰⁴ Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική εκπαίδευση...*, ό.π., σ. 126

¹⁰⁵ Χαράλαμπος Νούτσος, *Προγράμματα Μέσης...*, ό.π., σ. 274

από την ανάπτυξη της τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσης και, γι' αυτό, έπρεπε να επιδιωχθεί η στροφή των νέων στα τεχνικά επαγγέλματα.

Μέσω των τεχνικοεπαγγελματικών σχολείων θα καταργούνταν ο μονόδρομος της ελληνικής εκπαίδευσης και θα θεσμοθετούνταν, για μια ακόμη φορά, το δεύτερο σχολικό δίκτυο, κύριο κανάλι διοχέτευσης εργατικού δυναμικού στην παραγωγή. Με λίγα λόγια, το εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας θα αποκτούσε ένα από τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά των αντίστοιχων εκπαιδευτικών συστημάτων στις καπιταλιστικές μητροπόλεις.¹⁰⁶

Όμως, μια από τις πιο σημαντικές καινοτομίες που επήλθαν με τη μεταρρύθμιση ήταν η καθιέρωση της δωρεάν Παιδείας για όλους σε όλες τις βαθμίδες. Η ελληνική οικογένεια είχε απαλλαχτεί επιτέλους από την οικονομική επιβάρυνση που επέβαλε η καταβολή διδάκτρων κι η αγορά σχολικών βιβλίων. Οι μαθητές απέκτησαν το αναφαίρετο δικαίωμα στη μόρφωση, ανεξάρτητα από την οικονομική και κοινωνική τους κατάσταση.

Ένα ζήτημα που σχολιάστηκε έντονα ήταν η καθιέρωση της δημοτικής. Στα πλαίσια της γλωσσικής αντιπαράθεσης παρατηρήθηκε ξεκάθαρη υπεροχή της δημοτικής γλώσσας. Σε αντίθεση με την καθαρεύουσα, η δημοτική ήταν μια γλώσσα απλή, ζωντανή και κατανοητή από όλους. Ήταν η γλώσσα του λαού, αυτή που ο απλός πολίτης χρησιμοποιούσε στις καθημερινές συνομιλίες. «Δεν ήταν δυνατόν, αλλά ούτε και θεμιτό, να αγνοηθεί η ζωντανή γλώσσα του λαού (η δημοτική) που είχε δημιουργήσει η μακρά παράδοση του Έθνους και στην οποία είχαν γραφτεί τα δημοτικά μας τραγούδια, ο Εθνικός Ύμνος κι ολόκληρη σχεδόν η λογοτεχνία μας».¹⁰⁷

Επιπρόσθετα, στηρίζοντας την επιλογή της δημοτικής γλώσσας ο ιερέας Πηρουνάκης, υποστήριξε πως και τα Ευαγγέλια ήταν γραμμένα στη δημοτική της εποχής για να τα καταλαβαίνει ο λαός, και, γι' αυτό, και μια μεταρρύθμιση που αφορούσε στο λαό και τη ζωή του θα έπρεπε να προχωρά και στην καθιέρωση της γλώσσας του λαού (δημοτικής). Μάλιστα, υποστήριξε ακόμη πως η μεταρρύθμιση θα μπορούσε να είναι ακόμη πιο ριζοσπαστική. Θεωρούσε υποχώρηση την περιφρόνηση από τους μεταρρυθμιστές του αδόκιμου όρου «ελληνοχριστιανικός πολιτισμός», γιατί πίστευε πως ο «Χριστιανισμός δεν είναι καθεστώς, αλλά αγώνας»

¹⁰⁶ Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική εκπαίδευση...*, ό.π., σ. 127-128

¹⁰⁷ Έλλη Γιωτοπούλου – Σισιλιάνου, *Εκπαιδευτικά: Τα αυτονόητα και ανεπίτευκτα*, Κέδρος, Αθήνα 2007, σ. 31

και γι' αυτό δε θα έπρεπε να δίνονται στους νέους σύμβολα «ανύπαρκτα, αμφίβολα, συμβατικά».¹⁰⁸

Στη δημοτική ήταν γραμμένα και τα νέα αναγνωστικά που μοιράστηκαν (δωρεάν) στους μαθητές τη σχολική χρονιά 1964-1965. Παράλληλα, κυκλοφόρησε και μια σύντομη γραμματική της δημοτικής (του Μανόλη Τριανταφυλλίδη).¹⁰⁹ Έτσι, αντιμετωπίστηκε, ως ένα μεγάλο βαθμό η σύγχυση που επικρατούσε σχετικά με τους κανόνες της δημοτικής γλώσσας. Το γλωσσικό ζήτημα που ταλάνιζε δασκάλους, μαθητές, ανθρώπους του πνεύματος γενικότερα, για πολλά χρόνια, όδευε πια προς τη λύση του. Η καθιέρωση της δημοτικής ως επίσημη γλώσσα που διδασκόταν στα σχολεία αποτέλεσε ξεκάθαρη νίκη του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού. Το πιο σημαντικό όμως βήμα ήταν το γεγονός ότι δεν υπήρχε πια αυτή η γλωσσική αναντιστοιχία ανάμεσα στο σχολείο και την καθημερινή ζωή.

Αξίζει να σημειωθεί κι η επέκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης από 6 σε 9 έτη. Το μέτρο αυτό ήταν εκσυγχρονιστικό και ριζοσπαστικό, όπως κι η παροχή δωρεάν παιδείας κι η καθιέρωση της δημοτικής. Όλα αυτά τα μέτρα, επομένως, έδιναν στην εκπαίδευση ένα νέο πνεύμα κι ωφελούσαν ιδιαίτερα τις κατώτερες κοινωνικές τάξεις. Στην ουσία, δηλαδή, τα δημοκρατικά αυτά μέτρα διευκόλυναν την εκπαίδευση των λαϊκών στρωμάτων, διότι οδηγούσαν το λαό στην ανύψωση του μορφωτικού του επιπέδου. Η παιδεία δεν ήταν πια προνόμιο των λίγων. Όλοι οι νέοι, ανεξαρτήτως οικονομικής επιφάνειας, μπορούσαν να εξελιχθούν και να συναγωνιστούν τα άλλα μέλη της Ε.Ο.Κ.

Αυτό, άλλωστε, ήταν κι η βασική επιδίωξη της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, μέσω της οποίας ή εθνική παιδεία όφειλε να έχει κατά βάση ουμανιστικό χαρακτήρα. Ήταν κάτι που το επέβαλλε κι η μακρά παράδοση του ελληνικού έθνους. Ο ανθρωπισμός σε όλες τις βαθμίδες θα έπρεπε να εμπνέει την εθνική μας εκπαίδευση, να είναι εκείνος, ο οποίος δεν προσηλώνεται στην παθητική λατρεία νεκρών τύπων του παρελθόντος ούτε αντιτίθεται προς τις θετικές επιστήμες και την τεχνική (κατάκτηση κι υπερηφάνεια του αιώνα μας), αλλά πιστός στο βαθύτερο νόημα της ελληνικής παιδείας και της χριστιανικής πίστεως εγκολπώνεται

¹⁰⁸ Σήφης Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 130

¹⁰⁹ Ευάγγελος Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, Φιλιππότη, Αθήνα 1982, σ. 117

τα μεγάλα πνευματικά ρεύματα της εποχής μας και έχει σαν στόχο τη βελτίωση και τον ευγενισμό της ατομικής και της συλλογικής ζωής του ανθρώπου.¹¹⁰

Το πνεύμα της μεταρρύθμισης βασιζόταν στον ελληνοχριστιανικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης, ο οποίος όμως ήταν ανοιχτός στα νέα ρεύματα της εποχής. Η εισαγωγή νέων μαθημάτων στο λύκειο κι η διαφορετική αντιμετώπιση της διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής γραμματείας στις τρεις τάξεις γυμνασίου πρόσφεραν στο χαρακτήρα αυτό το επιδιωκόμενο ανανεωτικό ρεύμα.¹¹¹

Η αλλαγή, όμως, που προκάλεσε τις μεγαλύτερες αντιδράσεις ήταν η απόφαση να διδάσκονται τα έργα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας από δόκιμες μεταφράσεις. Βέβαια, στο διδακτικό βιβλίο θα υπήρχε τυπωμένο και το αρχαίο κείμενο, όπως και ειδικές γραμματικές και φραστικές ασκήσεις στη Γ' τάξη του γυμνασίου. Η απόφαση αυτή στηρίχθηκε με το εξής επιχείρημα, ότι σε όλες τις χώρες του δυτικού κόσμου, οι νέοι σπούδαζαν μέσω μεταφράσεων τους Έλληνες κλασικούς και τους γνώριζαν καλύτερα από τους αυτόχθονες. Έπρεπε λοιπόν να απαλλαγούν από την προκατάληψη ότι τα αρχαία διδάσκονταν μόνο από το πρωτότυπο και θεωρούσαν βέβαιο ότι οι μαθητές θα μάθαιναν το περιεχόμενο των λαμπρών αρχαίων κειμένων πιο εύκολα και γρηγορότερα, πράγμα σημαντικότερο από το να αναλώνουν τα χρόνια του γυμνασίου στην εκμάθηση της αρχαίας ελληνικής από το πρωτότυπο.

Με το ίδιο σκεπτικό αποφασίστηκε κι η κατάργηση της διδασκαλίας των λατινικών στο γυμνάσιο κι η μετατροπή τους σε μάθημα επιλογής στο λύκειο. Αυτό το έκαναν γιατί θεωρούσαν αρκετή την εκμάθηση των αρχαίων κι επιπλέον, πίστευαν πως ήδη ήταν παραφορτωμένα τα παιδιά με τα άλλα μαθήματα και το μόνο που κατάφερναν ήταν να τους μένουν κάποιες παιδαριώδεις φράσεις. Άλλωστε, τα λατινικά θα τα μάθαιναν αργότερα όσοι επέλεγαν να σπουδάσουν στη φιλοσοφική, τη θεολογική κι ίσως τη νομική σχολή.¹¹²

Ένα από τα σημαντικότερα μέτρα της μεταρρύθμισης θα μπορούσε να θεωρηθεί το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο. Η θέσπιση του συγκεκριμένου απολυτηρίου, που έγινε με πρότυπο έναν αντίστοιχο θεσμό πολλών ευρωπαϊκών χωρών, οδηγούσε στην αναβάθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος. Αποσκοπούσε στο να λάβουν οι μαθητές μια καλύτερη γενική μόρφωση κι απαιτούσε από όλους τους υποψηφίους των πανεπιστημίων και των ανώτατων τεχνικών σχολών το ίδιο μορφωτικό

¹¹⁰ Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα (1959-1998)*, τ. Β', GUTENBERG, Αθήνα 2002, σ. 84

¹¹¹ Έλλη Γιωτοπούλου – Σισιλιάνου, *ό.π.*, σ. 31

¹¹² Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις...*, *ό.π.*, σ. 94

υπόβαθρο. Το σχολείο μέσης εκπαίδευσης εξασφάλιζε την αυτοτέλεια μέσω της οποίας μπορούσε να επιτύχει τον αρχικό του σκοπό, την προσφορά δηλαδή γενικής παιδείας στους μαθητές.¹¹³

Πιο αναλυτικά, τα πλεονεκτήματα της νέας αυτής μεθόδου ήταν τα εξής: α) Ακαδημαϊκό Απολυτήριο θα λάμβαναν μόνο όσοι θεωρούσαν τον εαυτό τους ικανό να υποστεί τη διαδικασία των εξετάσεων, β) άπαξ και περνούσαν αυτές τις εξετάσεις δε θα ταλαιπωρούνταν με άλλες, γ) θα αποκτούσαν έναν σαφή τίτλο σπουδών με ακριβή ιδιότητα, δ) θα εξετάζονταν και θα βαθμολογούνταν από τους φυσικούς κριτές τους, τους καθηγητές της μέσης εκπαίδευσης με επόπτες πανεπιστημιακούς διδασκάλους ε) και τέλος, οι καθηγητές των ανώτατων σχολών δε θα σπαταλούσαν χρόνο για τη διόρθωση μυριάδων γυμνασιακών γραπτών και τα αποτελέσματα θα εκδίδονταν άμεσα.¹¹⁴

Επιπλέον, η αύξηση του χρόνου σπουδών στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες από 2 σε 3 έτη ήταν ένα σπουδαίο βήμα για την καλύτερη και πιο ολοκληρωμένη επιστημονική – επαγγελματική κατάρτιση των δασκάλων.

Όσο για τη θέσπιση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Π.Ι.), σκοπός ήταν να ερευνήσει τα εκπαιδευτικά θέματα και να ενισχύσει την πεποίθηση ότι οι εκπαιδευτικές επιλογές μελετούνταν πριν γίνουν πράξη. Ειδικότερα, η δομή του Π.Ι. με την αντιπροσώπευση των διαφόρων τομέων συνηγορούσε υπέρ της εξειδίκευσης και ταυτόχρονα της διαφοροποίησης από τα ολιστικά μοντέλα μελέτης. Τα μέλη που το απάρτιζαν ήταν διανοούμενοι κι όχι συνδικαλιστές ή πολιτικά πρόσωπα, γεγονός που έδινε ένα κύρος, ενώ παράλληλα, απέτρεπε εξαρτήσεις και μικροπολιτικές εκτιμήσεις.¹¹⁵

Σύμφωνα με το άρθρο της Ρόζας Ιμβριώτη *Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, οι σκοποί και το έργο του* υπήρχαν φόβοι σχετικά με το ποιόν των ανθρώπων που θα το απάρτιζαν. Πίστευαν ότι σκοπός ήταν να οικοδομήσει το νέο δημοκρατικό σχολείο, να οραματιστεί, να προγραμματίσει και να επεξεργαστεί το θεμελίωμά του, που θα ύψωνε την πνευματική και τεχνική στάθμη ολόκληρου του λαού κι έτσι θα ενώνονταν η ουμανιστική κληρονομιά του παρελθόντος με τις απαιτήσεις και τις ανάγκες της εποχής. Το Π.Ι. θα έπρεπε να αντιπαλέψει με το σκοταδισμό, να συντάξει ένα

¹¹³ Έλλη Γιωτοπούλου – Σισυλιάνου, *ό.π.*, σ. 35

¹¹⁴ Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις...*, *ό.π.*, σ. 99-100

¹¹⁵ Ευαγγελία Καλεράντε, «Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: Η νεότερη πρόταση της κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου και τα συστήματα των κλειστών ομαδοποιήσεων σε ένα ανοιχτό σύστημα παιδείας» στο: Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η σύντομη δεκαετία του '60*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008, σ. 394

πρόγραμμα προοπτικών για όλα τα πεδία και τους τύπους εκπαίδευσης, βασισμένο στα επιστημονικά δεδομένα, να κάνει έρευνα για τις επιπτώσεις που θα είχε η επιστημονικο – τεχνική επανάσταση πάνω στην εκπαίδευση του λαού. Το Π.Ι. θα έπρεπε να στηριχθεί στον προγραμματισμό της εθνικής οικονομίας ως το 1970-1975 για να ρυθμιστεί το όλο εκπαιδευτικό έργο. Θα έπρεπε, δηλαδή, να γίνει «ο ιθύνων νους, ο καταλύτης του ταξικού σχολείου κι ο οικοδόμος του φωτισμού του λαού».¹¹⁶

2.3.2 Οι Αντιδράσεις

Η δυναμική προσπάθεια εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης, όπως ήταν αναμενόμενο, προκάλεσε έντονη κριτική και δυσαρέσκεια, καθώς κάποια σημεία σχολιάστηκαν αρνητικά, όπως η καθιέρωση της δημοτικής ως ισότιμης της καθαρεύουσας, η κατάργηση των λατινικών, η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας από μετάφραση, ο χωρισμός του εξατάξιου γυμνασίου σε δυο κύκλους σπουδών, το γυμνάσιο και το λύκειο κι η εννεαετής υποχρεωτική φοίτηση. Επίσης, εστίασαν στην «υπονόμευση» των θεμελίων του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού και στην ίδρυση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.¹¹⁷

Οι αντιδράσεις προήλθαν κυρίως από συντηρητικούς κύκλους (Φιλοσοφική Σχολή, Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων, Κωνσταντίνος Γεωργούλης, εκκλησιαστικοί κύκλοι), οι οποίοι πίστευαν πως οι αλλαγές αυτές θα έπλητταν το έθνος και τη θρησκεία.

Πρωτοπόρος στην επίθεση αυτή ήταν ο Κ. Δ. Γεωργούλης, πρώην Γ.Γ. του Υπουργείου Παιδείας. Εξοργισμένος, ενδεχομένως, και από τη μη συμμετοχή του στο μεταρρυθμιστικό κίνημα, μέσω τακτικής αρθρογραφίας του στην εφημερίδα *Καθημερινή* αποτέλεσε το βασικό πολέμιο της μεταρρύθμισης.¹¹⁸

Συγκεκριμένα, στο άρθρο του στις 6/8/64¹¹⁹ χαρακτήρισε τις μεταφράσεις των αρχαίων ελληνικών ως «περίεργο εφεύρημα», ενώ στο άρθρο *Περί το*

¹¹⁶ Ρόζα Ιμβριώτη, «Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, οι σκοποί και το έργο του» στο *Ε.Δ.Α., Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση – Συζητήσεις, Κρίσεις, Απόψεις (1956-1965)*, Προοδευτική Παιδεία, Αθήνα 1966, σ. 316-320

¹¹⁷ Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική εκπαίδευση...*, ό.π., σ. 130

¹¹⁸ Έλλη Γιωτοπούλου – Σισιλιάνου, Ε., ό.π., σ. 42

¹¹⁹ Κωνσταντίνος Γεωργούλης, «Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας διά μεταφράσεων αποτελεί αξιοπερίεργον εφεύρημα», *Καθημερινή*, 6/8/1964.

επιχειρούμενον έγκλημα κατά της Εθνικής Αγωγής στις 20/8/64¹²⁰ υποστήριξε ότι περιορίζουν το μαθητή σε «παθητική απομνημόνευση».

Αναφερόμενος στην εισαγωγή νέων μαθημάτων στο Λύκειο τόνισε ότι ορισμένα από αυτά, όπως: «Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία», «Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος και του Δικαίου», «Στοιχεία Οικονομικής Επιστήμης», δεν μπορούν να αποτελέσουν ενότητα, ενώ κάποια, όπως «Στοιχεία Φιλοσοφίας» παραλείπουν στοιχεία λογικής κι επιστημονικής μεθοδολογίας.¹²¹

Όπως αποδεικνύεται από το άρθρο του στις 4/8/64¹²², η στάση του απέναντι στις δύο «επαγγελίες» για δωρεάν εκπαίδευση κι εννεαετή υποχρεωτική εκπαίδευση ήταν μάλλον ειρωνική. Συγκεκριμένα, τόνισε: «αι δύο λαμπρόταται αυταί επαγγελίαι αποτελούν το προκάλυμμα, οπίσω από το οποίον καλύπτονται αι πραγματικά επιδιώξεις της επιχειρούμενης νέας εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Πρόκειται περι μίας μεταρρυθμιστικής απόπειρας, η οποία ακριβώς, όπως κι η ναυαγήσασα μεταρρύθμισις του 1929, έρχεται να υπηρετήση σκοπούς αποκλειστικώς εξωεκπαιδευτικούς [...] είναι εκ της σχολικής πείρας και άλλων κρατών γνωστόν ότι η έννοια της δωρεάν παροχής της Παιδείας δεν εξαντλείται μόνο με την κατάργησιν μερικών χρηματικών εισφορών, με την παροχή μερικών βιβλίων κι ενός ημερησίου γεύματος. Έχει πολύ μεγαλύτερο πλάτος και χρειάζεται να συντελεσθή μετά μεγάλης προσοχής, δια να μην καταστή αφορμή δημιουργίας παρασιτικών βάσεων».

Στις 20/8/64,¹²³ προσπαθώντας να δραματοποιήσει όσο το δυνατόν περισσότερο τις επικείμενες μεταρρυθμίσεις έγραψε ότι «η επέκτασις της δωρεάν Παιδείας αποτελεί πλασματικόν ωραιολόγημα. Η Ελλάς πρωτοπόρος εις τον διωγμό της Ελληνικής γλώσσης. Απαραίτητος η επέμβασις του κ. Πρωθυπουργού».

Οι αντιδράσεις της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών ήταν εξίσου έντονες και σε υπόμνημά της γύρω από τα κυβερνητικά μέτρα για την παιδεία, υποστήριξε πως αυτά είναι «άκρως αντίθετα προς το συμφέρον της εθνικής εκπαιδεύσεως και της Ελληνικής Παιδείας». Ειδικότερα, κατέκρινε το γεγονός ότι το γυμνάσιο μετατράπηκε σε «σχολείον της καθημερινής ζωής» και, μάλιστα, «δια πάντας τους

¹²⁰ Κωνσταντίνος Γεωργούλης, «Περί το επιχειρούμενον έγκλημα κατά της Εθνικής Αγωγής», *Καθημερινή*, 20/8/64

¹²¹ Κωνσταντίνος Γεωργούλης, , *ό.π.*

¹²² Κωνσταντίνος Γεωργούλης, «Εκπληκτική αντίθεσις μεταξύ επαγγελιών και επιδιώξεων», *Καθημερινή*, 4/8/1964

¹²³ Κωνσταντίνος Γεωργούλης, «Περί το επιχειρούμενον...», *ό.π.*

Ελληνοπαίδα» και όλα αυτά σε βάρος της μέσης παιδείας, πράγμα που σήμαινε τον περιορισμό «του πνευματικού ορίζοντος των Ελλήνων».¹²⁴

Η Φιλοσοφική σχολή αντιτάχθηκε και στην ίδρυση του Π.Ι. όπου θεωρούσε πως επρόκειτο «περί σφοδρότατου πλήγματος κατά της ανώτατης Παιδείας, ιδιαιτέρως της Φιλοσοφικής Σχολής, από της οποίας αποσπάται η παιδαγωγική καθοδήγησις των καθηγητών της μέσης εκπαίδευσως, της οποίας ούτω αι κατευθύνσεις συντάσσονται προς τας της στοιχειωδούς. Διότι το Παιδαγωγικόν τούτο Ινστιτούτον θα είναι μία πανεπιστημιακής βαθμίδος ανωτέρα Παιδαγωγική Ακαδημία, η οποία θα κατευθύνη τους σκοπούς της όλης εκπαίδευσως».¹²⁵

Στα ίδια αντιδραστικά, αντιεπιστημονικά, ανιστόρητα κι αντιστορικά πλαίσια κινήθηκε κι η επικριτική για τα νομοσχέδια επιχειρηματολογία της «Εταιρείας των Ελλήνων φιλολόγων», που αναλύεται στο τρίτο κεφάλαιο.

Γενικά, η διαμάχη μεταξύ υποστηρικτών κι επικριτών της μεταρρύθμισης πήρε μεγάλες διαστάσεις. Χαρακτηριστικό ήταν το κάλεσμα του «Ομίλου Παπαναστασίου» που απευθυνόταν «σ' όλους τους πνευματικούς εργάτες που κατέχονται από την αγωνία για το μέλλον του τόπου και τους καλεί, μέσα στα πλαίσια της μεγάλης λαϊκής κινητοποίησης, να ενώσουν τις δυνάμεις τους για το σχηματισμό ενός οργάνου του ομίλου "Αλέξανδρος Παπαναστασίου", που θα μελετήσει τα επόμενα προβλήματα, θα υποδείξει τις λύσεις και θα παλέψει γι' αυτές ο επαναστατικός εκσυγχρονισμός της παιδείας, σε τρόπο που α) να εξασφαλίζεται η δυνατότητα εκπαίδευσως σε όλους ανεξαιρέτα τους Έλληνες, β) να καλλιεργούνται σκεπτόμενοι κι ελεύθεροι άνθρωποι, γ) να εξασφαλίζεται η τεχνικά ικανοποιητική στελέχωση όλων των τομέων και όλων των εκφράσεων της δημόσιας ζωής του τόπου, δ) να οργανωθεί και να προγραμματιστεί η επιστημονική έρευνα...».¹²⁶

Ο εμπνευστής της μεταρρύθμισης Ε. Παπανούτσος απαντώντας με επιχειρήματα στις επικρίσεις που δέχτηκε αυτή η προσπάθεια, τόνισε πως φιλοδοξία του ήταν να πετύχει τη βελτίωση της προσωπικής και κοινωνικής ζωής του πολίτη. Στόχος του ήταν η διάπλαση ενός δημοκρατικού και φωτισμένου ανθρώπου κι όχι παθητικού κι αδρανή. Μάλιστα, έκανε λόγο για την προσπάθεια των σχολείων να πλάσουν τον «ιδανικό άνθρωπο». Συγκεκριμένα, υποστήριζε πως «θα πλάσομε ανθρώπους που θα μπορούν με τη γνώση να λευτερωθούν από τα είδωλα του ψεύδους

¹²⁴ Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική εκπαίδευση...*, ό.π., σ. 131

¹²⁵ Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε...*, ό.π., σ. 277

¹²⁶ Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε...*, ό.π., σ. 290-292

και με το χαρακτήρα τους να νικήσουν τις δυσκολίες της ζωής». ¹²⁷ Πίστευε, επίσης, πως η εκπαίδευση ήταν εκείνη που είχε την πιο σίγουρη και μεγάλη απόδοση και, ότι για να πραγματοποιηθούν οι μεταρρυθμιστικές προτάσεις θα έπρεπε όλοι, ο καθένας με τον τρόπο του, να καταβάλουν προσπάθειες και να κάνουν θυσίες. ¹²⁸

Η Ρ. Ιμβριώτη υποστήριξε πως η μεταρρύθμιση του 1964 «έχει πάρα πολλά σημεία γόνιμα, που αν εφαρμοστούν σωστά, θα συντελέσουν στον εκσυγχρονισμό και τον εκδημοκρατισμό του σχολείου. Θα βοηθήσουν να γίνει η Παιδεία ανεμπόδιστα κτήμα του λαού». ¹²⁹

Εν κατακλείδι, η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 αποτέλεσε την πιο ολοκληρωμένη και πειστική πρόταση εκσυγχρονισμού της ελληνικής εκπαίδευσης, αφού προσπάθησε να συνδέσει το σχολείο με την κοινωνία και την οικονομία και να επαναπροσανατολίσει τη σχολική γνώση με τη συσχέτιση του παρελθόντος.

Όμως, η μεταρρύθμιση αυτή, τελικά, δεν πρόλαβε να θεσμοθετηθεί, όπως και τα νέα βιβλία που γράφτηκαν στη δημοτική χωρίς τους βερμπαλισμούς και τους σχολαστικισμούς των παλαιών, που δεν πρόλαβαν να εφαρμοστούν για πολύ καιρό. Τα πιο συντηρητικά τμήματα της ελληνικής αστικής τάξης δημιούργησαν το «αντιμεταρρυθμιστικό μέτωπο» κι ανέστειλαν τις ανακαινιστικές προσπάθειες του Γ. Παπανδρέου, που στο μεταξύ, είχε παραιτηθεί αρνούμενος να αυτοκαταργηθεί ως πρωθυπουργός. ¹³⁰

Τη χαριστική βολή στη μεταρρύθμιση του 1964 θα τη δώσει η δικτατορία των συνταγματαρχών, μετά το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967, με αποτέλεσμα η μεταρρυθμιστική αυτή προσπάθεια να μην εφαρμοστεί ποτέ κι η εκπαίδευση να επιστρέψει στα εκπαιδευτικά μέτρα του παρελθόντος.

2.4 Οι διεθνείς εκπαιδευτικές εξελίξεις

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο η οικονομική ανασυγκρότηση συνδέθηκε με τις εξελίξεις στην εκπαίδευση. Η εκπαιδευτική πράξη του 1944 στην Αγγλία

¹²⁷ Ευάγγελος Παπανούτσος, *Αγώνες και Αγωνία για την παιδεία*, Ίκαρος, Αθήνα 1965, σ. 280

¹²⁸ Ευάγγελος Παπανούτσος, *ό.π.*, σ. 236 και 280

¹²⁹ Ρόζα Ιμβριώτη, *Παιδεία και Κοινωνία, Σύγχρονη Εποχή*, Αθήνα 1983, σ. 43

¹³⁰ Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική εκπαίδευση...*, *ό.π.*, σ. 131-132

αποτελέσει έναν από τους πυλώνες για τη θεμελίωση του κράτους Πρόνοιας. Κι άλλες ευρωπαϊκές χώρες ακολούθησαν το παράδειγμα της Αγγλίας, όπως κι οι Η.Π.Α.¹³¹

Τη δεκαετία του '60 διατυπώθηκε ολοκληρωμένα η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου. Ο T. Schultz υποστήριξε ότι η εκπαίδευση θα έπρεπε να αντιμετωπίζεται ως επένδυση κι όχι ως μια ακόμη καταναλωτική δαπάνη. Αυτό, γιατί μέσω της εκπαίδευσης πολλαπλασιάζονται οι δυνατότητες απασχόλησης του ατόμου, αυξάνεται το εισόδημά του και ταυτόχρονα, ενισχύεται η οικονομική ανάπτυξη, καθώς προσφέρει στην οικονομία ειδικευμένο εργατικό δυναμικό.

Στη θεωρία του T. Schultz για το ανθρώπινο κεφάλαιο στηρίχθηκαν οι δυτικές χώρες τις πρώτες δεκαετίες μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, προκειμένου να διαμορφώσουν το εκπαιδευτικό τους σύστημα. Σύμφωνα με τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Ο.Ο.Σ.Α.), η επένδυση στην εκπαίδευση ευνοούσε κι ενίσχυε την οικονομική ανάπτυξη της κάθε χώρας με δύο τρόπους. Καταρχήν, με την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και με την επιστημονική καινοτομία. Δηλαδή, όσο πιο πολλές γνώσεις είχε αποκτήσει ο εργαζόμενος πάνω στο αντικείμενό του, τόσο πιο αποδοτική και παραγωγική ήταν η εργασία του. Γι' αυτό το λόγο, άλλωστε, πολλά κράτη επένδυσαν υψηλά ποσοστά του προϋπολογισμού τους για την εκπαίδευση. Επιπρόσθετα, η θεωρία του T. Schultz για το ανθρώπινο κεφάλαιο αποτέλεσε την αφορμή για μια πολιτική συνεννόηση μεταξύ δεξιών και σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων, που πίστευαν ότι οι δαπάνες για την εκπαίδευση θα έπρεπε να αυξηθούν. Έτσι, η θεωρία γέννησε ένα γενικευμένο αίτημα που οδήγησε σε πολυάριθμες έρευνες με αντικείμενο τον εντοπισμό της ανισότητας και στόχο την καταπολέμησή της.¹³²

Όπως ήταν φυσικό, οι διεθνείς αυτές εξελίξεις, είχαν αντίκτυπο και στην Ελλάδα. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Έλληνας οικονομολόγος Ξ. Ζολώτας, που εξέφραζε το προοδευτικό τμήμα της αστικής τάξης, πολύ πριν τον T. Schultz, μίλησε για την άμεση εξάρτηση της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας από την εκπαίδευση. Χαρακτηριστικά είπε: «ουδείς προγραμματισμός οικονομικής αναπτύξεως επιτρέπεται να θεωρηθεί ως πραγματικός... εφόσον δεν προβλέπεται εις τον

¹³¹ Αλέξης Δημαράς, *Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, Ένθετο Επτά Ημέρες Καθημερινή*, 5 Δεκεμβρίου 1999, σ. 22-23

¹³² Άννα Φραγκουδάκη, *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης: Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*, Παπαζήσης, Αθήνα 1985, σ. 23-37

προσέχοντα βαθμόν περί της συστηματικής εκπαιδύσεως του πληθυσμού εις νεοτέραν τεχνολογίαν και μεθόδους οργανώσεως».¹³³

2.4.1 Εκπαιδευτικά συστήματα σε χώρες της Ευρώπης

Ενώ ο χώρος της παιδείας στην Ελλάδα δεν είχε λύσει βασικά θέματα όπως αυτό της γλώσσας στην πρωτοβάθμια κ δευτεροβάθμια εκπαίδευση, οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες επένδυναν υψηλά ποσοστά του εθνικού τους προϋπολογισμού, προκειμένου να έχουν ένα υγιές εκπαιδευτικό σύστημα, ένα σύστημα αποδοτικό κι αποτελεσματικό, που να προετοιμάζει όσο το δυνατόν καλύτερα και πληρέστερα τους αυριανούς πολίτες, ώστε να είναι παραγωγικοί βγαίνοντας στην αγορά εργασίας. Μάλιστα, υπήρχαν συμβούλια κι επιτροπές που επιτελούσαν σκοπούς που στην Ελλάδα ούτε θα μπορούσαν να φανταστούν.

Συγκεκριμένα, στη Γαλλία η διάρκεια φοίτησης στο δημοτικό ήταν πενταετής και στη μέση εκπαίδευση επταετής. Σύμφωνα με το νομοθέτημα του προέδρου Ντε Γκωλ, προβλεπόταν ο σύλλογος κάθε σχολείου μέσης παιδείας να ορίσει ένα συμβούλιο καθηγητών, το οποίο κατά τους τρεις πρώτους μήνες της φοίτησης στην πρώτη τάξη να ασχολείται με τη διάγνωση των ικανοτήτων και των προδιαθέσεων του κάθε παιδιού. Ακολούθως, ειδοποιούνταν οι γονείς και το παιδί φοιτούσε εκεί που πρότεινε το συμβούλιο των καθηγητών. Κάποια από αυτά τα παιδιά έπρεπε να περάσουν από ειδικές εξετάσεις. Γενικά, με τον τρόπο αυτό οι ικανότητες κάθε παιδιού αξιοποιούνταν ανάλογα.¹³⁴

Ως προς τη γλωσσική διδασκαλία σε όλα τα δυτικά κράτη ήταν πλούσια κι επίμονη. Στο γαλλικό πρόγραμμα του 1923 διευκρινιζόταν σαφώς ότι «οι προσερχόμενοι από το Δημοτικόν σχολείον μαθηταί κατέχουν λεξιλόγιον πτωχόν και γλώσσα ανήκουσαν περισσότερο εις την argot της συνοικίας, εις το patois του χωρίου και εις το dialecte της επαρχίας παρά εις την γλώσσαν του Ρακίνα και του Βολταίρου. Ο διδάσκαλος θα μεταδιδάξη τους παίδας εις το γλωσσικόν ιδίωμα το correct. Η πραγματοποίησις αυτή είναι δυσχερής, θα αντιμετωπίση ο διδάσκαλος πολλά εμπόδια, αλλά η διδασκαλία της ωραίας γλώσσης σημαίνει την ενίσχυση της εθνικής ενότητος. Πρέπει εις τους Γαλλοπαίδας να δώσωμεν το αναγκαίον αυτό

¹³³ Ξενοφών Ζολώτας, *Οικονομική Ανάπτυξις και Τεχνική Εκπαίδευσις*, Αθήνα 1959, σ. 11

¹³⁴ Περιοδικό *Πλάτων*, τόμ. ΙΓ', 1961, σ. 391

όργανον». Το ίδιο και στο πρόγραμμα του 1938, όπου υποστήριζαν ότι: «η διδασκαλία της Γαλλικής γλώσσας είναι διδασκαλία του πολιτισμού. Η Γαλλική γλώσσα την οποίαν διδάσκουν οι διδάσκαλοι δεν είναι αυτή, την οποίαν χρησιμοποιούν τα παιδιά αυθορμήτως (spontanément). Τα παιδιά έχουν μάθει από τας μητέρας των, τας οικογένειάς των και τους φίλους των την γλώσσαν την μητρικήν. Απέκτησαν ομιλούντα γλωσσικάς συνηθείας του περιβάλλοντός των. Ομιλούν γλώσσαν ανάμικτον με λέξεις της argot και όρους ακατάλληλους (impropres). Εις το σχολείον οι διδάσκαλοι διδάσκουν την ορθήν χρήσιν (usage correct), την καλήν χρήσιν της γλώσσας... Το οικιακόν περιβάλλον και το κοινωνικόν ανθίστανται εις την εργασίαν του σχολείου, δια τούτο η πρακτική διδασκαλία της Γαλλικής γλώσσας είναι αναγκαία καθ' άπασαν την διάρκειαν της φοιτήσεως εις τα σχολεία».¹³⁵

Επιπρόσθετα, το σύστημα των απολυτήριων εξετάσεων στη Γαλλία γίνονταν ως εξής: διεξαγόταν στο τέλος της έκτης τάξης (της πρώτης κατά τη γαλλική σχολική ορολογία) κι έπειτα κατά την τελική δοκιμασία καταλληλότητας, η οποία διενεργούνταν κατά το τέλος της έβδομης τάξης. Γενικά, υποστηρίζονταν ο θεσμός των εξετάσεων και κρίνονταν απαραίτητος.¹³⁶

Οι Γάλλοι συχνά δε δίσταζαν να πειραματιστούν κι έτσι κάποια στιγμή ίδρυσαν τις classes pilotes όπου έκαναν σχετικές έρευνες κι αναζητήσεις χωρίς να προχωρούν στα τυφλά. Φυσικά πάντα έδιναν προτεραιότητα στη σπουδή των κλασικών γλωσσών.

Στη Σουηδία από την άλλη, η νέα μεταρρύθμιση ίδρυσε επί εννεαετούς αστικού σχολείου τριετές και σε κάποιες περιπτώσεις τετραετές ανώτερο τμήμα χωρισμένο σε τρεις κλάδους. Ο ένας κλάδος ήταν αρχαιογλωσσικός με διδασκαλία των λατινικών.

Στα σχολεία της Ανατολικής Γερμανίας στο οκταετές ενιαίο σχολείο οικοδομήθηκε ένας τετραετής ανώτερος κύκλος σπουδών, χωρισμένος σε τρεις τύπους, ο ένας εκ των οποίων αρχαιογλωσσικός, όπως και στη Σουηδία. Επίσης, διδάσκονταν τη ρωσική γλώσσα από το πέμπτο σχολικό έτος για να εξυπηρετήσουν τον κοσμοθεωρητικό προσανατολισμό τους.¹³⁷ Οι άλλοι δύο κλάδοι ήταν ο νεογλωσσικός κι ο φυσικομαθηματικός αντίστοιχα. Οι μαθητές που δε συνέχιζαν τις σπουδές τους στο τετρατάξιο ανώτερο σχολείο είτε παρέμεναν στο οκτατάξιο σχολείο

¹³⁵ Περιοδικό *Πλάτων*, τόμ. ΙΓ', 1961, σ. 189

¹³⁶ ό.π., σ. 361

¹³⁷ Περιοδικό *Πλάτων*, Έκτακτον Αυτοτελές Παράρτημα (ΙΙΙ), 1964, σ. 13

για δύο ακόμη έτη ή πήγαιναν στα επαγγελματικά σχολεία. Στα προγράμματα της δεκαετούς κι οκταετούς φοιτήσεως στα σχολεία περιλαμβάνονταν κλάδοι, κατά προτίμηση σύμφωνα με τις αρχές του σοσιαλιστικού ρεαλισμού.¹³⁸

Επιπλέον, τα λατινικά διδάσκονταν στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια κι οι κλασικές σπουδές είχαν μεγάλη αξία ήδη από το γυμνάσιο.¹³⁹ Συγκεκριμένα, στην Ολλανδία υπήρχαν πολλοί τύποι σχολείων μέσης παιδείας μερικοί εκ των οποίων ήταν τελείως πρακτικής κατευθύνσεως, ενώ υπήρχαν κι οι κλασικοί τύποι. Έτσι, κανένας περιορισμός δεν υπήρχε στην πανεπιστημιακή σταδιοδρομία. Στην ιατρική, για παράδειγμα, μπορούσε να εγγραφεί κι ο απόφοιτος πρακτικού σχολείου. Επειδή όμως υπήρχαν πολλοί λατινικοί όροι, ο υποψήφιος γιατρός όφειλε να μάθει τα λατινικά με δική του μέριμνα.¹⁴⁰

Γενικά, οι κλασικές σπουδές με λατινικά κι αρχαία ελληνικά στην Ευρώπη είχαν πολύ μεγάλη αξία και τα ευρωπαϊκά κράτη έδιναν ιδιαίτερο βάρος στη σπουδή τους, καθώς αναγνώριζαν την ανθρωπιστική και πρακτική σημασία τους.

¹³⁸ Περιοδικό *Πλάτων*, , *Εκτακτον...* ό.π., σ. 129

¹³⁹ ό.π., σ. 19

¹⁴⁰ ό.π., σ. 26

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

3.1 Η Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων

Η Εταιρία Ελλήνων Φιλολόγων ιδρύεται επίσημα το 1949, μετά από συσκέψεις μεταξύ ανώτερων στελεχών του κλάδου, κυρίως Επιθεωρητών και Συμβούλων της Μέσης Εκπαίδευσης. Η ίδρυση της εταιρίας παρουσιάζεται από τους πρωτεργάτες της ως γενικό αίτημα της φιλολογικής κοινότητας, ως «πόθος διακαής όλων των συναδέλφων»,¹⁴¹ οι οποίοι μπροστά στις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις της χώρας «έκριναν ότι πρέπει να συνενώσουν τας σκέψεις των και τας προσπάθειαι των και παραμερίζοντας πάσας του παρελθόντος τας διαιρέσεις να επιδιώξουν την συμβολήν των εις την πνευματικήν ανοικοδόμησιν του έθνους με βάσιν την εντονωτέραν μελέτην του κλασσικού και ελληνοχριστιανικού πολιτισμού και να επιζητήσουν την βελτίωσιν της ίδιας αυτών ηθικής και υλικής θέσεως εις βαθμόν ανάλογον προς το υψηλόν αυτών λειτουργήμα».¹⁴²

Από τα γραφόμενα, πάντως, του Π.Κ. Γεωργούντζου, Γενικού Επιθεωρητή της Α΄ Περιφέρειας Μέσης Εκπαίδευσης και ιδρυτικού μέλους της εταιρίας, προκύπτει ότι η ίδρυση της εταιρίας προέκυψε από την πρωτοβουλία ορισμένων φιλόλογων διορισμένων σε ανώτερες διοικητικές θέσεις. Συγκεκριμένα, ο Γεωργούντζος περιγράφει την ίδρυση της εταιρίας ως εξής: «Τούτων των σκέψεων και των τάσεων η ηχώ εξεδηλώθη εις τας Γενικάς Επιθεωρήσεις Αθηνών, όπου διασταυρώνονται οι παλμοί των εκτελεστικών οργάνων της Εκπαιδύσεως και αι κατευθύνσεις της Ανώτατης Εκπαιδευτικής Αρχής. Εις τα γραφεία των Γενικών Επιθεωρήσεων πολλάι συζητήσεις περί των εκπαιδευτικών ζητημάτων διεξήχθησαν

¹⁴¹ Πλάτων, τόμ. Α΄, 1949, σ. 104. Προφανώς η Εταιρία Ελλήνων Φιλολόγων δεν εξέφραζε τις θέσεις όλων των φιλόλογων. Είναι γνωστό από την ιστορία της εκπαίδευσης ότι υπήρχαν δυο ρεύματα, το συντηρητικό, που αποτελούσε έκφραση της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών μέλη της οποίας προχώρησαν στην ίδρυση της Εταιρίας και το προοδευτικό με βασικό εκφραστή την Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Μάλιστα ο Σύλλογος Αποφοίτων της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου προχώρησε στην έκδοση του περιοδικού «Φιλόλογος» ώστε να προωθήσει τις θέσεις του (υπέρ της μεταρρύθμισης), και το οποίο στάθηκε την περίοδο εκείνη ως αντίπαλος πόλος στις θέσεις του περιοδικού της Εταιρίας Φιλολόγων «Πλάτων». Ο «Φιλόλογος» εκδόθηκε το 1964 και στήριξε μαχητικά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του ίδιου έτους. Θεωρεί ως μεγαλύτερο επίτευγμα της μεταρρύθμισης την επίσημη νομοθέτηση της δημοτικής γλώσσας την οποία χαρακτηρίζει ως «μια υπεύθυνη, συνταγμένη και συνειδητή γλώσσα». Βλ. Αλέξης Δημαράς και Χάρης Αθανασιάδης (επιμ.), *Ελληνικά Παιδαγωγικά Περιοδικά 1831-1991* Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας, Αθήνα 2004

¹⁴² όπ., σ. 104

κατά τα τελευταία έτη και πολλαί συσκέψεις μετά διαφόρων ανωτέρων και ανωτάτων εκπαιδευτικών λειτουργιών συνεκροτήθηκαν, πλήθος δε υπομνημάτων επί των θεμάτων τούτων υπεβλήθη εις τα αρμόδια Αρχάς... Κύριοι συμπράκτορες των Γενικών Επιθεωρήσεων εις τας ενέργειας ταύτας υπήρξαν κατ' εξοχήν μεν ο Διευθυντής του Διδασκαλείου Μέσης Εκπαιδύσεως, ο εις διαρκήν επαφήν με τον στρατευόμενον Κλάδον ευρισκόμενος και κατευθύνων την επαγγελματικήν αυτού τελειοποίησιν, αλλά και πολλοί άλλαι φιλοπρόοδοι καθηγηταί και γυμνασιάρχαι και Εκπαιδευτικοί Σύμβουλοι, ιδία δε οι εκ τούτων προϋπάρχοντες Γενικοί Επιθεωρηταί και συνδεθέντες στενότερον προς τον κλάδον των φιλολόγων... Και εσπέραν τινά του Μαρτίου 1948 τέσσαρες φιλόλογοι, ο Κωνσταντίνος Γεωργούλης Διευθυντής του Διδασκαλείου Μ.Ε., Παναγιώτης Γεωργούντζος Γενικός Επιθεωρητής της Α΄ Περιφέρειας, Θεόδωρος Παπακωνσταντίνου Γυμνασιάρχης του 10^{ου} Γυμνασίου Αθηνών και Σπύρος Καραμπαγιάς καθηγητής του αυτού γυμνασίου, εις τι Αθηναϊκόν κέντρον έθεσαν υπ' όψιν του Καθηγητού του Πανεπιστημίου και Ακαδημαϊκού κ. Χαρίτωνος Χαριτωνίδου τας σκέψεις και την πρόθεσίν των προς ίδρυσιν της Εταιρείας και τον παρακάλεσαν να αναλάβη την ηγεσίαν της κινήσεως ταύτης. Ο σεβαστός Διδάσκαλος συνεφώνησεν απολύτως και εδέχθη ασμένως να τεθή επί κεφαλής της προσπαθείας, ανετέθει δε ευθύς εις τον κ. Θ. Παπακωνσταντίνου να καταρτίσει σχέδιον του καταστατικού. Την 13^{ην} Απριλίου 1948, ημέραν Τρίτην, εις τα γραφεία της ΙΓ΄ Περιφέρειας συνήλθον δέκα τρεις εκ των ιδρυτών και συνεζήτησαν επί του καταστατικού, την επομένην δε το σύνολον των 21 ιδρυτών συνεφώνησαν επί της διατυπώσεως αυτού και της υποβολής του. Το καταστατικόν συζητηθέν κατά Μάϊον υπό του Πρωτοδικείου ενεκρίθη την 16 Ιουνίου δια της υ/α 4819 αποφάσεώς του, κατεχωρίσθη δε την 10 Σεπτεμβρίου 1948 εις το βιβλίον ανεγνωρισμένων Σωματείων υ/α 6412. Η Νομαρχία Αττικής προέβη εις την αναγνώρισιν του Σωματείου δια του υ/α 40098 Φ3/385/11-11-1948 εγγράφου της».¹⁴³

Σύμφωνα με τον Γεωργούντζο, τα νέα της ίδρυσης της εταιρείας χαροποίησαν ιδιαίτερα τους φιλολόγους σε επαρχία κι Αθήνα και μέχρι τα μέσα Φεβρουαρίου είχαν ήδη εγγραφεί 700 μέλη.¹⁴⁴ Η πρώτη Γενική Συνέλευση πραγματοποιήθηκε στις 23 Ιανουαρίου 1949 με την παρουσία 100 μελών.¹⁴⁵ Αφού έγινε ο χρηματικός

¹⁴³ Πλάτων, τόμ. Α΄, 1949, σ. 104-105

¹⁴⁴ ό.π., σ. 105

¹⁴⁵ ό.π.

απολογισμός,¹⁴⁶ ξεκίνησε έπειτα η διαδικασία εκλογής των πρώτων οριστικών Συμβουλίων, Διοικητικού και Πειθαρχικού.¹⁴⁷ Τα μέλη του Α΄ Διοικητικού Συμβουλίου ήταν τα εξής:

- Χαριτωνίδης Χαρίτων, Καθηγητής Παν/μίου, Ακαδημαϊκός (1871-1954).¹⁴⁸
- Γεωργούλης Κωνσταντίνος. Φιλολόγος, φιλόσοφος και παιδαγωγός (Καλαμάτα 1894 - Αθήνα 1968).¹⁴⁹
- Γεωργούντζος Παναγιώτης, Γενικός Επιθεωρητής Μ.Ε.
- Αναγνωστόπουλος Κωνσταντίνος, Καθηγητής Παν/μίου.
- Βουρβέρης Κωνσταντίνος, Καθηγητής Παν/μίου.
- Λάγιος Ηλίας, Εκπ/κός Σύμβουλος.
- Κουρμούλης Γεώργιος, Υφηγητής Παν/μίου.
- Φραγκίσκος Ζαφείριος, Γυμνασιάρχης.
- Ξανάλατος Διογένης, Γυμνασιάρχης.
- Παπαγιαννόπουλος Ιωάννης, Γυμνασιάρχης.
- Βρυχέας Μιχαήλ, Υποδιευθυντής Γυμνασίου.
- Τσούφης Αναστάσιος, Γυμνασιάρχης.

Ως σκοπός ίδρυσης της Εταιρίας Ελλήνων Φιλολόγων περιγράφονται στο καταστατικό της τα εξής: «1ον) Η ενίσχυσις των κλασσικών σπουδών δια της αναπτύξεως και διαδόσεως των ανθρωπιστικών γραμμάτων. 2ον) Η παρακολούθησις και μελέτη των πνευματικών της χώρας ζητημάτων των εχόντων σχέσιν με την κλασσικήν φιλολογίαν και ανθρωπιστικήν μόρφωσιν. 3ον) Η διαφώτισις των αρμοδίων επί παιδευτικών ζητημάτων και 4ον) Η εξίψωσις του κλάδου των Φιλολόγων και η βελτίωσις της θέσεως αυτού».¹⁵⁰ Οι παραπάνω σκοποί δηλώνεται στο καταστατικό

¹⁴⁶ Πλάτων, τόμ. Α΄, ό.π., σ. 105

¹⁴⁷ ό.π., σ. 107

¹⁴⁸ <http://pandektis.ekt.gr/dspace/handle/10442/63468>

¹⁴⁹ Ο Κωνσταντίνος Γεωργούλης είναι ο κύριος εκφραστής των θέσεων του περιοδικού και μπορεί να θεωρηθεί ως ένας από τους πρωταγωνιστές την συντηρητικής ιδεολογίας. Μάλιστα, τις θέσεις του για την μεταρρύθμιση του 1964 τις εξέφραζε και μέσα από άρθρα του στην εφημερίδα *Καθημερινή* και με ύφος πολύ πιο επιθετικό από ότι στο περιοδικό. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο Γεωργούλης μέχρι περίπου το 1930 ήταν υποστηρικτής την δημοτικής και των προοδευτικών ιδεών. Μετά την περίοδο 1930–33, όπου σπουδάζει στη Γερμανία, επιστρέφει στην Ελλάδα, έχοντας αλλάξει τις ιδέες του για την γλώσσα και τον προσανατολισμό της εκπαίδευσης. Ο Γεωργούλης υπηρέτησε στην εκπαίδευση από το 1915 μέχρι το 1963 και μάλιστα το 1941 διορίστηκε Διευθυντής του διδασκαλείου Μέσης Εκπαίδευσης. Το 1952 διορίστηκε από τον Αλ. Παπάγο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας παραμένοντας στη θέση αυτή πέντε χρόνια. Για τον Κωνσταντίνο Γεωργούλη του περιοδικό Πλάτων έχει ένα εκτενές αφιέρωμα στο έργο του και στη ζωή του στον τόμο του 1968 ως φόρο τιμής (για το λόγο αυτό δεν θα πρέπει να θεωρείται αντικειμενικό).

¹⁵⁰ Πλάτων, τόμ. Α΄, ό.π., σ. 114

ότι θα εξυπηρετηθούν μέσα από διαλέξεις, δημοσιεύσεις, την έκδοση περιοδικού, επιστημονικές συζητήσεις, υπομνήματα, εκδρομές σε αρχαιολογικούς και ιστορικούς τόπους, καθώς και παντός άλλου νόμιμου μέσου. Όσον αφορά τους σκοπούς ίδρυσης της εταιρίας, όπως παρουσιάζονται επίσημα, παρατηρούμε ότι αφορούν τόσο τη διάδοση και προαγωγή των ανθρωπιστικών γραμμάτων όσο και την παρέμβαση σε ζητήματα εκπαιδευτικής πολιτικής γενικά και επί του κλάδου των φιλολόγων συγκεκριμένα. Η Εταιρία Ελλήνων Φιλολόγων, δηλαδή, συγκροτείται όχι μόνο με σκοπό να υπηρετήσει την αποκατάσταση και την προαγωγή της σχέσης του «έθνους» με το «παρελθόν» του, αλλά και ως σωματείο εκπαιδευτικών που προστατεύει και προάγει τα συντεχνιακά συμφέροντα του κλάδου καθώς και της εκπαίδευσης ευρύτερα. Ποιος είναι, όμως, ο ιδεολογικός προσανατολισμός αυτού του επιστημονικού σωματείου, όπως προκύπτει από το επίσημο όργανο του, το περιοδικό Πλάτων;

Ως βασικός λόγος ίδρυσης της Εταιρίας Ελλήνων Φιλολόγων παρουσιάζεται ήδη στο πρώτο τεύχος του περιοδικού «η ουχί ευχάριστος διαπίστωσις της ολοκληρωτικής παραμελήσεως εις την χώραν μας των σπουδών των αναφερομένων εις τα Ελληνικά και Λατινικά γράμματα».¹⁵¹ Η παραμέληση αυτή των «ελληνικών και λατινικών γραμμάτων» θεωρείται ότι αποτελεί ύψιστο κίνδυνο για τη χώρα, καθώς συνδέεται με την «κατά τας τελευταίας δεκαετίας χαλάρωσιν εν τη χώρα μας των υπερχρονικών εκείνων δεσμών... [που] διασφαλίζουν την συνέχειαν της ιστορικής και πνευματικής ζωής του Έθνους».¹⁵² Μάλιστα, η χαλάρωση των δεσμών με το παρελθόν παρουσιάζεται ως εξήγηση των κοινωνικών αναταραχών των προηγούμενων δεκαετιών, οι οποίες θεωρούνται ανάλογο του μεγάλου λοιμού του Πελοποννησιακού Πολέμου. Οι αντίθετες στην συνέχεια του ελληνικού έθνους απόψεις των προηγούμενων δεκαετιών, δηλαδή οι προοδευτικές και οι κομμουνιστικές ιδέες του μεσοπολέμου, και οι θιασώτες τους, που δεν ονομάζονται ρητά, αλλά υπονοούνται, περιγράφονται ως «σκοτειναί δυνάμεις απανθρωπίας και μισολογίας», οι οποίες «εχθρεύονται θανάσιμα το φως και τον λόγον»,¹⁵³ με τα οποία ταυτίζεται το αρχαίο ελληνικό πνεύμα.

Η ίδρυση, λοιπόν, της Εταιρίας Ελλήνων Φιλολόγων, συμπίπτει –όχι τυχαία– με την κατάπνιξη του κομμουνιστικού κινήματος και γενικότερα των προοδευτικών

¹⁵¹ Πλάτων, τόμ. Α', 1949, σ. 3

¹⁵² ό.π.

¹⁵³ ό.π.

και δημοκρατικών αιτημάτων που είχαν αποτελέσει αντικείμενο διεκδίκησης τις προηγούμενες δεκαετίες και μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονταν και το αίτημα για ένα δημοκρατικότερο σχολείο, που προωθεί τη διδασκαλία και τη χρήση της δημοτικής γλώσσας και προάγει την ολόπλευρη καλλιέργεια των μαθητών/τριών, καθώς και μια στενότερη σύνδεση της εκπαίδευσης με τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας. Ο Π.Κ. Γεωργούντζος, ιδρυτικό μέλος της Εταιρίας Ελλήνων Φιλολόγων, δηλώνει έμμεσα τον αντιδραστικό χαρακτήρα της ίδρυσης της Εταιρίας, αναφέροντας ότι «ατυχώς η συνένωση των φιλολόγων μας δεν επετέλει ευχερές εγχείρημα παλαιότερον, ιδία λόγω της συγχύσεως και της καχυποψίας της επικρατούσης εις την Εκπαίδευσιν, καθώς επίσης και εις πάσας τας εκδηλώσεις του πνευματικού βίου της Χώρας μας, κατ' επίδρασιν των πολιτικών ανατροπών και ανωμαλιών της τελευταίας τριακονταετίας. Η εις τον ολέθριον σημερινόν συμμοριακόν αγώνα, τον απειλούντα αυτήν την ύπαρξιν του Έθνους μας, εκβαλούσα περίοδος των παλαιότερων τούτων πολιτικών ανατροπών κατέδειξε πλέον σαφώς εις πάντας τους φιλολόγους το σφαλερόν του συνηρημένου προς τας ανατροπάς αυτάς εκπαιδευτικού μοντερνισμού...».¹⁵⁴

Ο λόγος για την ίδρυση της Εταιρίας Ελλήνων Φιλολόγων είναι ακριβώς να αποτελέσει ένα ανάχωμα στις «σκοτεινές» δυνάμεις των προηγούμενων ετών μέσω της παλινόρθωσης της εθνικιστικής ιδεολογίας, που στο βασικό της πυρήνα έχει την ιδέα της συνέχειας του έθνους και την ιδέα της αναμφισβήτητης αξίας του αρχαίας ελληνικής παιδείας. Κάθε παρέκκλιση από το ελληνικό ανθρωπιστικό ιδεώδες ταυτίζεται με το σκοταδισμό και τη βαρβαρότητα. Όπως ρητά αναφέρεται, «η συναίσθησις της τραγικής αυτής κρίσεως [δηλ. της λησμόνησης του «ένδοξου παρελθόντος»] παρακινεί σήμερον τους Έλληνας φιλολόγους να καταβάλουν όλας των τας δυνάμεις δια να καταστήσουν περισσότερον σταθερούς και συνειδητούς τους δεσμούς οι οποίοι συνδέουν το έθνος με την ιστορικήν και πνευματικήν κληρονομίαν της αρχαιότητος... μόνο η επάνοδος εις το ελληνικόν ιδεώδες της παιδείας θα αποσοβήσει καταστροφάς, αι οποίαι θα εκπηγάσουν από το απειλητικόν κύμα της μισολογίας, της απαίδευσίας και της απανθρωπίας».¹⁵⁵

Με άλλα λόγια, διαπιστώνεται ότι η Εταιρία Ελλήνων Φιλολόγων αποτελεί ένα όργανο του συντηρητικού κύκλου των εκπαιδευτικών της Μέσης Εκπαίδευσης. Πρόκειται για θιασώτες της κλασικής-εθνοκεντρικής-χριστιανικής παιδείας και

¹⁵⁴ Πλάτων, τόμ. Α', 1949, σ. 103

¹⁵⁵ ό.π., σ. 4

υπέρμαχους της καθαρεύουσας, οι οποίοι αντιτίθενται στους προοδευτικούς και τους δημοτικιστές και προσπαθούν να οργανωθούν ως αντίπαλος πόλος στον προοδευτικό κύκλο της εποχής. Επίσης, όπως θα φανεί καλύτερα παρακάτω, επιχειρούν να προασπίσουν το κύρος του επαγγέλματος τους και να διαφυλάξουν τα επαγγελματικά-συντεχνιακά δικαιώματά τους, τα οποία βλέπουν να βάλονται από τα προοδευτικά μέτρα των μεταρρυθμίσεων και την ανάπτυξη της τεχνολογικής εκπαίδευσης. Προφανώς δεν αντιπροσωπεύουν το σύνολο των φιλολόγων αν και συχνά παρουσιάζονται να μιλούν εκ μέρους όλων.

3.2 Το περιοδικό *Πλάτων*

Στο καταστατικό της ίδρυσης της Εταιρίας Ελλήνων Φιλολόγων αναφέρεται ρητά ότι βασικό μέσο για την επίτευξη των σκοπών της εταιρίας θα ήταν η εκδόση «περιοδικού εντύπου οργάνου»¹⁵⁶. Έτσι, ήδη το 1949 κυκλοφορεί το πρώτο τεύχος του επίσημου οργάνου της εταιρίας, του περιοδικού «Πλάτων».

Η επιλογή του ονόματος του περιοδικού δεν είναι τυχαία. Πρώτον, πρόκειται για ευθεία αναφορά στο φιλόσοφο Πλάτωνα, που έζησε και δίδαξε στην αρχαία Αθήνα. Ο Πλάτωνας, σύμφωνα με τους συντάκτες του περιοδικού, θεμελίωσε «την ιδέαν της παιδείας»¹⁵⁷ και τη συνέδεσε «με την φιλίαν προς τον λόγον»,¹⁵⁸ δηλαδή τη «φιλολογία». Η αναφορά, δηλαδή, στον Πλάτωνα σχετίζεται τόσο με την εισαγωγή και τον ορισμό από μέρους του της έννοιας της *φιλολογίας*, όσο και με τις απόψεις του για την αξία της παιδείας και το ανθρωπιστικό του πρόταγμα. Όπως αναφέρεται συγκεκριμένα, «η διαμνημόνευσις του ονόματος του μεγάλου φιλοσόφου δεν είναι εκδήλωσις μόνον τιμής οφειλομένης εις εκείνον όστις πρώτος έθεσεν εις την παγκόσμιαν χρήν τον όρον φιλόλογος και φιλολογία, προαναγγείλας προφητικώς και τα εκ της μισολογίας προκύπτοντα ολέθρια επακολουθήματα. Εξελέγη προσέτι δια να αποτελή διαρκή παρόρμησιν παροτρύνουσαν όλους μας να κατευθύνωμεν τα μάτια της ψυχής μας προς τα ύψη της πνευματικότητας και αρετής εις τα οποία η διδασκαλία του δύναται να ανυψώση τον άνθρωπον».¹⁵⁹ Η φιλολογία μάλιστα θεωρείται ότι αντλεί το κύρος της από την «παιδευτική» αξία της δίπλα στη

¹⁵⁶ Πλάτων, τόμ. Α', 1949, σ. 114

¹⁵⁷ ό.π., σ. 4

¹⁵⁸ ό.π.

¹⁵⁹ ό.π., σ. 4-5

φιλοσοφία, την οποία πρώτος αναγνώρισε ο Πλάτωνας: «Έχει την επίγνωσιν σήμερον η φιλολογική επιστήμη, ότι είναι η κατ' εξοχήν παιδευτική επιστήμη και ότι ο φιλόλογος ανήρ ίσταται παραπλεύρως του φιλοσόφου, όπως μας έχει διδάξει ο Πλάτων εις την Πολιτείαν του...».¹⁶⁰

Δεύτερον το όνομα του περιοδικού παραπέμπει στο παλαιότερο περιοδικό «Πλάτων» του Ελληνικού Διδασκαλικού Συλλόγου.¹⁶¹ Πρόκειται για ένα έντυπο, το οποίο άρχισε να εκδίδεται στα τέλη του 19ου αιώνα «ίνα χρησιμεύση ως όργανον πνευματικής κοινωνίας των μελών αυτού και παντός λογίου διαφερομένου περί της του Ελληνικού Έθνους αγωγής και Παιδείας».¹⁶² Το περιοδικό της Εταιρίας Ελλήνων Φιλολόγων λαμβάνει το ίδιο όνομα, και αφήνει να εννοηθεί ότι θα ακολουθήσει τον αντίστοιχο προσανατολισμό με το παλαιότερο αυτό περιοδικό, όπως διακηρύσσεται και στο πρώτο τεύχος του: «Ο τίτλος του περισπούδαστου τούτου Περιοδικού εδόθη και εις το παρόν της Εταιρίας Ελλήνων Φιλολόγων Περιοδικόν. Έχομεν δε δι' ελπίδος ότι τούτο θα εξακολουθήση τον ευγενή αγώνα της τε προόδου και αναπτύξεως του πνεύματος, ον τοσούτως προθύμως ανέλαβεν η νεοσύστατος Εταιρία».¹⁶³ Ωστόσο, το *Πλάτων* του Ελληνικού Διδασκαλικού Συλλόγου απέχει πολύ από την συντηρητική ιδεολογία του Πλάτωνα της Εταιρίας Ελλήνων Φιλολόγων. Είναι ένα ιδιαίτερος προοδευτικό, για την εποχή του, περιοδικό και μάλιστα υποστηρίζει σταθερά την δημοτική γλώσσα. Φαίνεται ότι για λόγους κύρους οι συντάκτες του νέου Πλάτωνα προβάλλουν το περιοδικό ως συνέχεια του παλαιότερου ομότιτλου περιοδικού του Διδασκαλικού Ομίλου και εντέχνως αποσιωπούν στο άρθρο τους τις ιδεολογικές διαφορές που χωρίζουν τα δύο περιοδικά. Το νέο περιοδικό Πλάτων παρουσιάζεται, λοιπόν, ότι αποτελεί μια σαφή απόπειρα αποκατάστασης μιας επιθυμητής από το συντηρητικό εκπαιδευτικό ρεύμα συνέχειας της κλασικής εθνικιστικής παιδείας, την οποία το προοδευτικό

¹⁶⁰ Πλάτων, τόμ. Α', 1949, σ. 5

¹⁶¹ Ο Ελληνικός Διδασκαλικός Σύλλογος, με έδρα την Αθήνα, ιδρύθηκε στις 25 Μαρτίου 1873. Όργανό του αποτέλεσε το περιοδικό *Πλάτων* που εκδόθηκε ανάμεσα στα χρόνια 1878 – 1890. Οι θέσεις του περιοδικού μπορούν να χαρακτηριστούν ιδιαίτερα προοδευτικές για την εποχή του. Το περιοδικό υποστηρίζει έναν ευρωπαϊκό προσανατολισμό της εκπαίδευσης, επιδιώκει ελεύθερη εκπαίδευση για όλα τα κοινωνικά στρώματα και μια ανθρωπιστική παιδαγωγική, αυτόνομη από την πολιτεία και κυρίως την εκκλησία. Τέλος, ιδιαίτερη βαρύτητα έδωσε στην εκπαίδευση, επιμόρφωση και υλική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών και στήριξε τον θεσμό των διδασκαλείων. Βλ. Αλέξης Δημαράς και Χάρης Αθανασιάδης (επιμ.), *ό.π.*, σ. 382 – 383. και Δαβίδ Αντωνίου, *Διαδρομές και στάσεις στη Νεοελληνική Εκπαίδευση: 19^{ος} – 20^{ος} αι.*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2008.

¹⁶² Πλάτων, τόμ. Α', 1949, σ. 108

¹⁶³ *ό.π.*

εκπαιδευτικό κίνημα του δημοτικισμού φαίνεται ότι απείλησε σοβαρά κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου.

Είναι χαρακτηριστικό ότι το νέο Πλάτων παρουσιάζεται ως «επιστημονικόν σύγγραμμα»,¹⁶⁴ που έχει ως σκοπό την καταπολέμηση της «νέας» κατάστασης που διαπιστώνεται από τους συντάκτες του περιοδικού ότι επικρατεί τα τελευταία χρόνια στη χώρα. Η νέα αυτή κατάσταση περιγράφεται ως εξής: «η σημειωθήσα κατά τους τελευταίους χρόνους εις την χώραν πτώσις της στάθμης του πατροπαράδοτου ανθρωπιστικού πνεύματος, η απειλή της επικρατήσεως της θηριώδους βαρβαρότητος, η υποτίμησις της αξίας της ανθρώπινης ζωής και η γενική πνευματική αρρυθμία και σύγχυσις η σημειουμένη εις όλους τους τομείς της ζωής μας».¹⁶⁵ Μάλιστα, η νέα αυτή, «θλιβερά»,¹⁶⁶ κατάσταση αποδίδεται «εις την απομάκρυνσιν μας από το πνεύμα της Ελληνικής Παιδείας και της παραδόσεως», ενώ υποστηρίζεται ότι «η αληθινή Παιδεία», η οποία προτείνεται ως η μοναδική και ιδανική λύση για τη διόρθωση των δεινών που προέρχονται από την υποτίμησή της, «δύναται να οικοδομηθή μόνον επί της πατροπαράδοτου Χριστιανικής πίστεως και επί της ελληνικής φιλολογίας, ήτις μόνη είναι ικανή να δώση το περιεχόμενον και την βάσιν, εφ' ης θα στηριχθή πάσα παιδευτική προσπάθεια».¹⁶⁷

Η επίκληση στην ανάγκη για επιστροφή και εντρύφηση στην αρχαιοελληνική και τη χριστιανική παράδοση ορίζει και το περιεχόμενο του περιοδικού Πλάτων. Έτσι, στο πρώτο τεύχος του περιοδικού διατυπώνεται η πρόθεση το περιεχόμενο του να είναι κυρίως «πρωτότυποι επιστημονικαί εργασίαι σχέσιν έχουσαι με τα ελληνικά και λατινικά γράμματα». Επιπλέον στόχος ήταν η «επισκόπησις της κινήσεως της σημειουμένης εις την χώραν μας και εις την αλλοδαπήν της σχετικής με την καλλιέργειαν της φιλολογικής επιστήμης» και μάλιστα θα αποδίδονταν «ιδιαιτέρα προσοχή δια την παρακολούθησιν της προσπαθείας, ήτις σήμερον συντελείται εις τας πεπολιτισμένα Έθνη προς αναγέννησιν της Παιδείας δια της στροφής προς την μελέτην των κλασσικών γραμμάτων».¹⁶⁸

Μια πρώτη ανάγνωση του υλικού των τευχών του περιοδικού μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο χαρακτήρας του περιοδικού δεν είναι απλώς προσανατολισμένος στην κλασική γραμματεία, αλλά και προσανατολισμένος στον αρχαιοελληνικό

¹⁶⁴ Πλάτων, τόμ. Α', 1949, σ. 111

¹⁶⁵ ό.π., σ. 110

¹⁶⁶ ό.π.

¹⁶⁷ ό.π.

¹⁶⁸ ό.π., σ. 111

πολιτισμό. Συγκεκριμένα, η συντριπτική πλειονότητα των άρθρων αφορά την ανάλυση κειμένων της κλασικής γραμματείας ·ενδεικτικά: «Συμβολή εις την αποκατάστασιν του κειμένου των Αριστοτελικών συγγραμμάτων»/1949 (Α΄ τόμος), «Ανάλυση Φαίδωνος και Κρίτωνος»/1960 (ΙΒ΄τόμος), «Ερμηνεία χωρίων των Ιστοριών του Θουκυδίδου»/1963 (ΙΕ΄ τόμος), «Η φύσις του επεικούς παρ' Αριστοτέλει»/1967και γλωσσολογικά ζητήματα σχετικά με την αρχαία ελληνική γλώσσα και την καθαρεύουσα «Τα εις -αρχης, - αρχος σύνθετα εν τη αρχαία Ελληνική γλώσσα»/1949 (Α΄τόμος), «Κρητομυκηναϊκά (Συνδυασμοί συλλαβών - Δισύλλαβοι λέξεις)»/1957 (Θ΄ τόμος), «Περιπτώσεις τινές δασύτητος προφοράς φωνηέντων και συμφώνων κατά τους χρόνους του Κικέρωνος»/1967 (ΙΘ΄τόμος). Επίσης, ένα μεγάλο μέρος της αρθρογραφίας αφορά τη φιλοσοφία, την επιστήμη και την πολιτική και στρατιωτική ιστορία στον αρχαίο ελλαδικό χώρο (ενδεικτικά: «Περί του Φιλοσόφου Σωκράτους»/1957 (Θ΄ τόμος), «Ο Αριστοτέλης ως φιλόσοφος και παιδαγωγός»/1964 (ΙΣΤ΄ τόμος), «Τετραγωνικά Ρίζαι - Γεωμετρία και Αρχιμήδης»/1959 (ΙΑ΄ τόμος), «Ιατρικά προσωκρατικών φιλοσόφων»/1963 (ΙΕ΄ τόμος), «Η οργάνωσις των Αθηναϊκών κομμάτων»/1957 (Θ΄ τόμος), «Περί τον αγώνα των Θερμοπυλών»/1957 (Θ΄ τόμος). Τέλος, στο περιοδικό περιέχονται και κάποιες μεταφράσεις άρθρων ξένων συγγραφέων, που προσανατολίζονται σε παρόμοια με την παραπάνω θεματολογία «Griechische Nomina auf dem Gebiete der Schweiz»/1959 (ΙΑ΄ τόμος), «Perikles»/1966 (ΙΗ΄ τόμος) , «The meaning of “ο λόγος της ουσίας” in categories Ia 1-2,7»/1967 (ΙΘ΄ τόμος).

Επειδή, όμως, στην παρούσα εργασία δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην επιδιώξεις της Εταιρίας Ελλήνων Φιλολόγων για παρέμβαση στην εκπαιδευτική πολιτική της εποχής, αξιοποιήθηκε εκείνη η αρθρογραφία του περιοδικού «Πλάτων», που εξέφραζε ευθέως τις απόψεις των συντακτών για τις εκπαιδευτικές εξελίξεις. Έτσι, αξιοποιήθηκαν οι διακηρύξεις και το καταστατικό ίδρυσης της Εταιρίας Ελλήνων Φιλολόγων, που βρίσκονται στο πρώτο τεύχος, καθώς και οι μόνιμες στήλες «Από τη ζωή και την κίνηση», «Η κίνηση της Εταιρίας Φιλολόγων» και κάποια μικρότερου μεγέθους άρθρα που τις περισσότερες φορές έχουν τον τίτλο «Εκπαιδευτικές Ειδήσεις» και αφορούν τις εκπαιδευτικές εξελίξεις της επικαιρότητας.

3.3.1 Η άποψη του περιοδικού για τον εθνικό ρόλο των φιλολόγων

Ο ρόλος των φιλολόγων θεωρείται από τους αρθρογράφους του περιοδικού «Πλάτων» ιδιαίτερα σημαντικός τόσο για την εκπαίδευση όσο και για την ευρύτερη κοινωνική ζωή, καθώς το ανθρωπιστικό ιδεώδες της κλασικής παιδείας περιγράφεται ως η βάση για μια ιδανική κοινωνία και την παιδεία της. Όπως επισημάνθηκε και παραπάνω, ο επαναπροσανατολισμός και η εμμονή στο αρχαιοελληνικό πνεύμα και στο ελληνοχριστιανικό ιδεώδες θεωρούνται η ενδεδειγμένη λύση για την αναγκαία κοινωνική εξομάλυνση μετά τις περιγραφόμενες ως καταστροφικές για το έθνος συνέπειες του κομμουνιστικού αντάρτικου, αλλά και των προγενέστερων κομμουνιστικών και προοδευτικών διεκδικήσεων του μεσοπολέμου.¹⁶⁹

Ο ρόλος των φιλολόγων ως φορέων της σχετικής «κλασικής παιδείας» δεν μπορεί παρά να τοποθετείται στο κέντρο της απόπειρας αποκατάστασης του παλιού ελληνικού «εθνικού» ιδεώδους, αφού «η αληθινή Παιδεία δύναται να οικοδομηθή μόνο επί της πατροπαραδότου Χριστιανικής πίστεως και επί της ελληνικής φιλολογίας».¹⁷⁰ Μάλιστα, η αποστολή των φιλολόγων υπερβαίνει μία «θετικιστική» προσέγγιση και διδασκαλία των κλασικών γραμμάτων· αντίθετα, ανυψώνεται σε μια αποστολή «γαλούχησης» του έθνους στην κλασικό πνεύμα, το οποίο δε συνίσταται σε «μία έτοιμη αρχαία λογοτεχνία», αλλά σε ένα «ζωντανό», «αιωνίως μεταβαλλόμενο πνεύμα».¹⁷¹ Έτσι, διακηρύσσεται ότι «οι Έλληνες φιλόλογοι γνωρίζουν καλώς ότι η αποστολή των δεν έγκειται εις την καλλιέργειαν μιας αψύχου και τυπολογικής αρχαιογνωσίας... ο προορισμός του φιλολόγου είναι να διανοίξη την επίπονον οδόν, δια να πορευθεί επάνω εις αυτήν εκείνος ο οποίος θέλει να αναβαπτίση την ψυχήν του εις τανάματα της Ελληνικής παιδείας».¹⁷²

Εκτός, όμως, από την άμεση σχέση των φιλολόγων με τα φιλολογικά και ανθρωπιστικά μαθήματα, τα οποία διδάσκουν και τα οποία οφείλουν κατά την άποψη του περιοδικού να αποτελούν τη βάση της παιδείας, ο ρόλος τους περιγράφεται ως ευρύτερα σημαντικός για την εκπαίδευση. Ο λόγος είναι ότι η ανθρωπιστική παιδεία τοποθετείται ακριβώς στη βάση της εκπαίδευσης, ακόμη και της θετικής και

¹⁶⁹ *Πλάτων*, τόμ. Α', 1949, σ. 110

¹⁷⁰ *ό.π.*, σ. 110

¹⁷¹ *Πλάτων*, τόμ. Β', 1950, σ. 154

¹⁷² *Πλάτων*, τόμ. Α', 1949, σ. 5

τεχνολογικής εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τους συντάκτες του «Πλάτων», οι φιλόλογοι έχουν πολλά να προσφέρουν για την εδραίωση μιας «ανθρωπιστικής» κατεύθυνσης των θετικών και τεχνολογικών επιστημών. Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι «δεν περιορίζουν τας φιλοδοξίας των οι Έλληνες φιλόλογοι εις την αναζωπύρωσιν των ανθρωπιστικών σπουδών, αλλά θα φιλοτιμηθούν να καταστήσουν εις όλους συνειδητήν την αξίαν των συναφών με την αρχαιότητα μελετών... η ελληνική αρχαιογνωσία δεν αντιστρατεύεται προς το επιστημονικόν πνεύμα, ουδέ έρχεται να παρεμβάλη εμπόδια εις την ανάπτυξιν της τεχνικής και του επαγγελματισμού».¹⁷³

Ο ρόλος των φιλολόγων στα κλασικά γυμνάσια θεωρείτο πολύ συγκεκριμένος, πρωτεύων και κυρίαρχος. Καθώς «η κληρονομία της εποχής της Αναγέννησης» αποτελούσε για το περιοδικό «κληρονομία γενικώς της κατανοήσεως της Ζωής»,¹⁷⁴ οι φιλόλογοι είχαν υποχρέωση να μεταδίδουν τις γνώσεις του παρελθόντος για το μέλλον στους άλλους και πρώτα απ' όλα στους εφήβους. Μάλιστα, στο περιοδικό υποστηρίζεται η άποψη ότι η εφηβεία συνδέεται με την πραγματική φιλολογία με έναν αιώνιο δεσμό αγάπης,¹⁷⁵ που οι φιλόλογοι είχαν υποχρέωση να διαφυλάξουν. Ωστόσο, διατυπώνεται ο φόβος ότι ο δεσμός αυτός θα μπορούσε να επηρεαστεί από τους λεγόμενους «συγχρονιστές», τους οπαδούς δηλαδή του εκσυγχρονισμού της διδασκόμενης γνώσης, οι οποίοι παρουσιάζονται να έχουν την απαίτηση να «εισαγάγουν τα παιδιά εις την τελευταίαν φάσιν των περί της διάσπασεως του ατόμου τεχνικών λεπτομερειών και εις τα πλέον επίκαιρα δόγματα της ψυχανάλυσεως και των μοντέρνων αισθητικών θεωριών».¹⁷⁶ Το αποτέλεσμα, υποστηρίζεται, θα ήταν να φλυαρούν οι νέοι για θεωρίες αισθητικής και ψυχανάλυσης και τελικά να μην είναι σε θέση να κατανοήσουν ένα απλό κείμενο.¹⁷⁷

Προκύπτει, λοιπόν, ότι μέσω του περιοδικού αποπειράται μια εξιδανίκευση της αξίας των κλασικών σπουδών (και μάλιστα, υπό μια συγκεκριμένη - εθνοκεντρική - προσέγγιση) αλλά και των φορέων και διαμεσολαβητών τους στη νέα γενιά. Μέσα από αυτή την απόπειρα επιβολής της αντίληψης για τη σπουδαιότητα της αξίας των κλασικών σπουδών και του ρόλου των φιλολόγων στην εκπαίδευση και την κοινωνία επιχειρείται ταυτόχρονα και η εδραίωση του κύρους του φιλολογικού επαγγέλματος. Το κύρος, όμως, των φιλολόγων δεν αποτελεί για το «Πλάτων» μια

¹⁷³ Πλάτων, τόμ. Α', 1949, σ. 7

¹⁷⁴ Πλάτων, τόμ. Β', 1950, σ. 154

¹⁷⁵ ό.π., σ. 155

¹⁷⁶ ό.π., σ. 170

¹⁷⁷ ό.π., σ. 170

αξία *per se*, αλλά συνδέεται και με τα επαγγελματικά δικαιώματα και προνόμια του κλάδου τους.

Στο υπόμνημα της Εταιρίας Ελλήνων Φιλολόγων προς τον υπουργό Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας της 3ης Ιουνίου 1949 ορίζεται σαφώς πως εκτός από την αναζωπύρωση των ανθρωπιστικών σπουδών στην Ελλάδα, βασικός σκοπός ίδρυσης της εταιρίας είναι «η βελτίωσις από πάσης απόψεως της θέσεως εν τη κοινωνική και πολιτειακή ιεραρχία των Ελλήνων φιλολόγων».¹⁷⁸ Στο συγκεκριμένο υπόμνημα η Εταιρία Ελλήνων Φιλολόγων κατηγορεί την πολιτεία ότι όχι μόνο παραμέλησε την εκπαίδευση, αλλά και ότι «δεν επέδειξε την πρέπουσαν στοργήν διά τους εκπαιδευτικούς λειτουργούς της Μέσης Εκπαιδεύσεως».¹⁷⁹ Καταγγέλλει τους χαμηλούς μισθούς των φιλολόγων και την υποβάθμιση του κλάδου τους στην κρατική ιεραρχία, καθώς και την εξαίρεσή τους από τα επιδόματα των υψηλόβαθμων κρατικών υπαλλήλων και τον παραγκωνισμό τους από νέες επιστημονικές ειδικότητες που τυγχάνουν μεγαλύτερης εύνοιας στην κρατική μηχανή.¹⁸⁰

Όμως, τα παραπάνω συντεχνιακά ζητήματα τίθενται από τους αρθρογράφους του «Πλάτων» υπό το αίτημα για βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης, η οποία πάντοτε εννοείται ως επικεντρωμένη στις ανθρωπιστικές κλασικές σπουδές. Έτσι, τα αιτήματα της εταιρίας από τη μια, εστιάζουν στην εξίσωση της υπαλληλικής βαθμίδας των φιλολόγων με εκείνη των ανώτερων κρατικών υπαλλήλων της δικαιοσύνης, στην επέκταση των επιδομάτων και υπερωριών των τεχνικών κλάδων και στον κλάδο των φιλολόγων καθώς και σε γενικότερα αιτήματα για τη βελτίωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας, όπως κάλυψη των οργανικών κενών με διορισμούς, μέρμινα για την κατασκευή και τον εξοπλισμό των σχολείων και ταυτόχρονα αύξηση των ετών φοίτησης στη Μέση Εκπαίδευση, αλλά και μείωση του αριθμού των μαθητών μέσω της απόσυρσης χαριστικών διατάξεων σχετικά με την εγγραφή και τη φοίτηση.¹⁸¹ Από την άλλη, διεκδικείται η ενίσχυση της θέσης των φιλολόγων και του αντικειμένου τους στην εκπαίδευση, καθώς τίθεται το αίτημα για αποκατάσταση «της απολύτου προτεραιότητος των φιλολόγων εις την καθοδήγησιν της εν τοις Σχολείοις παιδευτικής εργασίας»¹⁸² και για τη λήψη μέτρων «δια την ενίσχυσιν των εις τα Ελληνικά γράμματα

¹⁷⁸ *Πλάτων*, τόμ. Α', 1949, σ. 317

¹⁷⁹ *ό.π.*, σ. 318

¹⁸⁰ *ό.π.*, σ. 317-319

¹⁸¹ *ό.π.*, σ. 319

¹⁸² *ό.π.*

αναφερομένων σπουδών εις τα Γυμνάσια και τα Πανεπιστήμια».¹⁸³ Σε άλλο σημείο η παραμέληση των φιλολόγων από το κράτος συνδέεται με τη γενικότερη παραμέληση της Μέσης Εκπαίδευσης και τον κίνδυνο υποβάθμισης και ιδιωτικοποίησής της. Τα κενά σε διδακτικό προσωπικό υποστηρίζεται ότι οδηγούν στη λειτουργία των σχολείων με βάρδιες και στη μετακύλιση του κόστους της εκπαίδευσης στις οικογένειες των μαθητών.¹⁸⁴ Είναι χαρακτηριστικό το απόσπασμα: «...μη διορίζοντος του Κράτους προσωπικόν, μοιραίως και κατ' ανάγκην οι γονεῖς θα αναγκαστούν βαθμιδόν να προβούν οι ίδιοι εις πρόσληψιν των αναγκαίων διά τα τέκνα των διδασκάλων, ίνα μη μείνουν αγράμματα...καθίσταται πρόδηλον εις ποῖον κίνδυνον περιήλθεν η Μέση Εκπαίδευσις. Ο κίνδυνος ούτος επιτείνεται ἔτι μάλλον εκ της ηθικῆς και υλικῆς εγκαταλείψεως του προσωπικού, το οποίον αποτελεί την ψυχὴν της Μέσης Εκπαιδεύσεως».¹⁸⁵

Ἡ διεκδίκηση της προτεραιότητας του κλάδου των φιλολόγων στην εκπαίδευση ἔχει ως συνέπεια την ευθεία αντίδραση της Εταιρίας Ελλήνων Φιλολόγων σε κάθε απόπειρα υποβάθμισης του ρόλου των φιλολόγων στη διοίκηση της εκπαίδευσης. Ἐτσι, κάθε απόπειρα κατάλυσης του αποκλειστικού δικαιώματος των φιλολόγων για τη διοίκηση των σχολικῶν μονάδων των γυμνασίων επισύρει ἄμεση αντίδραση. Για παράδειγμα, το 1957, ἐν ὄψει των προτάσεων της συσταθείσας Επιτροπῆς Παιδείας για αλλαγές στην εκπαίδευση, δημοσιεύεται στο «Πλάτων» υπόμνημα της Φιλοσοφικῆς Σχολῆς που μεταξύ των ἄλλων περιλαμβάνει την παρακάτω υπόδειξη: «Να αντιμετωπισθῆ το ζήτημα των διοικήσεων των ανωτέρων Γυμνασίων. Δεν εἶναι ωφέλιμο να διευθύνωσι τα Γυμνάσια φιλολογικῶν τύπου γυμνασιάρχαι μη φιλόλογοι».¹⁸⁶ Ἡ αποκλειστικότητα της αρμοδιότητας των φιλολόγων για ἀνάλυση διοικητικῶν ευθυνῶν στα σχολεία αιτιολογείται και πάλι με ἀναφορά στην αποκλειστικὴ τους σχέση με την ἀνθρωπιστικὴ παιδεία, καθὼς σημειώνεται ὅτι «αυτός οὔτος ο τύπος και ο προορισμός των επιβάλλει την διοίκησίν των ὑπὸ διακεκριμένης φιλολογικῆς προσωπικότητος, μόνης ἐν τῷ Γυμνασίῳ δυνάμειως ικανῆς να συντονίζη την ἐργασίαν προς πραγμάτωσιν της ἐπιδιωκομένης ἀνθρωπιστικῆς μορφώσεως».¹⁸⁷

¹⁸³ ὁ.π.

¹⁸⁴ Πλάτων, τόμ. Α', 1949, σ. 312-313

¹⁸⁵ ὁ.π., σ. 313

¹⁸⁶ Πλάτων, τόμ. Θ', 1957, σ. 423

¹⁸⁷ ὁ.π.

Επίσης, το περιοδικό αποτελεί ένα μέσο διεκδίκησης της επιρροής των φιλολόγων και στη γενικότερη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής. Δεδομένου ότι η επιμόρφωση των φιλολόγων ελεγχόταν ως ένα βαθμό από ανώτερους στη διοικητική ιεραρχία φιλολόγους, η εταιρία αντιδρά σε κάθε είδους προτάσεις για επιμόρφωση των φιλολόγων από «διεθνείς εμπειρογνώμονες»¹⁸⁸ καθώς και στη μετέπειτα απόπειρα στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης του 1964 για ίδρυση Παιδαγωγικού Ινστιτούτου με ερευνητικές και διοικητικές αρμοδιότητες, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονταν και η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών.¹⁸⁹ Εξάλλου, οι προδιαγραφές λειτουργίας του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου κατέλυαν τις διοικητικές εξουσίες που απολάμβαναν οι συνδικαλιστές στον κλάδο των φιλολόγων, καθώς, όπως επισημαίνεται «τα Διοικητικά Στελέχη της Εκπαιδύσεως αναδεικνύονται εν τη υπηρεσία και διά της υπηρεσίας. Αι παλαιότεραι γενεαί των συναδέλφων μας διεξήγαγον σκληρούς συνδικαλιστικούς αγώνες διά να καθιερώσουν τας αρχάς της αυτοδιοικήσεως και αποκεντρώσεως, τας οποίας έρχεται να καταλύση το τερατώδες τούτο μεγαθήριον, το οποίον η μεταρρύθμισις ονομάζει Παιδαγωγικόν Ινστιτούτον».¹⁹⁰ Πρόκειται, δηλαδή, για μια αντίδραση που έχει ως στόχο την προάσπιση της αυτονομίας του κλάδου έναντι του κράτους και κυρίως των συμφερόντων των συνδικαλιστών του κλάδου, οι οποίοι ανέρχονταν στις ανώτερες διοικητικές θέσεις.

Επίσης, η διεκδίκηση της προτεραιότητας του φιλολογικού κλάδου στην εκπαίδευση αποτελεί ένα είδος άμυνας στη μετατόπιση του περιεχομένου της εκπαίδευσης από μια πρωτίστως κλασική παιδεία σε μια περισσότερο προσανατολισμένη στις θετικές επιστήμες και την τεχνολογία εκπαίδευση. Καθώς και οι άλλες ειδικότητες αρχίζουν να αποκτούν θέση και λόγο στην εκπαίδευση, η Εταιρία Ελλήνων Φιλολόγων επιδιώκει να προασπίσει τα συμφέροντα του κλάδου της. Με δεδομένη όμως την κοινωνικο-οικονομική και πολιτική συγκυρία, στην οποία δεν είναι δυνατόν να εναντιωθεί εξολοκλήρου στην τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση, προβάλλει το αίτημα για μια επικυριαρχία της ανθρωπιστικής παιδείας επί της τεχνολογικής και διαμαρτύρεται για τον παραγκωνισμό των φιλολόγων για χάρη άλλων, τεχνικών, ειδικοτήτων. Αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Απαραίτητον είναι να λάβωμεν αποτελεσματικά μέτρα δια να δημιουργήσωμεν επαγγελματικήν και

¹⁸⁸ Πλάτων, τόμ. ΙΑ', 1959, σ. 490

¹⁸⁹ Πλάτων, Έκτακτον... , 1964, σ. 14

¹⁹⁰ ό.π.

τεχνικήν εκπαίδευσιν εν τη χώρα. Αλλ' οιονδήποτε είδος τοιαύτης εκπαιδύσεως, εάν δε στηρίζεται επί καλώς λειτουργούσης γενικής και επιστημονικής μορφώσεως, ομοιάζει με δένδρον χωρίς βαθείας και ισχυράς ρίζας... Η δε τεχνική εκπαίδευσιν αν δεν στηριχθή επί αρτίως καταρτισμένης μυήσεως εις τας επιστήμας εν τοις Σχολείοις της Μέσης Εκπαιδύσεως, δε θα εύρει στέρεον έδαφος δια να στηριχθεί... μετά πολλής πικρίας βλέπουν οι λειτουργοί της Μέσης Εκπαιδύσεως ότι τάσσονται εις ήττονα μοίραν εν τη κρατική ιεραρχία των κεκτημένων διπλώματα ειδικεύσεως τεχνικών, καίτοι ουδεμία τέχνη τυγχάνη υψηλότερα εκείνης, ήτις κέκληται να αναπτύξη τας δεξιότητας και να θεμελιώση τον χαρακτήρα του νεαρού ανθρώπου».¹⁹¹

3.3.2 Οι θέσεις του περιοδικού για το γλωσσικό ζήτημα

Το περιοδικό «Πλάτων» αποτελεί μέσο έκφρασης και προώθησης των θέσεων των καθαρευουσιάνων φιλολόγων. Έτσι, όσον αφορά το γλωσσικό ζήτημα, τάσσεται σαφέστατα υπέρ της προτεραιότητας της διδασκαλίας των αρχαίων και της καθαρεύουσας έναντι της δημοτικής, ιδιαίτερος στη μέση εκπαίδευση. Στα πρώτα τεύχη του περιοδικού δεν υπάρχουν ιδιαίτερες αναφορές στο ζήτημα της γλώσσας, αν και αφήνεται να εννοηθεί ως αυτονόητη η πρόταξη της καθαρεύουσας. Συγκεκριμένα, προτάσσεται η ανάγκη για επιστροφή στην κλασική παιδεία και τη διδασκαλία των αρχαίων, αλλά δηλώνεται ρητά ότι «ουδείς επιδιώκει την αναβίωσιν του αττικισμού»,¹⁹² κρατώντας κατ' αυτόν τον τρόπο αποστάσεις από ένα υπερσυντηρητικό αίτημα αναβίωσης της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Ταυτόχρονα απαξιώνονται συνολικά τα αιτήματα του δημοτικισμού, και κυρίως εκείνο της γλωσσικής μεταρρύθμισης, ως επικίνδυνα «μοντερνιστικά».¹⁹³ Συγκεκριμένα, δηλώνεται ότι «...είναι καιρός να λείψουν οι κηδεμόνες του δημοτικισμού...»¹⁹⁴ και ότι «οι μοντερνισμοί αυτοί, πολιτικοί, πολιτειακοί, κοινωνικοί, θρησκευτικοί, γλωσσικοί, παιδαγωγικοί, κτλ...»¹⁹⁵ πρέπει να αποδοκιμασθούν και να αποφευχθούν στο μέλλον με κάθε τρόπο. Χαρακτηρίζοντας ως «ακραίες» τις παραπάνω δύο απόψεις, η Εταιρία Ελλήνων Φιλολόγων παρουσιάζεται να αναλαμβάνει το ρόλο

¹⁹¹ Πλάτων, τόμ. Α', 1949, σ. 319

¹⁹² ό.π., σ. 322

¹⁹³ ό.π., σ. 323-324

¹⁹⁴ ό.π., σ. 323

¹⁹⁵ ό.π.

υποστηρικτή μίας «μέσης οδού», η οποία χαρακτηρίζεται ως η μοναδική ορθή και ικανή να υπερβεί τις προγενέστερες «υπερβολές» αναφορικά με το γλωσσικό ζήτημα.¹⁹⁶

Περισσότερο συγκεκριμένα, οι θέσεις του περιοδικού σχετικά με το γλωσσικό ζήτημα αναπτύσσονται κυρίως από το 1957 και μετά, όταν δηλαδή τίθεται ξανά υπό διαπραγμάτευση η δομή και ο χαρακτήρας της εκπαίδευσης στην Ελλάδα στα μεταπολεμικά χρόνια. Συγκεκριμένα, το 1957 μετά τη σύσταση Επιτροπής Παιδείας για τη διατύπωση προτάσεων για αλλαγές στην εκπαίδευση, δημοσιεύεται στον *Πλάτωνα* υπόμνημα της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών, που ανέκαθεν εξέφραζε τη συντηρητική εκπαιδευτική τάση, το οποίο τάσσεται και επιχειρηματολογεί υπέρ της καθαρεύουσας. Στο πλαίσιο αυτού του υπομνήματος η μητρική γλώσσα, η δημοτική, περιγράφεται ως ο προθάλαμος για τη «γλωσσική αγωγή» στην καθαρεύουσα και δεν πρέπει παρά να χρησιμοποιείται μόνο στις μικρότερες τάξεις του δημοτικού, ενώ η διδασκαλία της καθαρεύουσας οφείλει να αρχίζει ήδη από τις δύο τελευταίες του δημοτικού.¹⁹⁷ Η καθαρεύουσα θεωρείται η μοναδική γλωσσική εκδοχή που μπορεί να καταστήσει τους μαθητές «ικανούς γλωσσικώς» να κατανοούν και να εκφράζονται σύμφωνα με το λόγο των «προηγμένων πνευματικώς τάξεων του Έθνους» καθώς και μύστες της «εθνικής γραμματείας» και της σοφίας των προγόνων.¹⁹⁸ Εκτός από το σκοπό της εκπαίδευσης, δηλαδή το ελληνοχριστιανικό ιδεώδες, που επιτάσσει την εκμάθηση και χρήση της καθαρεύουσας παράλληλα με τη μελέτη των αρχαίων ελληνικών, η καθαρεύουσα θεωρείται ότι «έχουσα πάγιον μορφολογικόν τύπον και πάγιαν φωνητικήν, είναι ο τύπος γλώσσης, εφ' ου δύναται να ασκηθή υγιής γραμματική διδασκαλία»,¹⁹⁹ ενώ κάθε απομάκρυνση από αυτή υποστηρίζεται ότι είναι καταστροφική, αφού «οδηγεί εις γραμματικήν, ορθογραφικήν, συντακτικήν και περαιτέρω εις πνευματικήν σύγχυσιν, εις ολέθρια δηλ. διά τον διδασκόμενον αποτελέσματα».²⁰⁰

Οι θέσεις της Εταιρίας Ελλήνων Φιλολόγων σχετικά με το γλωσσικό ζήτημα διατυπώνονται με μεγαλύτερη σαφήνεια στο τεύχος του «Πλάτων» που κυκλοφορεί το πρώτο εξάμηνο του 1963. Σε αυτό δημοσιεύονται οι «υποδείξεις» της ειδικής εκπαιδευτικής επιτροπής που συγκροτήθηκε το 1962 μετά από σχετική σύσταση του

¹⁹⁶ ό.π., σ. 322-323

¹⁹⁷ *Πλάτων*, τόμ. Θ', 1957, σ. 420

¹⁹⁸ ό.π., σ. 422

¹⁹⁹ ό.π.

²⁰⁰ ό.π., σ. 422-423

τότε υπουργείου παιδείας και με σκοπό να «υποδείξη την επί νέων μεθόδων αναπροσαρμογήν του μαθήματος των Ελληνικών εις τα σχολεία της Μέσης Εκπαιδευσεως».²⁰¹ Στη συγκεκριμένη επιτροπή συμμετείχαν μεταξύ των άλλων και τρία από τα ιδρυτικά μέλη της Εταιρίας Ελλήνων Φιλολόγων, οι Π. Γεωργούντζος, Γ. Κουρμούλης και Κ. Γεωργούλης, δίνοντας έτσι μια ιδέα για τον ιδεολογικό προσανατολισμό της επιτροπής. Στο κείμενο που δημοσίευσε η επιτροπή, διατυπώνονται οι εξής θέσεις: α) «η ελληνική γλώσσα είναι μία και αδιαίρετος»,²⁰² ακολουθεί την ιστορική συνέχεια του ελληνικού έθνους και η καθαρεύουσα, η «σημερινή της γραπτή μορφή και η κατοχυρωμένη και υπό του Συντάγματος»,²⁰³ αποτελεί το «φυσικό» ιστορικό προϊόν αυτής της εξέλιξης, β) το επιχείρημα της διγλωσσίας και η αναγνώριση της δημοτικής γλώσσας ως αυτοτελούς γλώσσας είναι ανεδαφικό και έχει «ολέθριες μορφωτικές συνέπειες»,²⁰⁴ ενώ ταυτόχρονα υποστηρίζεται ότι τεχνητή δεν είναι η καθαρεύουσα, αλλά η δημοτική γλώσσα, την οποία επιδιώκουν οι δημοτικιστές να «ολοκληρώσουν» σε αυτόνομη γλώσσα εφευρίσκοντας διαρκώς νέες λέξεις και τύπους και γ) οι παραπάνω «ρυθμιστικές τάσεις» της γλώσσας επέφεραν «διδασκτικό χάος» εμποδίζοντας τη μόρφωση των μαθητών και οδηγώντας τους σε «αγλωσσία».²⁰⁵ Για την αντιμετώπιση της «αγλωσσίας» των μαθητών, η επιτροπή προτείνει την επιμελέστερη διδασκαλία της καθαρεύουσας στο δημοτικό σχολείο και την παράλληλη διδασκαλία αρχαίων ελληνικών και καθαρεύουσας, η οποία τοποθετείται στα «νέα ελληνικά», στο γυμνάσιο. Μάλιστα, προτείνεται τα αρχαία ελληνικά να διδάσκονται κατευθείαν από το πρωτότυπο ως κομμάτι της γλωσσικής συνέχειας της ελληνικής γλώσσας και όχι ως άγνωστη γλώσσα, όπως συμβαίνει με τα λατινικά. Αντίστοιχα και η καθαρεύουσα προτείνεται να διδάσκεται με παρόμοιο τρόπο, ως μέρος των «νέων ελληνικών», που αποτελούν συνέχεια της αρχαίας διαλέκτου.²⁰⁶ Τέλος, προτείνονται γλωσσικές αλλαγές στα σχολικά εγχειρίδια στην κατεύθυνση της καθαρεύουσας, ενώ μεγάλη έμφαση δίνεται στη διδασκαλία της «ορθής» ορθογραφίας, η οποία αποκτά διαστάσεις «εθνικού» ζητήματος δίπλα στη σωστή χρήση και διδασκαλία της καθαρεύουσας, η οποία ανάγεται επίσης σε «πατριωτικό καθήκον».²⁰⁷ Η εμμονή με

²⁰¹ Πλάτων, τόμ. ΙΕ', 1963, σ. 186

²⁰² Πλάτων, τόμ. ΙΕ', 1963, σ. 186

²⁰³ ό.π.

²⁰⁴ ό.π., σ. 187

²⁰⁵ ό.π., σ. 188-189

²⁰⁶ ό.π., σ. 189-191

²⁰⁷ ό.π., σ. 191-192

την «εθνική» αξία της καθαρεύουσας οδηγεί τα μέλη της επιτροπής να υποδείξουν την ανάγκη για αυστηρό έλεγχο της ορθής γλώσσας και γραφής με την κινητοποίηση ακόμη και των επιθεωρητών της εκπαίδευσης, οι οποίοι καλούνται να επαγρυπνούν και να επιβλέπουν με ζήλο και αυστηρότητα την τήρηση των σχετικών κανόνων διδασκαλίας της γλώσσας από τους εκπαιδευτικούς.²⁰⁸

Αν και προτάσσεται η ανάγκη για θεσμικό έλεγχο της ορθής διδασκαλίας της ορθής γλώσσας, σε σύγκριση με τον τρόπο που παρουσιάζεται ο δημοτικισμός στα πρώτα τεύχη του περιοδικού, όπου ταυτίζεται με τον «ολέθριο» κομμουνισμό,²⁰⁹ στις υποδείξεις της επιτροπής του 1962 για τη διδασκαλία της γλώσσας παρατηρείται μία σημαντική διαφορά. Οι δημοτικιστές παρουσιάζονται εδώ περισσότερο ως παραπλανημένοι με συχνά αγαθές προθέσεις, αλλά με έωλα επιχειρήματα και καταστροφικές παρεμβάσεις στο γλωσσικό ζήτημα.²¹⁰ Φαίνεται ότι οι οπαδοί της καθαρεύουσας φιλόλογοι επιδιώκουν να υποβαθμίσουν τη σημασία του διχογνωμίας αναφορικά με το γλωσσικό ζήτημα και δεν είναι τυχαίο ότι συχνά παρουσιάζουν το γλωσσικό ως «έριδα» του παρελθόντος, που ως τέτοιο οφείλει και να παραμείνει κατά τη γνώμη τους.²¹¹

Όταν το γλωσσικό ζήτημα τίθεται άμεσα υπό διακύβευση με την μεταρρύθμιση του 1964, η οποία έθετε ως κεντρικό σημείο τη γλωσσική αλλαγή στην εκπαίδευση και καθιέρωσε τη δημοτική στην εκπαίδευση, οι συντάκτες του περιοδικού εναντιώνονται ευθέως στον δημοτικισμό. Καταγγέλλουν τον «τεχνητό», «επίπλαστο», χαρακτήρα της γλώσσας των δημοτικιστών,²¹² που εξ αρχής θεωρείται ότι θα επιτείνει «την ήδη υφισταμένην σύγχυσιν και αναρχίαν» στη γλωσσική και πνευματική εκπαίδευση των μαθητών.²¹³ Όταν η μεταρρύθμιση του 1964 είναι πλέον πραγματικότητα και οι δημοτικιστές έχουν κερδίσει προς στιγμήν τη μάχη, οι φιλόλογοι οπαδοί της καθαρεύουσας μέσα από το «Πλάτων» καυτηριάζουν και διακωμωδούν τους δημοτικιστές και τη γλωσσοπλασία τους.²¹⁴

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η υποστήριξη της καθαρεύουσας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον κλασσικό - εθνικιστικό προσανατολισμό της εκπαίδευσης, τον οποίο προτάσσει ο συντηρητικός εκπαιδευτικός κύκλος. Κάθε αναφορά στο

²⁰⁸ ό.π., σ. 192

²⁰⁹ *Πλάτων*, τόμ. Α', 1949, σ. 103

²¹⁰ *Πλάτων*, τόμ. ΙΕ', 1963, σ. 184, 188-189

²¹¹ ό.π., σ. 184

²¹² *Πλάτων*, τόμ. ΙΖ', 1965, σ. 320

²¹³ *Πλάτων*, *Έκτακτον ...* ό.π., σ. 108

²¹⁴ *Πλάτων*, τόμ. ΙΣΤ', σ. 367, τόμ. ΙΖ', 1965, σ. 319 και τόμ. ΙΗ', σ. 401

γλωσσικό ζήτημα με όρους αναγνώρισης της διγλωσσίας ως υπαρκτού προβλήματος που χρειάζεται να λυθεί αποτελεί «άκαρπων ερίδων του παρελθόντος» και αντιμετωπίζεται ως επικίνδυνο για την πνευματική και εθνική ενότητα.²¹⁵ Όπως επισημάνθηκε παραπάνω, η καθαρεύουσα θεωρείται από τους οπαδούς της άμεσος απόγονος της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, άρα και η μόνη που μπορεί να μεταδώσει το αρχαίο κλασικό πνεύμα και τα ιδεώδη του, δηλαδή τη θεωρούμενη βάση της παιδείας που το σχολείο οφείλει να παρέχει στους μαθητές και γενικότερα στο έθνος.²¹⁶ Κάθε πράξη εξοστρακισμού της καθαρεύουσας και των αρχαίων ελληνικών από την εκπαίδευση συναντά έντονη αντίδραση από τους συντηρητικούς φιλόλογους, οι οποίοι αρνούνται ακόμη και τη διδασκαλία των αρχαίων κειμένων από μετάφραση ως ελλιπή και ανεπαρκή να αποδώσει την «υπερχρονικότητα» και την «οικουμενικότητα» που θεωρείται ότι «αντιπροσωπεύουν τα αρχαία Ελληνικά κείμενα».²¹⁷

Έτσι, όταν το 1967 καταλύεται η δημοκρατία και η στρατιωτική δικτατορία επαναφέρει σφοδρότερα το ελληνοχριστιανικό ιδεώδες και μαζί με αυτό την προτεραιότητα της καθαρεύουσας και των αρχαίων ελληνικών στη διδασκαλία των γλωσσικών μαθημάτων, το «Πλάτων» επικροτεί την κατάργηση της προηγούμενης «καταστροφικής» μεταρρύθμισης. Για άλλη μια φορά τονίζεται ότι μέσα από τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών και των παλαιότερων νεοελληνικών κειμένων και τη γαλούχηση στο αιώνιο ελληνικό πνεύμα θα επιδιωχθεί ο «φρονηματισμός» της ελληνικής νεολαίας.²¹⁸

3.3.3 Οι θέσεις του περιοδικού για τον προσανατολισμό της εκπαίδευσης

Μέσα από το «Πλάτων» προωθείται το πρότυπο μιας εκπαίδευσης προσανατολισμένης στην εθνικιστική ιδεολογία του ελληνοχριστιανισμού. Η εκπαίδευση, δηλαδή, σύμφωνα με τους συντάκτες του περιοδικού, οφείλει να μυήσει τους μαθητές στην ελληνοχριστιανική παράδοση της θεωρούμενης ιστορικής συνέχειας του ελληνικού έθνους.²¹⁹ Σε αυτό το πλαίσιο ο ρόλος της σπουδής της κλασικής κυρίως γραμματείας θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικός, αφού η μελέτη της

²¹⁵ *Πλάτων*, τόμ. ΙΓ', 1961, σ. 422

²¹⁶ *Πλάτων*, τόμ. ΙΕ', 1963, σ. 183-194

²¹⁷ *Πλάτων*, *Έκτακτον...* ό.π., σ. 61

²¹⁸ *Πλάτων*, τόμ. Κ', 1968, σ. 387

²¹⁹ *Πλάτων*, τόμ. Α', 1949, σ. 322-323, 325, τόμ. Β', 1950, σ. 108

αρχαίας ελληνικής σκέψης παρουσιάζεται ως το μοναδικό μέσο για τη μύηση των πολιτών στο ιδανικό του «ανθρωπιστικού ιδεώδους», όπως αυτό εκφράστηκε από τους κλασικούς και νεοκλασικούς συγγραφείς.²²⁰ Η επίκληση στην αυθεντία των κλασικών συνδυάζεται και με μια γενικότερη απαξίωση των νέων κοινωνικών επιστημών, όπως η ψυχολογία και η παιδαγωγική, που απορρίπτονται ως μοντερνιστικές και εχθρικές για την ελληνοχριστιανική παράδοση.²²¹ Κάθε αναφορά στην επιστήμη για να είναι αποδεκτή πρέπει να συνδέεται με το λόγο των κλασικών συγγραφέων ή των οπαδών τους.²²²

Η αντίληψη αυτή για τον προσανατολισμό της εκπαίδευσης συνδέεται με το γενικότερο επιθυμητό προσανατολισμό της κοινωνίας. Η «πρόοδος» και το «καλό» της κοινωνίας, που ταυτίζεται στην αρθρογραφία του περιοδικού με το «ελληνικό Έθνος», υποστηρίζεται ότι μπορεί να επιτευχθεί μόνο διαμέσου της ελληνοχριστιανικής παιδείας.²²³ Η ελληνοχριστιανική παιδεία θεωρείται το μέσο για την εδραίωση των δεσμών με το ιστορικό παρελθόν του έθνους.²²⁴ Η κλασική παιδεία συγκεκριμένα θεωρείται ότι παρέχει τα «μεστά από σαφήνεια και φως κλασικά πρότυπα»,²²⁵ που εξιδανικεύονται ως τα μοναδικά ικανά να συμβάλουν στην υπέρβαση του «εκτροχιασμού» της ελληνικής κοινωνίας που σημειώθηκε με τον κομμουνισμό.²²⁶ Κάθε απομάκρυνση από την ανθρωπιστική παιδεία θεωρείται ως αιτία μείωσης του «εθνικού φρονήματος» του λαού και ως αφορμή των επακόλουθων «θηριωδιών»,²²⁷ ως αιτία «αφελληνισμού» των Ελλήνων.²²⁸ Έτσι, ο εκπαιδευτικός δημοτικισμός και κάθε αντίληψη για τον «εκσυγχρονισμό» της εκπαίδευσης αντιμετωπίζονται αυτόματα ως «εχθρικά» τόσο για την ιδανική ελληνική παιδεία όσο και για τη «γνήσια» ταυτότητα του έθνους.²²⁹

Όσον αφορά τις θετικές επιστήμες, την τεχνική και την επαγγελματική εκπαίδευση, το «Πλάτων» φαίνεται ότι αποτέλεσε το βήμα έκφρασης μιας διαρκούς πολεμικής εναντίον κάθε απόπειρας ουσιαστικής εκπαιδευτικής αλλαγής προς την κατεύθυνση της απομάκρυνσης από το φιλολογικό προσανατολισμό και το

²²⁰ Πλάτων, τόμ. Α', 1949, σ. 104, 110, 112, τόμ. Β', 1950, σ. 167

²²¹ Πλάτων, τόμ. Α', 1949, σ. 124

²²² ό.π.

²²³ ό.π., σ. 122

²²⁴ ό.π., σ. 3, 323

²²⁵ ό.π., σ. 123

²²⁶ ό.π., σ. 7-8, 123, 318

²²⁷ ό.π., σ. 318

²²⁸ Πλάτων, τόμ. Θ', 1957, σ. 193

²²⁹ Πλάτων, τόμ. Α', 1949, σ. 123, 322, τόμ. Β', 1950, σ. 170, τόμ. ΙΗ', 1966, σ. 387

ελληνοχριστιανικό ιδεώδες της εκπαίδευσης. Ωστόσο, οι θετικές και τεχνολογικές επιστήμες δεν απορρίπτονται ολοκληρωτικά. Η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση θεωρούνται θεμιτές, αλλά πάντα υπό την προϋπόθεση ότι προτεραιότητα θα έχει στο σχολείο η ανθρωπιστική παιδεία.²³⁰ Η αντίστοιχη αντίληψη εκφράζεται και για την κοινωνία και την οικονομία: η τεχνολογική ανάπτυξη δε θεωρείται από μόνη της επαρκής για την ανοικοδόμηση της χώρας, αλλά οφείλει να γίνεται στο πλαίσιο μιας ευρύτερης «πνευματικής ανοικοδόμησης» στη βάση της κληρονομιάς του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού».²³¹ Όπως υποστηρίζεται, «η τεχνική ανάπτυξης υπήρξε πάντοτε επακόλουθμα της επιστημονικής και πνευματικής καλλιέργειας... η μόνη απαρασάλευτος βάση, επί της οποίας θα στηριχθή ασφαλώς οιονδήποτε είδος ανοικοδομήσεως, είναι η πνευματική του Έθνους παράδοσις και οι φορείς της».²³² Κατά συνέπεια, το «Πλάτων» ασκεί αντίλογο σε κάθε μεταρρυθμιστική προσπάθεια που υποβαθμίζει τη θέση της κλασικής παιδείας στο σχολείο και επιχειρεί να εισάγει τις θετικές επιστήμες και την τεχνική/ επαγγελματική εκπαίδευση.²³³ Επίσης, δεν είναι τυχαίο ότι στο περιοδικό περιλαμβάνονται μια σειρά από άρθρα για τη μελέτη των μαθηματικών από τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους και συγγραφείς.²³⁴ Η αρχαιοελληνική παράδοση παρουσιάζεται ως ένα απύθμενο πηγάδι άντλησης γνώσης επί παντός επιστητού.²³⁵

Ο κλασικός προσανατολισμός της εκπαίδευσης, που διακηρύσσεται στο περιοδικό συνοδεύεται και από την υπεράσπιση της ανάλογης γλωσσικής θέσης, δηλαδή την υποστήριξη της διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και της υποτιθέμενης σύγχρονης απογόνου της, της καθαρεύουσας. Έτσι, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη διδασκαλία των γλωσσών της κλασικής γραμματείας, της αρχαίας ελληνικής και των λατινικών, καθώς και της γλώσσας της «λόγιας» παράδοσης, της καθαρεύουσας,²³⁶ ενώ κάθε απόπειρα περιορισμού των αντίστοιχων μαθημάτων στο ωρολόγιο πρόγραμμα αντιμετωπίζεται με διαφωνία.²³⁷

²³⁰ *Πλάτων*, τόμ. Α', 1949, σ. 7, 318, τόμ. Β', 1950, σ. 155, τόμ. Θ', 1957, σ. 425

²³¹ *Πλάτων*, τόμ. Α', 1949, σ. 122

²³² *ό.π.*, σ. 123

²³³ *Πλάτων*, τόμ. Α', 1949, σ. 321, τόμ. ΙΓ', 1961, σ. 408

²³⁴ βλ. ενδεικτικά: «Επί του Ευκλείδιου θεωρήματος ότι οι κύκλοι είναι προς αλλήλους ως τα τετράγωνα των διαμέτρων» και «Επί του μαθηματικού χωρίου του Θεαιτήτου Πλάτωνος», *Πλάτων*, τόμ. Θ', 1957, «Ανάλυσις προβλημάτων τινών εκ των Αριθμητικών του Διοφάντου», τόμ. ΙΣΤ', 1964.

²³⁵ *Πλάτων*, τόμ. Β', 1950, σ. 157

²³⁶ *Πλάτων*, τόμ. Α', 1949, σ. 112, τόμ. Θ', 1957, σ. 422-423, τόμ. ΙΒ', σ. 387,389

²³⁷ *Πλάτων*, τόμ. Α', 1949, σ. 124, τόμ. Β', 1950, σ. 146, τόμ. ΙΗ', 1966, σ. 400

Οι γλωσσικές αυτές επιλογές παρουσιάζονται ως αυτονόητες, αφού απαραίτητο μέσο για τη μύηση στο ελληνοχριστιανικό πνεύμα θεωρείται η μελέτη των ανάλογων κειμένων από το πρωτότυπο. Η κατανόηση της γλώσσας των κειμένων θεωρείται, μάλιστα, η απαραίτητη βάση για την κατανόηση του περιεχομένου και των νοημάτων.²³⁸ Μόνο η μελέτη του πρωτότυπου θεωρείται ικανή να εισάγει το μαθητή στο περιεχόμενο του κειμένου και στη σκέψη και τα νοήματα του συγγραφέα. Έτσι, κάθε ιδέα για διδασκαλία κλασικών κειμένων από μετάφραση απορρίπτεται ως αντιλειτουργική και αντιπαιδαγωγική,²³⁹ ως κίνδυνος «αφελληνισμού» του έθνους.²⁴⁰ Η χρήση, μάλιστα, της μετάφρασης απορρίπτεται ακόμη και για την «πρακτική» κατεύθυνση· η Εταιρία Ελλήνων Φιλολόγων εξέφρασε το 1950 την αντίθεση της στο διάταγμα που ετοίμαζε το Υπουργείο Παιδείας σχετικά με τις εξετάσεις των αρχαίων ελληνικών και στο οποίο οριζόταν ότι οι μαθητές της 7^{ης} τάξης γυμνασίου πρακτικής κατεύθυνσης θα εξετάζονταν στα αρχαία από μετάφραση. Το επιχείρημα ήταν ότι στερούνται οι μαθητές τη δυνατότητα να εργαστούν στα αρχαία κείμενα του Ευκλείδη, του Αρχιμήδη, του Απολλώνιου, που αποτελούν τη βάση της σύγχρονης επιστήμης. «Είναι απαραίτητον», γράφεται, «ο εξερχόμενος εκ των ελληνικών Πρακτικών Λυκείων μαθητής να είναι επί τοσούτον εις την αρχαίαν κατηρτισμένος, ώστε να δύναται να κατανοή δια των ιδίων του δυνάμεων τα “Στοιχεία” του Ευκλείδου».²⁴¹

3.3.4 Οι θέσεις του περιοδικού για την δομή του εκπαιδευτικού συστήματος

Η Εταιρία Ελλήνων Φιλολόγων είχε συγκεκριμένες απόψεις για τη δομή του εκπαιδευτικού συστήματος, τις οποίες προέβαλε μέσα από το όργανό της, το φιλολογικό περιοδικό «Πλάτων». Οι προτάσεις της αφορούν το διαχωρισμό της βασικής εκπαίδευσης σε βαθμίδες, τη σχέση γενικής και τεχνικής εκπαίδευσης, τον τρόπο εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, τη λειτουργία των διάφορων εκπαιδευτικών θεσμών καθώς και το δωρεάν χαρακτήρα της εκπαίδευσης.

Όσον αφορά τη διάρθρωση της βασικής εκπαίδευσης, το «Πλάτων» εστιάζει την προβληματική και τα αιτήματά του κυρίως στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, η

²³⁸ *Πλάτων*, τόμ. Α', 1949, σ. 323

²³⁹ *Πλάτων*, τόμ. Α', 1949, σ. 5, 322-324, τόμ. ΙΣΤ', 1964, σ. 340, 365-366

²⁴⁰ *Πλάτων*, τόμ. Θ', 1957, σ. 196

²⁴¹ *Πλάτων*, τόμ. Β', 1950, σ. 157

οποία αφορά τον κλάδο των φιλολόγων περισσότερο από ότι πιθανόν οι υπόλοιπες βαθμίδες. Συγκεκριμένα, εκφράζεται το αίτημα για αύξηση των ετών φοίτησης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση από έξι σε επτά²⁴² ή ακόμη και σε οκτώ²⁴³ και, μάλιστα, συχνά σε βάρος της δημοτικής εκπαίδευσης, αφού η εγγραφή στη Μέση Εκπαίδευση προτείνεται να γίνεται από την ε΄ δημοτικού ή ακόμη και να αρχίζει η δημοτική εκπαίδευση σε μικρότερη ηλικία.²⁴⁴

Αναφορικά με τη μορφή της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, το περιοδικό διανύει δύο περιόδους. Αρχικά υποστηρίζει τη διαίρεση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε δύο κύκλους, τον «μεσαίο» και τον «ανώτερο». Για παράδειγμα, το 1950 το αίτημα της Ομοσπονδίας Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης είναι, αφού αυξηθούν τα έτη φοίτησης στη μέση εκπαίδευση σε επτά ή οκτώ, να διαχωριστεί αυτή σε έναν ανώτερο τετραετή κύκλο με γενική και πρακτική κατεύθυνση και έναν τριετή ή τετραετή κατώτερο κύκλο που θα επικεντρώνεται στις βασικές ανθρωπιστικές γνώσεις.²⁴⁵ Αντίστοιχα, η Φιλοσοφική Σχολή των Αθηνών τάσσεται υπέρ του υπάρχοντος εξατάξιου δημοτικού, αλλά αναφορικά με τη μέση εκπαίδευση εκφράζει και αυτή την επιθυμία για αλλαγές. Οι αλλαγές αυτές θα έπρεπε να περιλαμβάνουν το διαχωρισμό της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε ένα μεσαίο σχολείο (τύπου πρώην Ελληνικό) και ένα κλασικό Γυμνάσιο δύο κατευθύνσεων (Φιλολογικό και Φυσικομαθηματικό). Η διάρκεια τους θα έπρεπε να είναι τρία έτη για το μεσαίο και τέσσερα για το γυμνάσιο, ενώ η εισαγωγή σε αυτό το τελευταίο θα γινόταν μετά από εξετάσεις.²⁴⁶ Όμως, ο παραπάνω διαχωρισμός θα μπορούσε να γίνει αποδεκτός μόνο υπό μία προϋπόθεση: ότι θα αυξάνονταν τα έτη φοίτησης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.²⁴⁷ Η σημασία αυτής προϋπόθεσης είναι σπουδαία, για να καταστεί κατανοητή η αλλαγή στάσης του περιοδικού κατά τη δεκαετία του 1960, όπου όχι μόνο παύει να προβάλλει το αίτημα για διαχωρισμό της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε δύο κύκλους, αλλά όταν αυτό γίνεται νόμος του κράτους με τη μεταρρύθμιση του 1964, στρέφεται εναντίον της αξίας τους. Ο βασικός λόγος για αυτή την απόρριψη συνδέεται με τη διάρκεια της φοίτησης στη προκειμένη βαθμίδα που παραμένει εξαετής.²⁴⁸

²⁴² Πλάτων, τόμ. Α΄, 1949, σ. 219, τόμ. ΙΑ΄, 1959, σ. 263, τόμ. ΙΓ΄, 1961, σ. 405, τόμ. ΙΕ΄, 1963, σ. 409

²⁴³ Πλάτων, τόμ. Β΄, 1950, σ. 195

²⁴⁴ Πλάτων, τόμ. Β΄, 1950, ό.π., τόμ. ΙΓ΄, σ. 399

²⁴⁵ Πλάτων, τόμ. Β΄, ό.π.

²⁴⁶ Πλάτων, τόμ. Θ΄, 1957, σ. 420

²⁴⁷ ό.π., σ. 420

²⁴⁸ Πλάτων, τόμ. ΙΕ΄, 1963, σ. 409, τόμ. ΙΣΤ΄, 1964, σ. 365

Το Υπόμνημα της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών για το νομοσχέδιο της μεταρρύθμισης ξεδιπλώνει τη σχετική επιχειρηματολογία των φιλόλογων: το γυμνάσιο περιορίζεται στην ουσία στο β' κύκλο, με αποτέλεσμα τον περιορισμό της διδακτέας ύλης, δηλαδή της κλασικής και λόγιας γραμματείας, καθώς ο α' κύκλος θεσμοθετείται ως συνέχεια της στοιχειώδους εκπαίδευσης, και εκλείπει από αυτόν η κλασική παιδεία, η διδασκαλία των κλασικών κειμένων γίνεται πλέον από μετάφραση, ενώ δε διδάσκονται καθόλου τα λατινικά. Πρόκειται, όπως την αποκαλούν, για μια άνευ προηγουμένου «οπισθοδρόμηση» της εκπαίδευσης, που αποπροσανατολίζεται από τον ανθρωπιστικό πνευματικό της στόχο.²⁴⁹ Καθίσταται, έτσι, σαφές ότι οι φιλόλογοι επιθυμούσαν μια κάθετη διαίρεση στη Μέση Εκπαίδευση, αλλά διατηρώντας ή ακόμη περισσότερο ενισχύοντας τον εκπαιδευτικό τους ρόλο σε αυτή.

Όσον αφορά το διαχωρισμό γενικής/ τεχνολογικής εκπαίδευσης, η στάση του περιοδικού είναι μία και απaráλλαχτη στο χρόνο. Η γενική παιδεία, άρα και η γενική εκπαίδευση, θεωρείται ότι αποτελεί τη βάση για την διαπαιδαγώγηση στα εθνικά ιδεώδη του ελληνοχριστιανισμού. Η φιλολογία συγκεκριμένα θεωρείται το μεγάλο πλεονέκτημα της μέσης εκπαίδευσης, αφού προσφέρει τη δυνατότητα στους έφηβους μαθητές να έρθουν σε επαφή με την αιώνια γνώση και τις πανανθρώπινες αξίες του αρχαιοελληνικού πνεύματος, που τόσο πολύ έχουν ανάγκη για τη συγκρότηση μιας υψηλής προσωπικότητας στην υπηρεσία του έθνους.²⁵⁰ Οι φιλόλογοι, μάλιστα, εναντιώνονται στην άποψη ότι ο προσανατολισμός της Μέσης Εκπαίδευσης είναι ήδη φορτωμένος με την ανθρωπιστική παιδεία και ως εκ τούτου κλασικιστικός και μη-λειτουργικός.²⁵¹ Η δημοτική και η μέση εκπαίδευση θεωρούνται η βάση της βασικής παιδείας, ενώ η επαγγελματική και τεχνική εκπαίδευση θεωρούνται συμπληρωματικές της βασικής.²⁵² Η Εταιρία Ελλήνων Φιλόλογων αντιδρά στη δημιουργία νέων επαγγελματικών σχολείων δίπλα στον κατώτερο κύκλο της γενικής εκπαίδευσης και εμμένει στις απόψεις της για περισσότερους μαθητές στη «Μέση Εκπαίδευση», δηλ. τη γενική, παρά το κόστος και το φόρτο εργασίας για τον κλάδο της.²⁵³ Η πρόταση που εκφράζει η Φιλοσοφική Σχολή είναι τα επαγγελματικά σχολεία να ακολουθούν μετά τον πρώτο κύκλο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και

²⁴⁹ Πλάτων, *Έκτακτον...* ό.π., 1964, σ. 57-59

²⁵⁰ Πλάτων, τόμ. Β', 1950, σ. 153-154

²⁵¹ ό.π., σ. 167

²⁵² Πλάτων, τόμ. Θ', 1957, σ. 194-195

²⁵³ Πλάτων, τόμ. Β', 1950, σ. 169

παράλληλα να μη χάνουν τον ανθρωπιστικό προσανατολισμό προς χάριν της τεχνικής εκπαίδευσης.²⁵⁴ Επισημαίνει ότι εάν η επαγγελματική/τεχνική εκπαίδευση αρχίζει νωρίς στη ζωή των νέων, θα είναι καταστροφική για το «φρονηματισμό» τους²⁵⁵ και ότι υπάρχει ανάγκη για «ανθρωπιστική» και «ηθική» μόρφωση στον επαγγελματία, ώστε να αντιλαμβάνεται την εργασία του όχι ως ατομική υπόθεση, αλλά ως υπηρεσία στο κοινωνικό σύνολο.²⁵⁶ Σχολιάζοντας τη μεταρρύθμιση του 1964, η άποψη του περιοδικού παραμένει ίδια: μετά τη Μέση Εκπαίδευση, να υπάρχει η επιλογή μεταξύ Γυμνασίου ή επαγγελματικής εκπαίδευσης, αλλά ύστερα από αυστηρές εξετάσεις.²⁵⁷

Ένα άλλο βασικό ζήτημα που απασχολεί την Εταιρία Ελλήνων Φιλολόγων είναι το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο. Και εδώ η εταιρία επιμένει στο συντηρητισμό και την αυστηρή επιλογή. Το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο απορρίπτεται και θεωρείται προτιμότερη η προπολεμική κατάσταση με τις εισιτήριες εξετάσεις για την Ανώτατη Εκπαίδευση. Ωστόσο, αναγνωρίζονται οι δυσκολίες των εξετάσεων και κυρίως το γεγονός ότι οι μαθητές καλούνται να εξεταστούν σε ύλη συχνά μη διδαγμένη, με αποτέλεσμα την εμφάνιση εξωσχολικών φροντιστηρίων, που δεν είναι εξίσου προσιτά σε όλους. Όμως, η λύση προτείνεται είναι ότι πρέπει να οργανωθεί καλύτερα η εκπαίδευση, η διδασκαλία και τα σχολεία και όχι να αλλάξει ο θεσμός των εξετάσεων.²⁵⁸ Υποστηρίζεται ότι ο θεσμός των εξετάσεων οφείλει να διατηρηθεί, παρόλα τα ελαττώματά του, καθώς έχει το πλεονέκτημα της αυστηρότητας παρέχοντας τη δυνατότητα για μεγαλύτερο έλεγχο των εξετάσεων σε σύγκριση με το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο, που περιλαμβάνει «πρόχειρες» και «αμελέτητες» εξετάσεις για τη λήψη του.²⁵⁹

Αναφορικά με τη δομή της εκπαίδευσης, μία άλλη πρόταση της μεταρρύθμισης του 1964, που προκαλεί την έντονη αντίδραση των φιλολόγων είναι η ίδρυση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Η ίδρυση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου χαρακτηρίζεται ως «κωμική» ιδέα, αντιμετωπίζεται με μεγάλη καχυποψία και αποδίδεται σε συμφέροντα «ορισμένων εγκεφάλων», ενώ επισημαίνεται ο κίνδυνος για την υποδούλωση ολόκληρης της εκπαίδευσης σε έναν ξενόφερτο θεσμό που δεν μπορεί να λειτουργήσει στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, καθώς καταλύει την πρότερη οργανωτική δομή του. Οι φιλόλογοι στην ουσία αντιδρούν στις διοικητικές

²⁵⁴ Πλάτων, τόμ. Θ', 1957, σ.420,

²⁵⁵ Πλάτων, τόμ. ΙΓ', 1961, σ. 400

²⁵⁶ ό.π., σ. 404

²⁵⁷ Πλάτων, Έκτακτον...ό.π., 1964, σ. 67

²⁵⁸ Πλάτων, τόμ. ΙΕ', 1963, σ. 409-410

²⁵⁹ Πλάτων, τόμ. ΙΣΤ', 1964, σ. 361

και συμβουλευτικές αρμοδιότητες που ανατίθενται στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και προτείνουν να έχει μόνο ερευνητικές δραστηριότητες, όπως γίνεται σε αντίστοιχα ιδρύματα του εξωτερικού.²⁶⁰ Επίσης, στην ίδρυση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και στο συγκεντρωτικό του χαρακτήρα αντιδρούν και οι επιθεωρητές της εκπαίδευσης, με το επιχείρημα ότι δε μπορεί να λειτουργήσει ένας θεσμός συγκεντρώνοντας τόσες πολλές αρμοδιότητες, διοικητικές, εποπτικές, γνωμοδοτικές, ερευνητικές κτλ.²⁶¹ Ο Γεωργούλης, μάλιστα, χαρακτηρίζει ως προετοιμασία «τυρρανίδος και δικτάτορος» για την εκπαίδευση τη σχετική με τη λειτουργία του Ινστιτούτου νομοθεσία.²⁶²

Οι Έλληνες φιλόλογοι αναφέρθηκαν και στον δωρεάν χαρακτήρα της εκπαίδευσης. Ήδη το 1949 επισημαίνουν τον κίνδυνο ιδιωτικοποίησης της εκπαίδευσης, αφού το κράτος δεν αναλάμβανε την κεντρική χρηματοδότηση των σχολείων, αλλά ανέθετε στον εκάστοτε δήμο τα έξοδα για τα σχολεία και τη μισθοδοσία των καθηγητών.²⁶³ Αίτημα των φιλολόγων αποτελεί η δωρεάν φοίτηση στη Μέση Εκπαίδευση των παιδιών όλων κοινωνικών τάξεων και ιδιαίτερα των παιδιών των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, καθώς η Μέση Εκπαίδευση παρουσιάζεται ως επαγγελματική διέξοδος για τα χαμηλότερα στρώματα, που μέσω αυτής κατακτούν κρατικές θέσεις και από αυτές υπηρετούν την πατρίδα, π.χ. στο στρατό. Το αίτημα, δηλαδή, για δωρεάν εκπαίδευση συνδέεται με μια κοινωνική δικαιοσύνη θεμελιωμένη στην εθνικοφροσύνη και το εθνικό ιδεώδες.²⁶⁴

²⁶⁰ Πλάτων, Έκτακτον ...ό.π., 1964, σ. 14-15

²⁶¹ ό.π., σ. 77

²⁶² ό.π., σ. 108-109

²⁶³ Πλάτων, τόμ. Α', 1949, σ. 312-313

²⁶⁴ Πλάτων, τόμ. Β', 1964, σ. 168

ΣΥΝΟΨΗ– ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η περιγραφή και ανάλυση που προηγήθηκε μπορεί να συνοψισθεί ως εξής:

1. Η Εταιρία Ελλήνων Φιλολόγων ιδρύθηκε το 1949. Η ίδρυσή της παρουσιάζεται από τους πρωτεργάτες της ως γενικό αίτημα ολόκληρης της ελληνικής φιλολογικής κοινότητας. Ωστόσο, ο ισχυρισμός αυτός μπορεί να αμφισβητηθεί, καθώς είναι γνωστό ότι υπήρχαν δυο τουλάχιστον αντιθετικές τάσεις στους κύκλους των εκπαιδευτικών και ιδιαίτερα των φιλολόγων εκείνη την εποχή: η συντηρητική και η φιλελεύθερη τάση. Λαμβάνοντας υπόψη τον συντηρητικό ιδεολογικό προσανατολισμό των βασικών ιδρυτών της εταιρίας (π.χ. Γεωργούλης, Γεωργούντζος κ.ά.) καθώς και τις διακηρυγμένες επιδιώξεις της εταιρίας για συνέχιση της ελληνοχριστιανικής παράδοσης και διατήρηση της καθαρεύουσας στην εκπαίδευση, διαπιστώνουμε ότι η εταιρία εντάσσεται στον κύκλο των φιλολόγων που συσπειρώθηκε γύρω από το συντηρητικό εκπαιδευτικό ρεύμα της εποχής και αντιτάχθηκε στο προοδευτικό εκπαιδευτικό κίνημα της προηγούμενης περιόδου.

2. Ήδη από το 1949 κυκλοφόρησε από την Εταιρία Ελλήνων Φιλολόγων το περιοδικό έντυπο «Πλάτων». Πρόκειται για έντυπο φιλολογικού κυρίως περιεχομένου, αφού το μεγαλύτερο μέρος του αφορά μελέτες πάνω στην κλασική γραμματεία. Ταυτόχρονα το Πλάτων αποτελεί βασικό μέσο προβολής και διάδοσης των συντηρητικών εκπαιδευτικών ιδεών της εταιρίας αλλά και μέσο προβολής και διεκδίκησης αιτημάτων για τον επαγγελματικό κλάδο των φιλολόγων.

3. Αναφορικά με τον κοινωνικό ρόλο των φιλολόγων, μέσα από το περιοδικό Πλάτων προβάλλεται η θέση ότι οι έλληνες φιλόλογοι είναι επιφορτισμένοι με μια αποστολή που ξεπερνά κατά πολύ την απλή άσκηση του επαγγέλματός τους. Οι έλληνες φιλόλογοι παρουσιάζονται ως φέροντες την ευθύνη για τη «γαλούχηση» ολόκληρου του ελληνικού έθνους στο κλασικό ανθρωπιστικό πνεύμα και για την εδραίωση της αντίληψης της ιστορικής συνέχειας του έθνους στο μαθητικό πληθυσμό και στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Έτσι, η θέση των φιλολόγων τοποθετείται μέσω του περιοδικού στην κλίμακα των ανώτερων διοικητικών υπαλλήλων του κράτους, ενώ η θέση τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση θεωρείται πρωτεύουσας σημασίας και

διεκδικείται να είναι κυρίαρχη απέναντι στους εκπαιδευτικούς των άλλων ειδικοτήτων. Επίσης, διεκδικείται η προτεραιότητα των φιλολόγων στη διοίκηση της εκπαίδευσης, ενώ από την άλλη, κάθε απόπειρα υποβάθμισης των φιλολογικών μαθημάτων για χάρη των θετικών επιστημών ή της επαγγελματικής/τεχνικής εκπαίδευσης αντιμετωπίζεται με έντονη διαμαρτυρία.

4. Όσον αφορά το γλωσσικό ζήτημα, το Πλάτων τάσσεται σαφέστατα υπέρ της προτεραιότητας της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών και της καθαρεύουσας έναντι της δημοτικής γλώσσας στην εκπαίδευση, η οποία γίνεται ανεκτή μόνο για τις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου και ως προθάλαμος για τη «γλωσσική αγωγή» στην καθαρεύουσα. Η γλώσσα γίνεται αντιληπτή ως εθνική και ιστορική, ως μέσο διατήρησης της παράδοσης και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η αρχαία ελληνική γλώσσα θεωρείται η γλώσσα των προγόνων και η καθαρεύουσα παρουσιάζεται ως σύγχρονος «απόγονός» της. Μάλιστα, η συνέχεια της ελληνικής γλώσσας, αλλά και του έθνους και της ιστορικής του παράδοσης, θεωρείται ότι κινδυνεύει με τη συρρίκνωση της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών στα σχολεία. Από την άλλη, η ίδια η αρχαία ελληνική θεωρείται ο μοναδικός φορέας του γνήσιου ανθρωπιστικού πνεύματος που αποτελεί το ιδανικό ιδεώδες για το ελληνικό έθνος. Για το λόγο αυτό κάθε απόπειρα περιορισμού της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών και κάθε απόπειρα εισαγωγής της διδασκαλίας της αρχαίας γραμματείας από μετάφραση συναντά την αμετακίνητη αντίσταση των συντακτών του περιοδικού. Επίσης, κάθε απόπειρα εισαγωγής της δημοτικής γλώσσας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση αντιμετωπίζεται με σφοδρές και σαρκαστικές επιθέσεις εναντίον του δημοτικισμού· χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εναντίωση του Πλάτων στη μεταρρύθμιση του 1964.

5. Σύμφωνα με τους συντάκτες του Πλάτων, ο προσανατολισμός της εκπαίδευσης, όπως και ολόκληρης της κοινωνίας, δεν μπορεί παρά να είναι ελληνοχριστιανικός. Η ελληνοχριστιανική παιδεία θεωρείται το μέσο για την εδραίωση των δεσμών με το ιστορικό παρελθόν του έθνους. Η μελέτη των κλασικών γραμμάτων και της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης θεωρείται πρωταρχική αξία για την εκπαίδευση και παρουσιάζεται ως το μοναδικό και ανυπέρβλητο μέσο για τη μύηση του έθνους στο ιδανικό των προγόνων, δηλαδή στο ιδανικό του ανθρωπιστικού και ελληνοχριστιανικού ιδεώδους, όπως αυτό εκφράστηκε από τους κλασικούς και

λόγιους συγγραφείς. Κάθε απόπειρα απομάκρυνσης του εκπαιδευτικού προσανατολισμού από την κλασική και λόγια γραμματεία αντιμετωπίζεται ως σαθρός στα θεμέλιά του «μοντερνισμός» ή ακόμη και ως επικίνδυνη ροπή προς τον «κομμουνισμό».

6. Από την σχετική αρθρογραφία του Πλάτων, προκύπτει ότι η Εταιρία Ελλήνων Φιλολόγων διεκδικεί την πρωτοκαθεδρία των φιλόλογων και του αντικειμένου τους στην εκπαίδευση, ενώ εκφράζει σε γενικές γραμμές συντηρητικές θέσεις για τη δομή της εκπαίδευσης. Έτσι, δίνεται ιδιαίτερη προτεραιότητα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η δημοτική εκπαίδευση αντιμετωπίζεται περισσότερο ως το προστάδιο για την εισαγωγή στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση παρά ως καθεαυτή σημαντική βαθμίδα για την εκπαίδευση των πολιτών. Συγκεκριμένα, το Πλάτων υπερασπίζεται μια ενισχυμένη χρονικά δευτεροβάθμια εκπαίδευση και τον κυρίαρχο ρόλο της κλασικής και λόγιας γραμματείας σε αυτή, ενώ η εισαγωγή της τεχνικής/επαγγελματικής εκπαίδευσης, όταν πραγματοποιείται, απορρίπτεται, ακριβώς επειδή θέτει σε δεύτερη μοίρα την «ανθρωπιστική» παιδεία των κλασικών γραμμάτων, τη στιγμή που μόνο η γενική παιδεία θεωρείται ότι αποτελεί τη βάση για την αναγκαία διαπαιδαγώγηση στα εθνικά ιδεώδη του ελληνοχριστιανισμού. Γενικά, κάθε απόπειρα συρρίκνωσης των διδακτικών αλλά και των διοικητικών προνομίων των φιλόλογων πολεμάται σθεναρά και με έντονα συντηρητικά ανατακλαστικά. Είναι χαρακτηριστική η αντίδραση του περιοδικού στην καθιέρωση του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου και στην ίδρυση του συγκεντρωτικού Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Caspard P.** (dir), *La presse d' éducation et d' enseignement* (siècle- 1940). Répertoire analytique, tom. 4 INRP, Paris 1981- 1991.
- Caspard- Karidis P.** (dir), *La presse d' éducation et d' enseignement* (1941- 1990), Répertoire analytique, tom. 2 A-K, INRP, Paris 2000- 2003.
- Chiosso G.** (a cura di), *Scuola e Stampa nel Risorgimento*. Giornali e riviste per l' educatione prima dell' Unita, Franco Angeli, Milano 1989.
- Encyclopédie de la Pléiade**, *Ιστορία και Μέθοδοί της*, τ. Δ', MIET, Αθήνα 1980
- Karajannidis, D.**, *Probleme des griechischen Schulwesens und Zusammenhang mit der deutschen Pädagogik*, Tübingen 1966.
- Meyuaud J., Μερλόπουλος Π., Νοταράς Γ.**, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα 1946-1965*, Τ.Α', Σαββάλας, Αθήνα 2002.
- Αθανασιάδης, Χ.**, *Δάσκαλοι και Εκπαιδευτικός Δημοτικισμός, Το περιοδικό Αυγή (1923-1925)*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2001.
- Αλιβιζάτος, Ν.**, «Η αδύνατη μεταρρύθμιση: Σύνταγμα και παρασύνταγμα στη δεκαετία του '60» στο: Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφερειάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η σύντομη δεκαετία του '60*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008.
- Αλιβιζάτος, Ν.**, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974: Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1995.
- Αλτουσέρ, Λ.**, *Θέσεις (1964 – 1975)*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999.
- Αντωνίου, Δ.**, *Διαδρομές και στάσεις στη Νεοελληνική Εκπαίδευση: 19^{ος} – 20^{ος} αι*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2008.
- Γιωτοπούλου – Σισιλιάνου, Ε.**, *Εκπαιδευτικά: Τα αυτονόητα και ανεπίτευκτα*, Κέδρος, Αθήνα 2007.
- Δαφνής, Γ.**, *Τα ελληνικά πολιτικά κόμματα, 1821-1961*, Γαλαξίας, Αθήνα 1961.
- Δημαράς, Α.**, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, τόμος Β': 1895-1967, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1973.
- Δημαράς, Α.**, «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση», *Καθημερινή*, 05/12/99 (Ενθετο *Επτά Ημέρες*).
- Δημαράς, Α.**, «Σχολική Εκπαίδευση: Οι νέες μεταρρυθμίσεις», στο: Παναγιωτόπουλος Β. (επιμ), *Ιστορία του νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμος 9, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003.

- Δημαράς, Α, Αθανασιάδης, Χ.** (επιμ.), *Ελληνικά Παιδαγωγικά Περιοδικά 1831-1991*, Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας, Αθήνα 2004.
- Ελεφάντης, Α.**, «Εθνικοφροσύνη: Η ιδεολογία του τρόμου και της ενοχοποίησης» στο: *Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, 4^ο Επιστημονικό Συνέδριο Παντείου Πανεπιστημίου, Ίδρυμα Σ. Καράγιωργα, Αθήνα 1994.
- Ευαγγελόπουλος, Σ.**, *Ελληνική Εκπαίδευση II*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.
- Ζιόγου – Καραστεργίου, Σ., Χασεκίδου, Θ., Φούκας, Β.**, *Παιδαγωγικά περιοδικά στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα*, Αδελφοί Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 2006.
- Ζολώτας, Ξ.**, *Οικονομική Ανάπτυξις και Τεχνική Εκπαίδευσις*, Αθήνα 1959.
- Ιμβριώτη, Ρ.**, «*Η αναγέννηση της Παιδείας επιτακτική εθνική ανάγκη*», εισήγηση στην Α΄ Πανελλήνια Συνδιάσκεψη της Ε.Δ.Α. το 1926, στο *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση*, εκδ. Ε.Δ.Α., Αθήνα 1966.
- Ιμβριώτη, Ρ.**, *Παιδεία και Κοινωνία*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1983
- Ιμβριώτη, Ρ.**, *Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, οι σκοποί και το έργο του στο Ε.Δ.Α., Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση – Συζητήσεις, Κρίσεις, Απόψεις (1956-1965)*, Προοδευτική Παιδεία, Αθήνα 1966.
- Καλεράντε, Ε.**, «*Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: Η νεότερη πρόταση της κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου και τα συστήματα των κλειστών ομαδοποιήσεων σε ένα ανοιχτό σύστημα παιδείας*» στο: Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφερειάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η σύντομη δεκαετία του '60*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008.
- Καραφύλλης, Α.**, *Νεοελληνική εκπαίδευση: Δυο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, Κριτική, Αθήνα 2002.
- Καρτάλου Α.,- Παναγιωτόπουλος Π.**, «*Όψεις κοινωνικού εκσυγχρονισμού: η ταυτότητα του θύματος, η δημόσια καταγγελία και η επιχειρηματική δημιουργικότητα με αφορμή το ναυάγιο του F/B “Ηράκλειον” 1966*» στο: Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφερειάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η σύντομη δεκαετία του '60*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008.
- Κοσπεντάρης, Γ.**, *Η αγροτική οικονομία και η γεωργική εκπαίδευση, στο «Νέα Οικονομία», τ. 7*, Αθήνα 1960.
- Κρεμμυδάς, Β.**, «*Η Ελλάδα του 1945-1967: Το ιστορικό πλαίσιο*» στο: *Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, 4^ο Επιστημονικό Συνέδριο, Παντείου Πανεπιστημίου Ίδρυμα Σ. Καράγιωργα, Αθήνα 1994.
- Λιναρδάτος, Σ.**, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, Παπαζήσης, Αθήνα 1977

- Μπαλτά, Σ.**, *Τα ελληνικά Παιδαγωγικά περιοδικά 1898- 1930: Από την Εθνική Αγωγή στη Νέα Αγωγή και το Σχολείο Εργασίας*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2000.
- Μπουζάκης, Σ.**, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα (1959-1998)*, τ. Β΄, Gutenberg, Αθήνα 2002.
- Μπουζάκης, Σ.**, *Νεοελληνική εκπαίδευση (1821-1985)*, Gutenberg, Αθήνα 1996.
- Νικολακόπουλος, Η.**, *Η καχεκτική δημοκρατία: κόμματα και εκλογές 1946-1967*, Πατάκης, Αθήνα 2001.
- Νικολακόπουλος, Η.**, «Ελεγχόμενη δημοκρατία: Από το τέλος του Εμφυλίου έως τη δικτατορία» στο: Παναγιωτόπουλος Β. (επιμ.), *Ιστορία του νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμος 9, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003.
- Νούτσος, Χ.**, *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και Κοινωνικός Έλεγχος (1931-1973)*, Θεμέλιο, Αθήνα 1979.
- Νούτσος, Χ.**, «Το σχολείο της εθνοφοροσύνης (1945– 1952)» στο: Χρ. Χατζηιωσήφ (επιμ.) *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τ. Δ2, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2010.
- Παπανούτσος, Ε.**, *Αγώνες και Αγωνία για την παιδεία*, Ίκαρος, Αθήνα 1965
- Παπανούτσος, Ε.**, *Απομνημονεύματα*, Φιλιππότη, Αθήνα 1982.
- Πουланτζάς, Ν.**, *Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός*, Θεμέλιο, Αθήνα 2008
- Ρήγος, Α.**, «Για τη “σύντομη” δεκαετία του ’60: η σημαντική μιας εποχής», στο: Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφερειάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η σύντομη δεκαετία του ’60*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008.
- Ριζάς, Σ.**, *Η ελληνική πολιτική μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο: κοινοβουλευτισμός και δικτατορία*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008.
- Σβόρωνος, Ν.**, *Ανάλεκτα της νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1982.
- Σβωρώνος, Ν.**, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999.
- Σερεντεδάκης, Ν.**, «Συλλογική δράση και φοιτητικό κίνημα την περίοδο 1959-1964: δομικές προϋποθέσεις, πολιτικές ευκαιρίες κι ερμηνευτικά σχήματα» στο: Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφερειάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η σύντομη δεκαετία του ’60*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008.
- Τσουκαλάς, Κ.**, *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950: Ένα έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984.
- Τσουκαλάς, Κ.**, *Κράτος κοινωνία και εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1996.

Φραγκουδάκη, Α., *Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού σχολείου: Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*, Θεμέλιο, Αθήνα 1979.

Φραγκουδάκη, Α., *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης: Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*, Παπαζήσης, Αθήνα 1985.

Χασεκίδου – Μάρκου, Θ., *Εκπαιδευτικά και Παιδαγωγικά Περιοδικά στην Ελλάδα- Η διαμόρφωση της παιδαγωγικής σκέψης κατά το 19^ο αιώνα*, Αδελφοί Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 2006.

Χατζηστεφανίδης, Θ., *Ιστορία της Νεοελληνική Εκπαίδευσης (1821-1986)*, Παπαδήμα, Αθήνα 1986.

ΠΗΓΕΣ

Γεωργούλης, Κ., «Εκπληκτική αντίθεση μεταξύ επαγγελιών και επιδιώξεων», *Καθημερινή*, 4/8/1964

Γεωργούλης, Κ., «Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας διά μεταφράσεων αποτελεί αξιοπερίεργον εφεύρημα», *Καθημερινή*, 6/8/1964.

Γεωργούλης, Κ., «Περί το επιχειρούμενον έγκλημα κατά της Εθνικής Αγωγής», *Καθημερινή*, 20/8/64

Πλάτων, τομ. Α', 1949

Πλάτων, τομ. Β', 1950

Πλάτων, τομ. Θ', 1957

Πλάτων, τομ. ΙΑ', 1959

Πλάτων, τομ. ΙΒ', 1960

Πλάτων, τομ. ΙΓ, 1961

Πλάτων, τομ. ΙΔ, 1962

Πλάτων, τομ. ΙΕ', 1963

Πλάτων, τομ. ΙΣΤ', 1964

Πλάτων, Έκτακτον αυτοτελές Παράρτημα (ΙΙΙ), 1964

Πλάτων, τομ. ΙΖ΄, 1965

Πλάτων, τομ. ΙΗ΄, 1966

Πλάτων, τομ. ΙΘ΄, 1967

Πλάτων, τομ. Κ΄, 1968

<http://www.eephil.gr/society-gr.htm>

http://www.biblioasi.gr/author_info.php?authors_id=9118

<http://pandektis.ekt.gr/dspace/handle/10442/63468>